

İSTANBUL (14) NO'LU AĞIR CEZA MAHKEMESİ

SAYIN BAŞKANLIĞI'NA

Dosya NO:2007/428

KATILANLAR :

- 1) Rahil Dink-Adres dosyadadır.
- 2) Hasrof Dink- Adres dosyadadır.
- 3) Delal Dink- Adres dosyadadır.
- 4) Arat Dink- Adres dosyadadır.
- 5) Sera Dink- Adres dosyadadır.

VEKİLLERİ :

Aşağıda adı – soyadı ve imzası bulunan Avukatlar

SANIKLAR :

- 1) ERHAN TUNCEL – Tutuklu
- 2) YASİN HAYAL – Tutuklu
- 3) OGÜN SAMAST – Tutuklu(İstanbul 2.Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanıyor.)
- 4) ZEYNEL ABİDİN YAVUZ
- 5) ERSİN YOLCU
- 6) AHMET İSKENDER
- 7) TUNCAY UZUNDAL
- 8) SALİH HACİSALİHOĞLU
- 9) VEYSEL TOPRAK
- 10) OSMAN ALPAY
- 11) İRFAN ÖZKAN
- 12) MUSTAFA ÖZTÜRK
- 13) ŞENOL AKDUMAN
- 14) NUMAN ŞİŞMAN
- 15) ALPER ESİRGEMEZ
- 16) ERBİL SUSAMAN
- 17) YAŞAR CİHAN
- 18) HALİS EGEMEN
- 19) OSMAN HAYAL
- 20) COŞKUN İÇCI

SUÇ YERİ VE TARİHİ :

İstanbul ve Trabzon, 19.01.2007 ve öncesi

ESAS HAKKINDA GÖRÜŞÜMÜZ

- I -

GİRİŞ

Dört yılı aşan yargılama süreci ve son olarak da iddia makamının sunmuş olduğu mütalaanın kimi bölümleri, bu dava sanıklarının, Hrant Dink cinayetini işleyen büyük ve profesyonel örgütlenmenin sadece Trabzon ayağını oluşturduğu yönündeki iddiamızın, soyut bir varsayımdan ibaret olmadığı ve gerçeği işaret ettiğini yadsınamaz bir biçimde doğruladı.

Genelkurmay Başkanlığı'ndan yargı makamlarına, hükümet sözcülerinden güvenlik birimlerine, medyadan paramiliter güçlere kadar, tüm resmi/siyasi aktörlerin Hrant Dink'in öldürülmesinde, cinayetin önlenmemesinde, gerçek failerin ortaya çıkarılmamasındaki işlev ve sorumlulukları açıkça ortaya çıktı.

Yukarıda işaret edilen kurumlar ve mekanizmaların Dink cinayetinin hazırlanması, işlenmesi, cinayetin ardından delillerin gizlenmesi, karartılması, gerçeğin üstünün örtülmesi, yargı süreçlerinin sınırlarının ve çerçevesinin çizilmesi ve bu sınırların dışına çıkılmamasındaki dikkat çekici uyumu; sürecin tek merkezden yönetildiği gerçeğini ve aynı zamanda bu uyumun, cinayetin meşrulaştırılması ve cezasızlığını da olağanlaştıran güçlü bir aygıtın ve zihniyetin varlığını da ortaya çıkardı.

Ancak, sürecin ortaya çıkardığı ve hiçbir şekilde yadsınmayan bu tespitler, AİHM kararına, Başbakanlık Teftiş Kurulu, TBMM İnsan Hakları Komisyonu gibi devlet kurumları tarafından yürütülen incelemelere, kamuoyunun ve müdahil tarafın çabalarına rağmen herhangi bir soruşturmaya konu edilmedi.

Esas hakkındaki görüşümüz, yukarıda işaret edilen aygıtın niteliğini ve nasıl çalıştığını, benzer davalarda ve bu davada nasıl yeniden üretildiğini, bu dava sanıklarının cinayetdeki rolü, işlevi ve sorumluluklarını ortaya koymak amacıyla hazırlandı.

Aşağıda sunacağımız metin; Giriş, Hrant Dink Kimdi ve Neden Öldürüldü, Cinayete Hazırlık Süreci, Cinayete Giden Süreçte Medyanın Rolü ve İşlevi, Cinayete Giden Süreçte Yargının Rolü ve İşlevi, Cinayete Giden Süreçteki Diğer Gelişmeler, Soruşturma Safhası, Kovuşturma Safhası, 4483 Sayılı 'Dokunulmazlık' Kanunu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Yargı ve Yargılama Sorunları ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır ve özellikle sonuç bölümünde sunduğumuz değerlendirmelerde, Prof. Dr. Selim Deringil, Prof. Dr. Cemil Koçak, Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu, Dr. Ceren Sözeri ve Dr. Ayşe Hür'ün ekte sunduğumuz makalelerinden, Prof. Dr. Baskın Oran, Prof. Dr. Taner Akçam ve Sait Çetinoğlu'nun makale ve kitaplarından yararlanılmıştır.

HRANT DINK KİMDİ ve NEDEN ÖLDÜRÜLDÜ

Hrant Dink, 15 Eylül 1954'te Malatya'da dünyaya geldi. Yedi yaşında ailesiyle birlikte İstanbul'a göçtü. İstanbul'a yerleşmelerinden kısa bir süre sonra anne ve babası ayrıldı. Ailenin bölünmesiyle birlikte, Hrant Dink iki kardeşiyle birlikte Gedikpaşa'daki Ermeni Protestan Kilisesi'nin çocuk yuvasında yatılı olarak yaşamaya başladı.

Üç kardeş ilköğretimini bu kiliseye bağlı İncirdibi İlkokulu'nda sürdürürken, yazları da okulun Tuzla'daki kampında barındılar. Hrant Dink Ortaokulu Bezciyan, liseyi ise Üsküdar'daki Surp Haç Tıbrebank yatılı okulunda tamamladı.

Lisenin ardından İstanbul Fen Fakültesi'nde Zooloji lisans eğitimine başlayan Dink, bu esnada ilkokulda tanıştığı Silopi doğumlu Ermeni Varto aşiretinden Rakel Yağbasan ile evlendi. Aynı dönemde de Türkiye Ermenileri Patriği Şınork Kalustyan'ın yanında çalışmaya başladı. Dink, zooloji lisansının ardından bu kez İstanbul Üniversitesi'nde felsefe okudu.

Dink bu sırada Türkiye'de gelişmekte olan sol siyasetten etkilendi. Türkiye Komünist Partisi/ Marksist-Leninist çizgisinde siyaset yapmaya başladı. Siyasi faaliyetlerinin Ermeni kimliği ile ilişkilendirilmesi ve cemaatin bundan zarar görebileceği olasılığı nedeniyle ismini mahkeme kararı ile "Fırat" olarak değiştirdi.

Hrant Dink ve eşi Rakel, bu tarihlerde Tuzla'daki Çocuk Kampı'nı yönetmeyi üstlendiler. Tuzla Kampı'na devlet tarafından el konulması esnasında bu haksızlığa karşı birlikte mücadele ettiler. Dink bu dönemde siyasal görüşleri nedeniyle ve değişik vesilelerle üç kez gözaltına alındı ve tutuklandı.

1980-1990 yılları arasında kardeşleriyle birlikte bir kitabevi işleten Dink 90'lı yıllarda Marmara gazetesinde "Çutak" rumuzuyla Ermeni tarihiyle ilgili Türkiye'de çıkan kitaplara ilişkin kritikler yazmaya başladı. Bu dönemde basında çıkan yanlış haberlere gönderdiği düzeltmeler ile adı duyulmaya başlandı. Ermeni Patrikhanesi'ne, "*Ermeni toplumu çok kapalı yaşıyor, kendimizi iyi anlatırsak önyargılar kırılır*" diyerek Türkçe-Ermenice bir gazetenin kurulması için öncülük etti.

5 Nisan 1996 tarihinde ilk sayısı yayınlanan Agos Gazetesi'nin kuruculuğunu, yayın yönetmenliğini ve başyazarlığını üstlendi. Agos dışında Yeni Yüzyıl, Zaman ve Birgün gazetelerinde yazdı. Yazılarında Türkiye'deki her etnik topluluğun barış içinde yaşaması gerektiğinin altını çizen Dink, aynı zamanda Ermeni cemaatinin patrikhane dışında sivil bir merkezi olması gerektiğini söyledi. Ermeni Diasporası'na 1915 olayları için soykırım kelimesini içermeyen daha yumuşak muhalefet yürütmeleri çağrısında bulundu. Amerika, Avustralya, Avrupa ve Ermenistan'da çok sayıda konferansa katılan Dink "Ermeni Kimliği ve Ermeni Tarihi" üzerine geliştirdiği yeni söylemlerle tanındı.

Hrant ve Rakel Dink çiftinin üç çocuğu oldu.

Dink AGOS Gazetesi'nin genel yayın yönetmenliğini ve yazarlığını üstlenmişti.

Bu gazeteyi Türkiye'nin demokrat ve muhalif seslerinden biri haline getirmeye, özellikle Ermeni toplumunun uğradığı haksızlıkları kamuoyu ile paylaşmaya çabalıyordu.

Gazetenin en temel hedeflerinden biri de Türk ve Ermeni halkları, Türkiye ile Ermenistan arasında yeniden diyalog kurabilecekleri bir ortamın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktı.

Dink değişik demokratik platformlarda ve sivil toplum örgütlerinde de görev alıyordu.

Kendi yazılarından oluşan küçük bir seçki ile 'Hrant Dink Kimdi?' sorusuna cevap arayacak olursak;

5 Haziran 1998 tarihli "Ruh Halimdir" başlıklı yazısında Hrant Dink şöyle diyordu;

Ruh halimdir

Türkiyeliyim... Ermeniyim... iliklerime kadar da Anadoluluyum. Bir gün dahi olsa, ülkemi terkedip, geleceğimi "Batı" denilen o "Hazır özgürlükler cehennemi"nde kurmayı, başkalarının bedeller ödeyerek yarattıkları demokrasilere, sülük misali, yamanmayı düşünmedim. Ülkem Sivas için ağlarken ağladım. Ülkem çeteleriyle boğuşurken, boğuştum. Kendi kaderimi ülkemin özgürlüğünü yaratma süreciyle eşledim. Şu anda yaşayabildiğim ya da yaşayamadığım haklara da bedavadan konmadım, bedelini ödedim, hâla da ödüyorum. Ama artık...

Basının bir takım kalemşörlerinin "Bizim Ermenilerimiz" pohpohlamalarından da, "İçimizdeki hainler" kışkırtmasından da bıktım. Normal ya da sıradan yurttaş olduğumu unutturan dışlanmışlıktan da, boğarcasına kucaklanılmaktan da usandım...

Ne 24 Nisanlar'da yürüyebildim, ne de atalarımın anısına anıtlar dikebildim. Ama ne onları o günlerde bıraktım, ne de bugünlerde taşlaştırdım. "Onları yaşamımda yaşamayı" sırtladım... Gücümün yettiğince de geleceğime taşıldım. Bu taşımama sekte vurmaya "Ne?" ya da "Kim?" yeltendiyse onlarla amansızca boğuştum. Ne sanıyorsunuz! Tabi ki atalarımın başına gelenleri biliyorum. Buna kiminiz "Katliam", kiminiz "Soykırım", kiminiz "Tehcir", kiminiz de "Trajedi" diyorsunuz.

Atalarım Anadolu diliyle "Kıyım" derdi... Ben ise "Yıkım" diyorum.

Ve biliyorum ki eğer bu yıkımlar olmasaydı, bugün benim ülkem çok daha yaşanılır, çok da imrenilir olurdu. Yıkıma sebep olanlara da, maşa olanlara da lanetim bundandır. Lakin lanetim geçmişedir. Elbette tarihte olan biten herşeyi öğrenmek istiyorum ama o nefret, ne menem bir rezillikse o... Onu tarihteki karanlık inine bırakıyor," "Olduğu yerde kalsın, onu tanımak istemiyorum" diyorum.

Benim geçmiş tarihimin ya da bugünkü sorunlarımın, Avrupalar'da, Amerikalar'da, kimi zaman sermaye, çoğu zaman da meze yapılması zoruma gidiyor. Bu öpmelerin ardında bir taciz, bir tecavüz seziyorum. Geleceğimi geçmişimin içinde boğmaya çabalayan emperyalizmin, alçak hakemliğini, kabul etmiyorum artık.

O hakemler geçmiş çağlarda arenalarda köle gladyatörleri birbiriyle vuruşturan, onların vuruşmasını büyük bir iştahla seyreden, sonunda da kazanana, yaralanın işini bitirmesi için başparmaklarıyla işaret veren diktatörlerin ta kendileridir. O hakemler "Ermeniler sezmesinler" diye atlarının nallarına keçe bağlayarak geceyarısı usulca Adanalar'dan sıvışanlardır.

Bunun için de, bu çağda, ne bir parlamentonun hakemliğe soyunmasını kabul ediyorum, ne de bir devletin. Gerçek hakem halklar ve onların vicdanlarıdır. Benim vicdanımda ise hiçbir devlet erkinin vicdanı, hiçbir halkın vicdanıyla boy ölçüşemez.

Ben zaten canım arkadaşlarım Koçtürk Necdet'le, Önadların Ayşe'siyle Şafağıyla ya da Akinların Sunay'ıyla ortak geçmişimi alabildiğine etraflıca ve tarihten hiç te husumet çıkarmamacasına özgürce konuşuyorum.

Bunu birgün Demirel'le Koçaryan'ın da kendi aralarında konuşabileceklerine yürekten inanıyorum. Türkiye ile Ermenistan'ın kendi arasında herbirşeyi rahatlıkla konuşabilecekleri ve düzeltebilecekleri ve onlar konuşurken, benim ilgisiz üçüncülere dönüp "Ulan size de üç nokta düşer" diyeceğim günleri iple çekiyorum.

İşte tüm bu yazdıklarım, Patrik Vekilim Mesrob Mutafyan'ın, 998'in 30 Mayıs'ında, Kumkapı Meryem Ana Kilisesi'nin o kutsal mekânında, televizyoncuların ve gazetecilerin önünde, Fransızların işgüzarlığını cemaatin tasvip etmediğini belirttiği çaresiz sesle örtüşen andaki ruh halimdir... Arzederim.

24 Şubat 2005 tarihli "Biraz Dertleşsek mi?" başlığını taşıyan yazısında;

Biraz dertleşsek mi?

Dört bin yıllık geçmişi olan üretken bir halktan, bugün 50-60 bin kişilik cemaate indirilmiş 'Türkiye Ermeni toplumunun bir ferdiyim.

Bu halimle, bir miktar da haddimi aşarak, kendi minik 'cemaat göleti'mden çıkıp, koca 'Türkiyelilik denizi'ne, oradan da 'evrensellik okyanusu'na, yazılarımla kulaç sallamaya yelteniyorum.

Ama biliyorum ki çoğunuzun nezdinde bunu pek beceremiyor, daha ziyade kendi göletimin çevresinde debelenip duruyorum.

Yine çoğunuza göre, yazılarımda fazlasıyla 'Azınlık', fazlasıyla Ermeni kokuyorum.

Muhtemelen içinizde beni Ermeni milliyetçisi olarak görenler de vardır.

Ama ne olur lütfen halden anlayın.

Yok eğer anlamıyorsanız ben size tek bir cümleyle anlatayım:

Tespitinizde belki haklısınız, lakin şunu da kabul edin, bizleri o gölete siz çoğunluklar ötelediniz.

Bizlere hep şu dayatıldı:

"Sen farklısın, ama doğuştan haksız bir farklısın."

Türkiye'de demokrasinin üretimini özellikle geciktirmekte yarar uman zihniyet, farklılıkların zenginliğini bir türlü kavrayamadı. Sürekli 'külfet' olarak gördü.

"Türkiye'deki azınlık, bugün ne Lozan'ın tarif ettiği azınlık, ne de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın tanımladığı yurttaşdır."

Lozan'daki azınlık maddelerini beğenmeyebilirsiniz ve bu anlamda ülkede yaşayan yurttaşlar arasında bir farklılık görmek istemeyebilirsiniz.

Bunlar demokrat bir toplumun en temel istekleri sayılabilir.

Peki ama Lozan'ın dışına çekmeye çalıştığınız bir azınlık mensubuna bu kez de 'eşit yurttaşlar' potanızda yer açmanız gerekmez mi? Ne yazık ki, Türkiye'de ne Lozan uygulanmaktadır ne de buna eşdeğer yurttaşlık hakları.

Demokratik ülkelerde çoğunluğun yanında azınlık olarak yaşamak bir keyif unsuru belki.

Demokrasisini üretememiş ülkelerin bahçesinde ise tek renk çiçeklerin yanında bir diken, kökünden sökülüp bahçe duvarının dışına atılması gereken bir yabancıtu sanki.

Azınlık olmanın yaşamsal bir tadının olduğuna inananlardanım. Bize "Nasıl bir tat?" diye soracak olursanız, cevabım şu:

"Eğer özgürseniz ve kendinizi güvende hissediyorsanız –ki biz hiç böylesini yaşamadık– herhalde çok tatlı bir tat. Yok eğer değilseniz, müthiş bir acı. Bazen özgür, bazen değilseniz, o zaman da ekşi mi ekşi –çoğunlukla bizim yaşadığımız gibi.

Azınlık olmanın tadı, tat alanların yetisinden ziyade çoğunluğun tat verme yetisiyle doğrudan ilişkilidir.

Sorun aslında azınlıkların değil, çoğunlukların.

Onun içindir ki benim gibilerin çırpınışı siz çoğunluklara rağmen bir çırpınıştır.

Bu benim için de böyle, bir Kürt için de, kimliği köşeye sıkıştırılmış bir diğeri için de.

Tabii ki bu sıkıştırılmışlık altında kolay değil işimiz.

Hem kimliğimizi savunacağız, hem de o kimliğin tutsağı olmayacağız.

Zor ama başka çaremiz yok, becereceğiz.

Peki bu çırpınışımızı size rağmen değil de, sizin de katkınızla, sizinle birlikte yapsak, işimiz daha kolaylaşmaz mı?

Bi düşünseniz ha! Bi düşünseniz.

22 Haziran 2001 tarihli "Az Buz Değiliz Biz" başlıklı yazısında;

Az buz değiliz biz

Türkiye-Ermenistan diyaloguna ne denli önem verdiğimiz sanırım yeterince biliniyor. Öyle ki kimi nazarlarda bıkkınlık veren bir konu haline gelmiş olması dahi yüksek ihtimal. Biz bıkmayacağız çünkü bu diyalogun sonsuz yararları var ve bu yazımızda bunlardan birini daha gözden geçireceğiz.

Ama öncelikle bugüne kadar hep zikrettiğimiz iki yararı bir kez daha özetleyerek anımsatalım.

Birincisi, diyalogun her iki ülkenin demokratikleşme sürecine sunacağı katkı, çünkü her iki ülkenin demokratikleşmesinin önüne "tarih ve bugün" aşılması mutlak gerekli, kaynakları karşılıklı, sürekli üreyen sorunlar doğuruyor. Birbirleriyle ilişkili tarihsel ve güncel sorunlarını aşamamış Türkiye ve Ermenistan'ın birbirlerine rağmen olağan demokratikleşme süreçlerini tamamlayabilmeleri hayal edilmemeli.

İkinci önemli husus da Ermenistan'ın Batı'ya, Türkiye'nin de Doğu'ya bakışında birbirlerinin pencereleri olmaları. Batıya açılmak için Ermenistan'ın Türkiye'ye açılmaktan, doğuya açılmak için de Türkiye'nin Ermenistan'a açılmaktan başka çareleri yok. Var gibi gözükkenler ise zorlama olasılıklar ve bir ölçüde hepsi de sadece kulağı tersten gösterme çabasıyla eşdeğer.

Şimdi de diyalogun pek konuşmadığımız bir diğer yararına geçelim ve soralım:

"Bizim Türkiye Ermeni cemaati olarak bu ilişkilerin düzelmesinden somut olarak ne yararımız olacak?"

Türkiye'deki Azınlık halimizi, koca bir deniz içerisinde avuç sıklığındaki buz parçasına benzetirim hep. Lozan'ı düzenleyenlerin de aslında bize biçtiği görünüm bu olsa gerek, bizi sudan sakınmış, buz gibi hukuklaştırmış ve kaderimizle başbaşa bırakmışlar öylece.

Buz halimizle suya bırakanlar da, buz halimizle suya kabul edenler de sıvazlamışlar sırtımızı sürekli...

"Hadi" demişler, "Erimeme hakkına sahiptin... Olanca özgürlüğünle yaşa bu suyun içinde."

Buz halimizi kapalı devre yaşam biçimi olarak da algılayabilirsiniz. Hoş, biz de bu konumu benimsemişiz ki buz şekilde yaşamaktan başka bir çare de aramamışız bunca zaman. Buz konumunun dışına çıkmayı erimek, asimile olmak ve yokolmakla eşdeğer tutmuşuz hep.

Erimekten de kurtulamamışız amma...

Peki Türkiye ile Ermenistan arasında diyalog kurulsa, işbirliği sağlansa kurtulacak mıyız buz halimizden?

Hem de nasıl...

Bir kez erimeme kaygısından sıyrılacak ve kendi öz irademizle bu ülkenin tüm sularına açılmayı göze alacağız. Bugüne değin erimeyi bizlere kaybolmak, yok olmak olarak yutturanların sonu gelecek gayri. Kapalı cemaat kavramı ortadan kalkacak, açık toplumda kendi kimliğiyle ve rengiyle yaşama kavramı gelişecek her alanda.

Ve o Ermenistan denizinden açılan kanallardan Türkiye'ye gürül gürül akan suyun akıntısında biz de çoğalacağız özgürce.

O kanallar bir açılmaya görsün. İki ülke arasında yapılacak her bir kültürel, sosyal, ticari ve daha bin cümle anlaşmalar bakın cemaatin yaşantısını nasıl zenginleştirecek, cemaat nasıl soluklanacak...

İşte o zaman cemaatte şimdi körler arasında krallığını ilan etmiş şaşılmanın da foyaları meydana çıkacak.

Kısacası cemaat artık buz kesmeyecek, kendi suyunda çoğalacak."

21 Nisan 2006 tarihli "İbadetse eğer demokratlık" başlıklı yazısında;

İBADETSE EĞER DEMOKRATLIK

Türk-Ermeni ilişkisizliği) üzerine yıllardır karalıyorum, dil döküyorum. Her seferinde Türkiyeli bir Ermeni olarak kaldım.

Değişik adreslere konuşmak durumunda kalırken özellikle iki noktaya özen gösterdim.

Birincisi hitap ettiğim adrese karşı eleştirel durabilmeye, ikincisi bu adreslen birbirine karıştırmamaya.

...

Ne yazık ki aynı özeni hitap ettiğim adresler çoğunlukla göstermediler.

Avrupalılarla konuşurken Avrupalıları eleştirdim ama bu eleştirilerimden Ermeniler ya da Türkler kendilerine pay çıkarıp, kendi sorumluluklarını boşladılar.

Türklerle konuşurken Türkleri eleştirdim ama buradan da Avrupalılar ya da Ermeniler kendilerine pay çıkarıp kendi hatalarını örtmeye çabaladılar.

Tabi Ermenilerle konuşurken de Ermenileri eleştirdim ama bundan da özellikle Türkler kendilerine pay çıkarıp, kendilerini avuttular.

...

Diyeceğim o ki çok yerildim, çok övüldüm.

Çoğunlukla aynı kesimlerdi övenler ve yerenler.

O kadar da çok, bir yerdiler bir övdüler ki, şaşırık oldular.

O kadar ki, ne zaman öveceklerini ne zaman yereceklerini şaşırdılar.

Sanırım, bu benim gibi biri için bundan böyle de kaçınılmaz bir handikap.

Ama ne çare ki bu duruma karşı benim samimi olmak dışında başkaca da alabileceğim bir tedbir yok.

Adresler beni sasırtsa da ben adresleri şaşırmayacağım...

Hepsi bu.

Bir yanda artık tarihle hesaplaşmak, yüzleşmek ve demokratlaşmak isteyen yeni bir direnç, diğer tarafta bu hesaplaşmadan ve yüzleşmeden son derece korkan eski direnç.

...

Şu muhakkak ki artık bu eskimiş direncin şansı ilelebet devam etmeyecek.

Bugün için her ne kadar toplumun zihni refleksini blokaj altında tutuyor görünseler de bir gün elbette bu blokaj da yıkılacak.

Türkiye demokratikleştikçe gerçeği görecek, gerçeği gördükçe demokratlaşacak.

Ve eğer bir ibadetse bu bekleyiş...

Ki, benim nezdimde öyle...

Türk'ü Ermenisi farketmez...

Ortak dillerimiz birgün...

Demokrat bir "Amin" de çekecek.

11 Ekim 1996 tarihli “Verdim gitti be” başlıklı yazısında;

Verdim gitti be...

Barış dendi mi fırlarım hiç düşünmeden, “ben varım” derim önkoşulsuz. Ben atıldıkça etraf-tarafım önüme dikilir. Sen kendi işine bak. Bak bu tür “barış barış” diyenleri günün birinde punduna getirip bir şekliyle halletmiyorlar mı? İşte 12 Eylül’ün Barış Derneği davası, işte 12 Eylül’ün Aydınlar Dilekçesi. Senin neyine gerek?”

Bir an duraklıyor insan, İşte bu bir anlık bocalama savaş kışkırtıcılarının en büyük silahı aslında...

Ve Barış’ın önündeki en ciddi engel...

***

Bir diğer engel de erdemli kavramların artık haddinden fazla “gevelenen kavramlar” haline dönüşmüş olması.

“Hoşgörü” dedikleri şey meselâ... Ne de bol kullanılıyor şu sıralar.

“Barış” da öyle... Bol keseden bozuk para gibi harcanan kavramlardan biri de o.

***

Bu kavramlar daha çok uzar lâkin... Durun az biraz.

Az ötede insanlar barış için imza istiyorlar yine. Ben durur muyum şimdi.

İmzamı atayım önce... Siz sonra uyarın beni.

“Ortada bunca silah dolaşırken, bir imza ile ben nasıl barış sağlarım?” diye kendi kendime sormuyorum da değil hani. Ama ne yapayım huyum kurumasın işte.

Barış’a ne zaman kanmadım ki?

***

“Barış istiyoruz!

Savaş isteyenlerin hepsi aynı dili konuşuyor. Savaş isteyenler güçlü. Savaş, barış isteyenlerin çaresizliğinin üstünde yükseliyor.

Bu savaşa biz karar vermedik. Ama, Barış’a karar verebiliriz.

Savaşı iyi tanıyoruz: Yerinden yurdundan edilen insanlar, açlık, umutsuzluk, ölüm.

Unuttuğumuz Barışı düşleyebiliriz. Düşleyebilmek, en büyük gücümüz. Biz düşledikçe Barış canlanacak, soluk almaya başlayacak. Önce bir sussun silahlar. Ölüm sussun. Hayat konuşsun.

Biz, hala hayatın mucizesine inananlar, hayatla aramıza savaş sokmayalım. Kim olursak olalım, inançlarımız, görüşlerimiz ne olursa olsun, aynı yalın, berrak talebin altına birlikte imza atabiliriz. Biz, Barış isteyenler, birbirimizden uzak durdukça, Barış daha uzağa kaçıyor. Bu sefer milyonlar bir araya gelelim. Bu Barış, bizim Barış'ımız olsun.

Barış isteyenler, gelin Barış için barışalım. Barış için bir milyon imzamız olsun. Barış'a birer imza verelim."

***

Verdim gitti be...

Savaşın ölümü imzamdan, benimki de Barış'tan olsun!

Hrant Dink, bir başka yazısında düşüncelerini ve ideallerini şöyle dile getiriyordu;

"Bugüne kadar doğruluğuna inandığım bu ana ilkeler doğrultusunda yazdım. Geçmişimi sırtlarken, Türkiye toplumu ile birlikte demokratik bir ülkenin de mücadelesini verdim. Kavramların, propagandaların, tezlerin ötesinde 1915'in insana dair o büyük acısına olanca çıplaklığı içinde sahip çıktım. Çünkü benim nezdimde tarihe bakmak, hukukla ya da belgelerle sınırlı bir alan değil, esas olarak bir vicdan meselesidir."

Bu cümlelerle kendini ifade eden, barış, demokrasi, toplumlararası diyalog, savaştan ve şiddetten ırkçılıktan arınmış bir dünya için çabalayan Hrant Dink, 19 Ocak 2007 tarihinde kurucusu ve genel yayın yönetmeni olduğu AGOS Gazetesinin önünde ensesinden ateş edilmek suretiyle öldürüldü. Hrant Dink, öldürüldüğünde, cinayeti soruşturmak üzere özel yetkili iki savcı görevlendirildi ve Ceza Muhakemesi Kanununun 153. Maddesi uyarınca dosyanın tümüne etkili olacak şekilde gizlilik kararı alındı.

Savcılar, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun md. 160/2 ve 161/1 gereğince, emirlerindeki kolluk görevlileri aracılığıyla cinayeti araştırmaya başladılar. Cinayet günü televizyon kanallarında ve ertesi gün hemen bütün gazetelerde, Hrant Dink'in ölümünden çok kısa süre önce yazmış olduğu iki yazı haberleştirildi. **'Niçin Hedef Seçildim?'** ve **'Ruh Halimin Güvercin Tedirginliği'** başlıklı yazılarda Hrant Dink, kimler ve hangi kurumlar tarafından hedef gösterildiğini, kimler tarafından ve nasıl tehdit edildiğini, tedirginliğini ve ruh halini açıkça yazarak bir bakıma katilin nerede aranması gerektiğine işaret ediyordu. Bu yazılarında şöyle diyordu Hrant Dink;

Niçin Hedef Seçildim?

Başlarken bir not: Hiç işlemediğim “Türklüğü aşağılamak” suçundan 6 aya mahkum oldum. Şimdi artık son çare olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne gidiyorum. 17 Ocak tarihine kadar avukatlarım başvuruyu gerçekleştirecekler ve benden de başvuruya eklemek için olayların gelişimini anlatan bir yazı istediler.

Ben de dosyaya konacak bu yazıyı kamuoyuyla paylaşmayı uygun gördüm. Çünkü benim için AİHM’in kararı kadar ve hatta ondan daha fazla Türkiye toplumunun vicdani kararı önemli. Birkaç hafta sürecektir bu yazı dizisindeki bazı bilgileri ve ruh halimi muhtemelen AİHM’e başvurmak mecburiyetinde kalmayıp kendime de saklayabilirdim. Ama madem ki iş bu noktaya kadar geldi olan biten herşeyi paylaşmak galiba en iyisi..

Sadece benim değil, sadece Ermenilerin de değil... Tüm kamuoyunun merak ettiği ve sormaktan kendini alamadığı soru şu: “Türklüğü aşağılamak suçlamasıyla 301’den soruşturma ya da dava açılan hemen herkes için bir biçimiyle teknik ya da hukuki çözüm bulundu ve dava mahkumiyete varmadan daha ilk celselerde sonuçlandı da, Hrant Dink niye 6 aya mahkum oldu?”

Hafif atlatılanlar...

Bu aslında yanlış bir tespit ya da gereksiz bir soru değil.

Anımsanırsa eğer Orhan Pamuk için dava celsesi başlamadan daha, “Ne yapılabilir de dava düşürülebilir?” diye az takla atılmadı.

Kimine göre Adalet Bakanlığı’nın yargılama için izin vermesi gerekiyordu, dolayısıyla oraya sormak gerekirdi. Nitekim öyle de yapıldı.

Topun kendisine atıldığını gören Adalet Bakanı ise sıkışmışlığın arasında bir yandan Pamuk’a ateş püskürdü, bir yandan da ortaya çıkıp “Ben böyle bir şey demedim” demesi için çağrılarda bulundu.

Sonuçta “Pamuk davası”nın ilk celsesi gerçekleşti ve bu ilk duruşma esnasında yaşanan vandalist saldırılarla Türkiye dünyaya rezil olunca, davanın ikinci celsesi aynı şekilde yaşanmasın diye de ikinci celsenin yapılmasına bile gerek kalmadan dava düşürüldü ve Pamuk’un 301 macerası teknik bir çözümlerle sona erdirilmiş oldu.

Benzer sürecin daha hafifi ise Elif Şafak davasında yaşandı.

Öncesinde hayli patırtısı koparılan dava daha ilk celsesinde, Şafak’ın mahkemeye görünmesine bile gerek kalmadan, sona erdirildi. Bu teknik çözümlerden herkes memnundu. Başbakan Tayyip Erdoğan dahi Şafak’a telefon açıp geçmiş olsun dileğinde bulundu.

Benzer “Hafif atlatmaları” Ermeni Konferansı’nın sonrasında yazdıkları nedeniyle haklarında “Türklüğü aşağılamak” suçlamasıyla dava açılan gazeteci ve akademisyen arkadaşlar da yaşadılar.

Cevaplanamayan...

Bu davaların bu şekilde hafif atlatılmış olmasını kıskandığım sanılmasın. Aksine bu davaların ya da soruşturmaların açılmış olması dahi mağdurları açısından çok ağır bir bedeldir ve tüm bu davalardan yargılanan arkadaşların yaşamış oldukları haksızlığın ne gibi bir ağırlık taşıdığını en iyi bilenlerdenim ve paylaşanlardanım.

Benim derdim onların davalarında gösterilen kaygı ve telaşın, Hrant Dink davasında niçin gösterilmediğini sorgulamak ve cevaplamak.

Nitekim gördük ki, bu hafif atlatmalar Hükümet'e bir tür opsiyon verdi ve 301'in kaldırılmasını isteyen Avrupa Birliği'nin baskısı karşısında, "Sonuçları güzel" bu uygulamalar örnek olarak gösterilebildi ancak Hükümet'in 301'e ilişkin elinin kolunun bağlı kaldığı ve Avrupa Birliği yetkililerine herhangi bir cevap yetiştiremediği tek örnek ise Hrant Dink'in mahkumiyet almış olması oldu.

Konu o davaya geldiğinde diller kilitlendi.

Sahi, "Türklüğü aşağılamak suçlamasıyla 301'den soruşturma ya da dava açılan hemen herkes için bir biçimiyle teknik ya da hukuki çözüm bulundu ve dava mahkûmiyete varmadan daha ilk celselerde sonuçlandı da, Hrant Dink, üstelik de hiç suç işlemediği bir yazısından, niçin 6 aya mahkum oldu?"

Ermeni olmamın rolü

Evet, bu cevaba hepimizin ihtiyacı var! Özellikle de benim.

Sonuçta bu ülkenin bir yurttaşım ve ısrarla herkesle eşit olmak istiyorum.

Ermeni olduğum için kuşkusuz bundan önce birçok olumsuz ayrımcılıklar yaşadım.

Sözgelimi 1986 yılında Denizli 12. Piyade Alayı'na kısa dönem askerlik (8 aylık) için gittiğimde, devremdeki tüm arkadaşlarıma yemin töreninden sonra erbaş rütbesi taktılar ve bir tek beni ayırıp er olarak bıraktılar.

İki çocuk sahibi koca bir adamdım, umursamamam gerekiyordu belki. Üstelik bir tür rahatlık dahi sağlamıştı. Nöbet ya da daha zorlu görevler de verilmeyecekti.

Amma velakin fena koymuştu bu ayrımcılık. Tören sonrasında herkes ailesiyle mutluluğunu paylaşırken, teneke barakanın arkasında, tek başıma iki saat boyunca ağladığımı hiç unutamıyorum.

Alay komutanımın odasına çağırıp, "Üzülme, bir sorunun olursa gel bana" deyişi hâlâ belleğimde bir yara.

301'den yargılanış, aklanış ya da mahkûm oluş bir rütbe takdimi değil hiç kuşkusuz.

Dolayısıyla "Onlara verilmediğine göre bana da verilmemeliydi", hele hele de "Bana verdiklerine göre onlara da verilmeliydi" arayışında asla olamam.

Ama ayrımcılığa uğramanın tecrübeleriyle pişmiş biri olarak ussal refleksimin şu soruyu sormaktan da hiç geri durmadığını itiraf etmeliyim:

"Benim Ermeni olmamın bu sonuçta bir rolü oldu mu?"

Bildiklerim ve sezdiklerim

Bu soruya karşılık, bildiklerimi ve sezdiklerimi yan yana getirdiğimde verebileceğim bir cevap var elbet.

Özeti de şu: Birileri karar verdi ve “Bu Hrant Dink artık çok olmaya başladı... Ona haddini bildirmek gerek” diyerek harekete geçti.

Kabul ediyorum, kendimi ve Ermeni kimliğimi çok merkeze alan bir iddia bu. Abarttığım öne sürülebilir.

Ne var ki benim ruhsal algılamam bu... Elimdeki veriler ve yaşadıklarım bana bu iddiam dışında bir seçenek bırakmıyor.

İyisi mi şimdi bana düşen tüm yaşadıklarımı ve sezgilerimi sizlere aktarmak. Sonrası sizin bileceğiniz.

Haddimin bildirilmesi

Öncelikle Hrant Dink’in “Çok olmasına” biraz açıklık getireyim. Dink zaten epeyi bir süredir dikkatlerini çekiyor, canlarını sıkıyordu.

1996 yılıyla birlikte, AGOS’u çıkardığından beri Ermeni toplumunun sorunlarını dile getirirken, haklarını talep ederken ya da tarihin konuşulmasına ilişkin Türk resmi tezinin hoşuna gitmeyen kendi duruşunu sergilerken, arada bir çizmeyi aştığı olmuyor değildi ancak asıl bardağı taşıran damla 6 Şubat 2004 tarihinde AGOS’ta yayınlanan “Sabiha Gökçen” haberi oldu.

Dink imzasıyla ve “Sabiha-Hatun’un sırrı” başlığıyla verilen haberde Gökçen’in Ermenistanlı akrabaları konuşuyor ve Atatürk’ün manevi kızı Sabiha Gökçen’in aslında yetimhaneden alınmış bir Ermeni yetim olduğunu iddia ediyorlardı.

Bu haber, Türkiye’nin en çok satan gazetesi Hürriyet’te 21 Şubat 2004 tarihinde AGOS’tan alıntılanarak manşetten verilince olanlar oldu ve Türkiye’de yer yerinden oynadı.

15 günü aşkın bir süre tüm köşe yazarları habere ilişkin olumlu, olumsuz yorumlarda bulundular, değişik kesimlerden değişik beyanatlar verildi. Tüm bunların içinde en önemlisi ise Genelkurmay Başkanlığı’nın yaptığı yazılı açıklama oldu.

Genelkurmay bu haberi yapanlara karşı “Böyle bir sembolü amacı ne olursa olsun tartışmaya açmak, milli bütünlüğe ve toplumsal barışa karşı bir cürümdür” açıklamasıyla tepki koyuyordu.

Onlara göre bu haberi yapanlar art niyetliydi, Türk kadınının miti ve sembolü haline dönüştürülmüş bir kişinin Türklüğünü birden bire onun üstünden çekerek o kimlikte deprem yaratmaya çalışıyorlardı.

Kimdi bu densizler, kimdi bu Hrant Dink?

Ona haddi bildirilmeliydi!

Resmi sohnete davet

Genelkurmay bildirisi 22 Şubat Pazar günü yayınlandı.

Evimde, televizyon haberlerinden dinledim uzun bildiriği.

O gece çok rahat değildim. Ertesi gün muhakkak birşeyler olacağını seziyordum. Nitekim tecrübelerim ve sezgilerim beni yanıltmadı. Ertesi gün sabahın erken saatinde çaldı telefonum. İstanbul Vali yardımcılarında biri arıyordu. Sert bir tonla, habere ilişkin elimdeki belgelerle Valliliğe beklediğini bildirdi.

“Bu çağrının hangi amaçla yapıldığını?” sorduğumda ise “Sohbet etmek ve elinizdeki belgeleri görmek” şeklinde yanıtladı.

Tecrübeli gazeteci dostlarımı aradım, bu çağrının hangi anlama geldiğini sordum.

“Bu tür sohbetlerin gelenekten olmadığı gibi bunun yasal bir prosedür de olmadığını ancak elimdeki belgelerle davete icabet etmemin doğru olacağını” telkin ettiler.

Dikkatli olmalıydım

Tavsiyeye uydum ve elimdeki belgelerle birlikte Vali Yardımcısı'nın yanına gittim.

Hayli nazikti Vali Yardımcısı.

İçeri buyur ettiğinde, odasında biri bayan iki kişi daha oturuyordu. Nazikçe “Onların kendisinin yakınları olduğunu, sohbetimizde hazır bulunmalarında bir mahzur görüp görmediğimi?” sordu.

“Bir mahzur görmediğimi” söyleyip oturduğumda zaten ortamın nazikliğini kavramıştım.

Hiç beklemeden girişi yaptı Vali Yardımcısı.

“Hrant bey” diyordu “Siz, tecrübeli bir gazetecisiniz. Daha dikkatli haber yapmanız gerekmez mi? Sonra böyle haberlere ne gerek var? Bakın ortalık nasıl allak bullak oldu. Hayır, biz sizi biliyoruz ama sokaktaki adam ne bilsin? Bu tür haberleri başka bir niyetle yapıyorsunuz sanabilir. Bakın şu elimdeki evrakı görüyor musunuz? Ermeni Patriği'nin bir başvurusu vardı, bazı internet sitelerinde Ermeni toplumunun bazı kurumlarına yönelik bazı densizler terör sayılabilecek girişimlerde bulunmaya çalışıyorlarmış. İşte biz de onları aradık ve Bursa'da bulduk, sonunda adalete de teslim ettik. Ama bakın işte sokaklar ne gibi insanlarla dolu. Bu tür haberlere daha dikkat etmek gerekmez mi?”

Vali Yardımcısı'nın bu girişle başladığı sohnete, odadaki misafirlerden erkek olan da katıldı ve ondan sonra da zaten sözü bir daha başkasına bırakmadı.

Vali Yardımcısı'nın sözlerini daha da net bir üslupla bu kez o yineledi. Dikkatli olmamı, ülkeyi ve ortamı gelecek girişimlerden kaçınmamı telkin ediyordu:

“Sizin yazdığınız bazı yazılardan, her ne kadar üslubunuza katılmasak da, niyetinizin kötü olmadığını anlayabiliyoruz, ancak herkes bunu böyle anlamayabilir ve toplumun tepkisini üzerinize çekebilirsiniz” diyerek de beni kerelerce uyarıyordu.

Ben ise haberi hangi niyetle yaptığımı anlatmakla yetindim.

Birincisi ben gazeteciymdim ve bu bir gazeteciyi heyecanlandıracak bir haberdirdi.

İkincisi de, Ermeni sorununu hep ölenler üzerinden konuşmak yerine biraz da kalanlar ve yaşayanlar üzerinden konuşmayı denemek istiyordum.

Ama görüyordum ki kalanlar üzerinden konuşmak daha zordu!

Odadan ayrılacaktım ki götürdüğüm belgeleri görmek ya da almak için ısrar bile etmediklerini farkettim. Belgeleri isteyip istemediklerini onlara ben anımsattım ve verdim.

Zaten de konuşmaların içeriğinden, beni hangi amaçla oraya çağırdıkları belliydi.

Haddimi bilmeliydim... Dikkatli olmalıydım... Yoksa iyi olmazdı!

Artık hedefteydim

Hakikaten de sonrası iyi olmadı.

Valiliğe çağrıldığımın ertesi gününden itibaren birçok gazetede birçok köşe yazarı Ermeni kimliği üzerine yazmış olduğum deneme serisinin içinde geçen “Türk’ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermenilerin Ermenistan’la kuracağı asil damarında mevcuttur” cümlesini cimbızlayarak, bununla Türk düşmanlığı yaptığımı ortak bir kampanyayla dile getirmeye başladılar. Bu yayınların ardından ise 26 Şubat günü İstanbul Ülkü Ocakları İl Başkanı Levent Temiz’in başını çektiği bir grup ülkücü, AGOS’un kapısına gelerek aleyhime sloganlar attı ve tehditlerde bulundu.

Polis gösterinin olacağını önceden haber almıştı. AGOS içinde ve kapısında gereken önlemleri aldı.

Tüm televizyon kanalları ve gazete muhabirleri de haberdar edilmişlerdi, hepsi AGOS’un önündeydi.

Grubun kullandığı sloganlar çok netti: “Ya sev ya terk et”, “Kahrolsun ASALA”, “Bir gece ansızın gelebiliriz”.

Grubun lideri Levent Temiz’in yaptığı konuşmada hedef açık ve seçikti: “Hrant Dink, bundan sonra bütün öfkemizin ve nefretimizin hedefidir, hedefimizdir.”

Grup gösterisini yapıp dağıldı. Ama ne hikmetse o gün ve ertesi gün herhangi bir televizyon kanalında (Kanal 7 hariç), herhangi bir gazetede (Özgür Gündem hariç) haber geçilmedi.

Belli ki Ülkücü grubu AGOS'un kapısına yönlendiren güç, basını ve medyayı da o olumsuz görüntü ve sloganların ardından blokaj altına -bir iki fireyle- almayı başarmıştı.

Tehlikenin eşliğinde

AGOS'un önünde benzer bir gösteri de birkaç gün sonra kendilerini "Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Federasyonu" olarak adlandıran grup tarafından yapıldı.

Ardından da devreye o güne değin hiçbir popülaritesi olmayan Av. Kemal Keriñsiz ve onun başkanlığını yaptığı Büyük Hukukçular Birliği girdi. Keriñsiz ve arkadaşları Şişli Cumhuriyet Savcılığı'na giderek, hakkımda suç duyurusunda bulundular. Bu başvuruyla birlikte, Türkiye'nin itibarını bütünüyle zedeleyen 301 davalarına da hız verilmiş oldu. Benimle ilgili ise yeni ve tehlikeli bir süreç başlıyordu.

Gerçi ben hayatım boyunca hep tehlikelerin etrafında dolaşmıştım.

Ya tehlikeler beni çok sevmişti, ya ben tehlikeleri...

Ve işte yine uçurumun kıyısındaydım. Peşimde tekrar birileri vardı. Onları seziyordum.

Ve onların Keriñsiz ekibiyle sınırlı ve salt onlardan oluşacak denli sıradan ve görünür olmadıklarını çok iyi biliyordum.

Ruh halimin güvercin tedirginliği

Başlangıcında, "Türklüğü aşağılamak" suçlamasıyla Şişli Cumhuriyet Savcılığı'nca hakkımda başlatılan soruşturmada tedirginlik duymadım. Bu ilk değildi. Benzer bir davaya zaten Urfa'dan aşınaydım. 2002 yılında Urfa'da gerçekleşen bir konferansta yaptığım konuşmada "Türk olmadığımı... Türkiyeli ve Ermeni olduğumu" söylediğim için "Türklüğü aşağılamak" suçlamasıyla üç yıldan beri yargılanıyordum.

Duruşmaların gidişatından dahi habersizdim. Hiç ilgilenmiyordum. Urfa'dan avukat arkadaşlar gıyabımda yürütüyorlardı celseleri.

Şişli Savcısı'na gidip ifade verdiğimde de hayli umursamazdım. Sonuçta yazdığımı ve niyetime güveniyordum. Savcı, yazımın sadece bir başına hiç bir şey anlaşılmayan o cümlesini değil, yazının bütününe değerlendirdiğinde, benim "Türklüğü aşağılamak" gibi bir niyetimin bulunmadığını kolaylıkla anlayacaktı ve bu komedi de bitecekti.

Soruşturma sonunda bir dava açılmayacağına kesin gözüyle bakıyordum. Kendimden emindim.

Ama hayret işte! Dava açılmıştı.

Yine de iyimserliğimi kaybetmedim.

O kadar ki, telefonla canlı olarak bağlandığım bir televizyon programında, beni suçlayan avukat Kerişsiz'e "Çok heveslenmemesini, bu davadan herhangi bir ceza yemeyeceğimi, eğer ceza alırsam bu ülkeyi terk edeceğimi" dahi dile getirdim. Kendimden emindim, gerçekten yazımda Türklüğü aşağılamak gibi bir niyetim ve kastım -hiç ama hiç- yoktu. Dizi yazılarımın tamamını okuyanlar bunu çok net olarak anlayacaklardı.

Nitekim işte, bilirkişi olarak tayin edilen İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşan üç kişilik heyetin mahkemeye sunmuş olduğu rapor da bunun böyle olduğunu gösteriyordu.

Endişelenmem için bir sebep yoktu, davanın şu ya da bu aşamasında muhakkak yanlıştan dönülecekti.

"Ya sabır" çeke çeke...

Ama dönülmedi.

Savcı, bilirkişi raporuna rağmen cezalandırılmamı istedi.

Ardından da hakim altı ay mahkumiyetime karar verdi.

Mahkûmiyet haberini ilk duyduğumda, kendimi, dava süresi boyunca beslediğim ümitlerimin acı tazyiki altında buldum. Şaşkındım... Kırgınlığım ve isyanım had safhadaydı.

"Bak şu karar bir çıksın, bir beraat edeyim, siz o zaman bu konuştuklarınıza, yazdıklarınıza nasıl pişman olacaksınız" diye dayanmışım günlerce, aylarca.

Davanın her celsesinde "Türkün kanı zehirlidir" dediğim dile getiriliyordu gazete haberlerinde, köşe yazılarında, televizyon programlarında.

Her seferinde "Türk düşmanı" olarak biraz daha meşhur ediliyordum.

Adliye koridorlarında üzerime saldırıyordu faşistler, ırkçı küfürlerle.

Pankartlarla hakaretler yağdırıyorlardı. Yüzlerceyi bulan ve aylardır yağın telefon, email, mektup tehditleri her seferinde biraz daha artıyordu.

Tüm bunlara "Ya sabır" çekip, beraat kararını bekleyerek dayanıyordum. Karar açıklandığında nasıl olsa gerçek ortaya çıkacak ve bu insanlar yaptıklarından utanacaklardı.

Tek silahım samimiyetim

Ama işte karar çıkmıştı ve tüm ümitlerim yıkılmıştı.

Gayrı, bir insanın olabileceği en sıkıntılı konumdaydım.

Hâkim “Türk Milleti” adına karar vermişti ve benim “Türklüğü aşağıladığımı” hukuken tescillemişti.

Her şeye dayanabilirdim ama buna dayanmam mümkün değildi.

Benim anlayışımla, bir insanın birlikte yaşadığı insanları etnik ya da dinsel herhangi bir farklılığı nedeniyle aşağılaması ırkçılıktı ve bunun başışlanır bir yanı olamazdı.

İşte bu ruh haliyle, kapımda hazır bekleyen ve “Daha önce dile getirdiğim gibi ülkeyi terk edip etmeyeceğim”i teyit etmek isteyen basın ve medyadan arkadaşlara şu açıklamada bulundum:

“Avukatlarıma danışacağım. Yargıtay’da temyize başvuracağım ve gerekirse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne de gideceğim. Bu süreçlerden herhangi birinden aklanamazsam ülkemi terk edeceğim. Çünkü böylesi bir suçla mahkûm olmuş birinin benim kanaatimce aşağıladığı diğer yurttaşlarla birlikte yaşama hakkı yoktur.”

Bu sözleri dile getirirken yine her zamanki gibi duygusaldım. Tek silahım samimiyetimdi.

Kara mizah

Ama gelin görün ki beni Türkiye insanının gözünde yalnızlaştırmaya ve açık hedef haline getirmeye çalışan derin güç, bu açıklamama da bir kulp buldu ve bu kez de yargıyı etkilemeye çalışmaktan hakkımda dava açtı. Üstelik bu açıklamayı tüm basın ve medya vermişti ama onların gözüne batan ille de AGOS’takiydi. AGOS sorumluları ve ben, bu kez de yargıyı etkilemekten yargılanır olduk.

“Kara mizah” dedikleri bu olsa gerek.

Ben sanığım, bir sanıktan daha fazla kimin yargıyı etkileme hakkı olabilir ki?

Ama bakın şu komikliğe ki sanık bu kez de yargıyı etkilemeye çalışmaktan yargılanıyor.

“Türk Devleti adına”

İtiraf etmeliyim ki Türkiye’deki “Adalet sistemi”ne ve “Hukuk” kavramına olan güvenimi fazlasıyla yitirmiş durumdaydım.

Nasıl yitirmeyeyim? Bu savcılar, bu hakimler üniversite okumuş, hukuk fakültelerini bitirmiş insanlar değil mi? Okuduklarını anlayacak kapasitede olmaları gerekmiyor mu?

Ama gelin görün ki, bu ülkenin Yargı’sı birçok devlet adamının ve siyasetçinin de dile getirmekten çekinmediği gibi bağımsız değil.

Yargı yurttaşın haklarını değil, Devlet’i koruyor.

Yargı yurttaşın yanında değil, Devlet’in güdümünde.

Nitekim şundan bütünüyle emindim ki, hakkımda verilen kararda da her ne kadar "Türk Milleti adına" deniyor olsa da, şu çok açık ki "Türk Milleti adına" değil, "Türk Devleti adına" verilmiş bir karardı bu. Dolayısıyla, avukatlarım Yargıtay'a başvuracaklardı, ama bana haddimi bildirmeye karar vermiş derin güçlerin orada da etkili olmayacaklarının garantisini neydi?

Hem sonra zaten, Yargıtay'dan hep doğru kararlar mı çıkıyordu?

Azınlık Vakıfları'nın mülklerini ellerinden alan haksız kararlara aynı Yargıtay imza atmamış mıydı?

Başsavcının çabasına rağmen

Nitekim işte başvuruda bulunduk da ne oldu?

Yargıtay Başsavcısı tıpkı bilirkişi raporunda olduğu gibi suç unsuru bulunmadığını belirtti ve beraatımı istedi ama Yargıtay yine de beni suçlu buldu.

Ben yazdığımından ne kadar eminsem Yargıtay Başsavcısı da o kadar okuyup anladığından emindi ki, karara da itiraz etti ve davayı Genel Kurul'a taşıdı.

Ama, ne diyeyim ki, bana haddimi bildirmeye soyunmuş olan ve muhtemelen de davamın her kademesinde bilemeyeceğim yöntemlerle varlığını hissettiren o büyük güç, işte yine perde arkasındaydı. Nitekim Genel Kurul'da da oy çokluğuyla benim Türklüğü aşağıladığım ilan edildi.

Güvercin gibi

Şu çok açık ki, beni yalnızlaştırmak, zayıf ve savunmasız kılmak için çaba gösterenler, kendilerince muradlarına erdiler. Daha şimdiden, topluma akıttıkları kirli ve yanlış bilginin tesiriyle Hrant Dink'i artık "Türklüğü aşağılayan" biri olarak gören ve sayısı hiç de az olmayan önemli bir kesim oluşturdular.

Bilgisayarımın güncesi ve hafızası bu kesimdeki yurttaşlar tarafından gönderilen öfke ve tehdit dolu satırlarla yüklü.

(Bu mektuplardan birinin Bursa'dan postalandığını ve yakın tehlike arzemesi açısından da hayli kaygı verici bulduğumu ve tehdit mektubunu Şişli Savcılığı'na teslim etmeme rağmen bugüne değin herhangi bir sonuç alamadığımı yeri gelmişken not düşeyim.)

Bu tehditler ne kadar gerçek, ne kadar gerçek dışı? Doğrusu bunu bilmem elbette mümkün değil.

Benim için asıl tehdit ve asıl dayanılmaz olan, kendi kendime yaşadığım psikolojik işkence.

"Bu insanlar şimdi benim hakkımda ne düşünüyor?" sorusu asıl beynimi kemiren.

Ne yazık ki artık eskisinden daha fazla tanınıyorum ve insanların "A bak, bu o Ermeni değil mi?" diye bakış fırlattığını daha fazla hissediyorum.

Ve refleks olarak da başlıyorum kendi kendime işkenceye.

Bu işkencenin bir yanı merak, bir yanı tedirginlik.

Bir yanı dikkat, bir yanı ürkeklik.

Tıpkı bir güvercin gibiyim...

*Onun kadar sağıma soluma, önüme arkama göz takmış durumdayım.
Başım onunki kadar hareketli... Ve anında dönecek denli de süratli.*

İşte size bedel

Ne diyordu Dışişleri Bakanı Abdullah Gül? Ne diyordu Adalet Bakanı Cemil Çiçek?

“Canım, 301’in bu kadar da abartılacak bir yanı yok. Mahkûm olmuş hapse girmiş biri var mı?”

Sanki bedel ödemek sadece hapse girmekmiş gibi...

İşte size bedel... İşte size bedel...

İnsanı güvercin ürkekliğine hapsedmenin nasıl bir bedel olduğunu bilir misiniz siz ey Bakanlar?.. Bilir misiniz?..

Siz, hiç mi güvercin izlemezsiz?

“Ölüm-Kalım” dedikleri

Kolay bir süreç değil yaşadıklarım... Ve ailece yaşadıklarımız.

Ciddi ciddi, ülkeyi terk edip uzaklaşmayı düşündüğüm anlar dahi oldu.

Özellikle de tehditler yakınlarıma bulaştığında...

O noktada hep çaresiz kaldım.

“Ölüm-Kalım” dedikleri bu olsa gerek. Kendi irademin direnişçisi olabilirdim ama herhangi bir yakınımın yaşamını tehlike altına atmaya hakkım yoktu. Kendi kahramanım olabilirdim, ama bırakın yakınımı, herhangi bir başkasını tehlikeye atarak, yiğitlik yapmak hakkına sahip olamazdım.

İşte böylesi çaresiz zamanlarımda, ailemi, çocuklarımı toplayıp, onlara sığındım ve en büyük desteği de onlardan aldım. Bana güveniyorlardı.

Ben nerede olursam onlar da orada olacaktı.

“Gidelim” dersem geleceklerdi, “Kalalım” dersem kalacaklardı.

Kalmak ve direnmek

İyi de, gidersek nereye gidecektik?

Ermenistan'a mı?

Peki, benim gibi haksızlıklara dayanamayan biri oradaki haksızlıklara ne kadar katlanacaktı? Orada başım daha büyük belalara girmeyecek miydi? Avrupa ülkelerine gidip yaşamak ise hiç harcam değildi.

Şunun şurasında üç gün Batı'ya gitsem, dördüncü gün "Artık bitse de dönsem" diye sıkıntıdan kıvranan ve ülkesini özleyen biriyim, oralarda ne yapardım?

Rahat bana batardı!

"Kaynayan cehennemler"i bırakıp, "Hazır cennetler"e kaçmak herşeyden önce benim yapıma uygun değildi.

Biz yaşadığı cehennemi cennete çevirmeye talip insanlardandık.

Türkiye'de kalıp yaşamak, hem bizim gerçek arzumuz, hem de Türkiye'de demokrasi mücadelesi veren, bize destek çıkan, binlerce tanıdık tanımadık dostumuza olan saygımızın gereğiydi. Kalacaktık ve direnecektik.

Bir gün gitmek mecburiyetinde kalırsak ama... Tıpkı 1915'teki gibi çıkacaktık yola... Atalarımız gibi... Nereye gideceğimizi bilmeden... Yürüyerek yürüdükleri yollardan... Duyarak çileyi, yaşayarak ızdırabı...

Öylesi bir serzenişle işte, terk edecektik yurdumuzu. Ve gidecektik yüreğimizin değil, ama ayaklarımızın götürdüğü yere... Her neresiyse.

Ürkek ve özgür

Dilerim böylesi bir terk edişi hiç ama hiç yaşamak mecburiyetinde kalmayız. Yaşamamak için fazlasıyla umudumuz, fazlasıyla da nedenimiz var zaten.

Şimdi artık Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruyorum.

Bu dava kaç yıl sürer, bilemem.

Bildiğim ve beni bir miktar rahatlatan gerçek şu ki, hiç olmazsa dava bitene kadar Türkiye'de yaşamaya devam edeceğim.

Mahkemeden lehime bir karar çıkarsa kuşkusuz çok daha sevineceğim ve bu da demektir ki artık ülkemi hiç terk etmek zorunda kalmayacağım.

Muhtemelen 2007 benim açımdan daha da zor bir yıl olacak.

Yargılanmalar sürececek, yeniler başlayacak. Kimbilir daha ne gibi haksızlıklarla karşı karşıya kalacağım?

Ama tüm bunlar olurken şu gerçeği de tek güvencem sayacağım.

Evet kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim, ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere dokunmaz.

Güvercinler kentin ta içlerinde, insan kalabalıklarında dahi yaşamlarını sürdürürler.

Evet biraz ürkekçe ama bir o kadar da özgürce.”

Bu yazılardan biri 12 Ocak 2007, diğeri ise 19 Ocak 2007 tarihini taşıyordu, yani, biri cinayetten bir hafta öncesine aitti ve onun devamı niteliğindeki yazı ise Agos Gazetesinde cinayet günü yayınlanmıştı.

Sıradan ve olağan bir cinayet olayında şayet maktul, ölümle tehdit edildiğine, hedef gösterildiğine ilişkin bir yazı, bir mektup bırakmış ise, soruşturmayı yürüten savcı, bu mektubu, ya da yazıyı dikkate almak ve bu mektupta adı geçenler hakkında soruşturma yapmak zorundadır. Zira; Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 160 ve 161. maddeleri uyarınca Cumhuriyet savcıları;

“bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hâli öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar. Maddî gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adlî kolluk görevlileri aracılığıyla her türlü araştırmayı yapar, yukarıdaki maddede yazılı sonuçlara varmak için bütün kamu görevlilerinden her türlü bilgiyi ister. Kamu görevlileri de yürütülmekte olan soruşturma kapsamında ihtiyaç duyulan bilgi ve belgeleri talep eden Cumhuriyet savcısına vakit geçirmeksizin temin etmekle”

yükümlüdürler.

Soruşturmayı yürüten savcılar, Hrant Dink'in söz konusu yazılarını görmezden geldiler. Oysa, Dink ailesi fertleri, cinayetin hemen ardından, 12.02.2007 tarihinde müşteki sıfatıyla savcılığa verdikleri ifadelerinde bu yazılarda ismi geçen kişi ve kuruluşlardan şikayetçi olduklarını açıkça dile getirdiler. Savcılar, Hrant Dink'in yazıları gibi, Dink ailesinin şikayetini de araştırma ve soruşturma konusu yapmadılar. Takip eden zamanlarda Hrant Dink'in yazılarını ve yakınlarının şikayetini destekleyen çok sayıda delil sunmamıza ve defalarca talep etmemize rağmen, bugüne kadar cinayetin hazırlık sürecinde rol alan kişi ve kurumlar ile eylemler için soruşturma başlatılmadı.

Cinayetin, Genelkurmay Başkanlığı açıklaması ve ertesi gün Hrant Dink'in İstanbul Valiliğine çağrılması ile başlayan bir süreç ve bu sürece yayılan eylemler sonucunda gerçekleştirildiği, tüm delilleri ile tartışmasız bir biçimde ortaya çıktığı halde, bu süreç ve süreçte rol alan kişi ve kurumlar kararlı bir biçimde soruşturma dışında bırakıldı.

Oysa CMK 160. maddesi hükmünde son derece açık bir biçimde formüle edildiği gibi, savcıların harekete geçmesi için 'suçun işlendiği izlenimi' yeterliydi. Soruşturmaya başlanması için iddianame düzenlemede aranan “kuvvetli şüphe”ye de gerek yoktu.

Kaldı ki, somut olayda mevcut deliller, savcılara kamu davası açmak için yeterli olanak sunuyordu. Ceza Muhakemesi Kanununun, “Soruşturma evresi sonunda toplanan deliller, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa; Cumhuriyet savcısı bir iddianame düzenler.” şeklindeki 170/2. Maddesi, cinayetin üzerinden beş yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen kullanılmadı. Savcılar süreçte rol alan kişiler aleyhine soruşturma açmak için harekete geçmedi.

Artık iddia makamının mütalaasını sunduğu bu geline aşamada, mütalaanın 71.sayfasında yer alan “Ergenekon Terör Örgütü Soruşturması Sürecinde Yargılanan Şahısların Eylem ve Faaliyetleri” başlıklı bölümdeki tespit; bizim tespitlerimizle örtüşmüş görünse de iddia makamının bu tespitleri herhangi bir soruşturmaya dönüştürülmediğinden yukarıda sunduğumuz değerlendirmemiz de değişmemiştir. Sayın iddia makamı, mütalaanın sözkonusu bölümünde;

“Hrant DİNK’in AGOS Gazetesinde yayınlanan 10.01.2007 tarihli “Ruh halimin güvercin tedirginliği” başlıklı yazısı ve 12.01.2007 tarihli “Niçin hedef seçildim?” başlıklı yazısında yaşadığı bir takım olaylardan bahsederek hedef haline getirildiği ve bu konular ile ilgili korumaya dönük herhangi bir tedbir aldırılmadığını belirtmektedir.

12.06.2007 tarihinde yapılan arama ve neticesinde devam eden Ergenekon soruşturmaları kapsamında elde edilen bilgi ve belgelerde Hrant DİNK’in anlatımlarını teyit eder mahiyette bir takım veriler bulunmuştur. Güvenlik Şube Müdürlüğü ve Ergenekon soruşturmaları kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde;”

diyerek Hrant Dink’in yazılarında sözünü ettiği süreci ve bu süreçte rol alan şahısların eylem ve faaliyetlerini anlatmaktadır.

İddia makamının çok önemli bu tespitine göre; **Hrant Dink’in yukarıya alıntılıdığımız yazısında söz ettiği olaylar, Güvenlik Şube Müdürlüğü ve Ergenekon soruşturmaları kapsamında elde edilen bilgi ve belgelerle teyit edilmiştir.** Bu durumda, Ceza Muhakemesi Kanununun 160 ve 161 maddeleri karşısında iddia makamına düşen görev, bu tespitin gereğini yerine getirmek yani süreçte rol alan şahıslar ve eylemlerini soruşturmadır. Soruşturma, savcının işidir ve CMK 160/1 Maddesi savcılara, ‘bir suçun işlendiği izlenimini veren hali öğrenir öğrenmez’ **‘hemen’** harekete geçme görevi yüklemiştir. O halde, iddia makamı, öngörülerini ve tahminlerini makale tadında yazıya geçirme yerine görevini yapmalı, bu şahıslar hakkında derhal soruşturma açmalıdır.

CİNAYETE HAZIRLIK SÜRECİ

Cinayete hazırlık sürecinde rol alan kişi ve kurumlar ile eylemlerine kısaca değinmek, bugüne kadar ve iddia makamının mütalaasına rağmen kimlere ve neden dokunulmadığı konusunda fikir verebilir.

- Hrant Dink'in yukarıdaki yazısında genişçe anlattığı üzere, Agos Gazetesinin 6 Şubat 2004 tarihli nüshasında ve daha sonra Hürriyet Gazetesinde yayınlanan ve "Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in yetimhaneden alınmış bir Ermeni kızı olduğu"na ilişkin haberler üzerine Genelkurmay Başkanlığı bu yayınlar aleyhine, basın özgürlüğünün ve Türk vatandaşları ile kurumların görev sınırlarını da çizdiği çok sert bir açıklama yaptı. Mesajı alan kişi ve kurumlar ertesi günden itibaren harekete geçtiler.
- Açıklamanın hemen ardından Hrant Dink İstanbul Valiliği'ne çağrıldı. Azınlıklarla ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesinden sorumlu Vali Yardımcısı Ergun Güngör'ün odasında gerçekleşen ve iki istihbarat görevlisinin katıldığı görüşmeyi Hrant Dink, haddini bildirme operasyonunun başlangıcı olarak nitelemiş ve '**artık hedefteydim**' diye yazmıştı. Bu görüşmeye katılan iki kişiden Özel Yılmaz'ın, Ergenekon davasında sanık olmasıyla, görüşmeye katılanların üst düzey istihbarat görevlileri oldukları ortaya çıktı. Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı da Mahkeme'ye gönderdiği 19.07.2010 tarihli yazı ile bu görüşmeyi ve görüşmeye katılanların MİT mensubu olduklarını, cinayetten tam üç buçuk yıl sonra kabul etti. Başbakanın bu iki MİT mensubu hakkında soruşturma izni vermesi nedeniyle, diğer MİT görevlisinin isminin Handan Selçuk olduğu öğrenildi.
- Görüşmeden iki gün sonra Agos Gazetesi önünde yapılan gösteride, Ülkü Ocakları İstanbul İl Başkanı Levent Temiz grup adına, "**Hrant Dink bundan sonra bütün öfkemizin ve nefretimizin hedefidir, hedefimizdir**" şeklinde açıklama yaptı.
- Benzer bir gösteri de bundan birkaç gün sonra "**Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Federasyonu**" tarafından yine Agos önünde yapıldı.
- Bu olayların hemen ardından Hrant Dink'in "**Ermeni Kimliği Üzerine**" başlıklı ve dizi halinde yayınlanan yazısındaki bir cümlesi bahane edilerek, yeni bir saldırı kampanyası başlatıldı ve kimi kişi ve kuruluşlar, aynı elden çıkmış tek tip şikayet dilekçeleriyle Hrant Dink'i savcılıklara şikayet ettiler.
- Sistemli ve tek merkezden yönetildiği izlenimi veren saldırılar, kimi internet sitelerinde ve kimi gazetelerde devam etti, bu saldırılarda Hrant Dink sürekli hedef gösterildi.
- Medya, bu saldırılarda kullandığı yoğun nefret söylemi ve ırkçı, milliyetçi, düşmanlık içeren dili ile cinayete zemin hazırladı, suça meyilli olanları cesaretlendirdi.

CİNAYETE GİDEN SÜREÇTE MEDYANIN ROLÜ VE İŞLEVİ

"Sabiha Gökçen'in Ermeni asıllı olduğuna ilişkin haberin Hürriyet gazetesinde yayımlandığı günün hemen ertesinde *Cumhuriyet* gazetesinden Deniz Som

“Damardan”¹ başlıklı bir yazı kaleme almış ve Hrant Dink’in henüz gündeme gelmemiş olan 13 Şubat 2004 tarihli “*Ermeni kimliği üzerine*” başlıklı yazısını, bu yazıda Ermeni diasporasının ruh halini tasvir etmek üzere kullanılan ve daha sonra Dink’in 301. Maddeden yargılanmasına neden olacak cümleyi hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir. Aynı gün *Milliyet*’te Hasan Pulur “*Sabiha Gökçen’in Ermeniliği nereden mi çıktı?*”² başlıklı yazısında Gökçen’le ilgili iddiaları “*ipe sapa gelmez laflar*” olarak tanımladıktan sonra Hrant Dink’in çokkültürlülük üzerine görüşlerini alaycı bir üslupla eleştirmiş ardından da “*Türkçe’yi çok iyi bildiği anlaşılan Hrant Dink, acaba ‘Aba altından sopa göstermek’ deyimini de hiç duymuş mu?*” sorusuyla Dink’in aslen bu topraklara, bu dile, bu kültüre yabancı olduğunu ima etmiştir. Pulur, Dink’i ötekileştirirken bir taraftan onu “*aba altından sopa gösteren*” bir tehdit olarak da konumlamıştır. Ana akım medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılan bu tartışmalar aynı dönemde daha az okuyucu kitlesine sahip ancak milliyetçi ve muhafazakar basında daha yaygın şekilde kendine yer bulmuş, Dink’in ismi haberlerde ve köşe yazılarında bundan böyle “bölücü, yıkıcı, düşman” sıfatlarıyla anılmaya başlamıştır.

Önce Vatan gazetesinin 26 Şubat 2004’teki “*Bir rezalet örneği*”³ başlıklı sürmanşetinde ve iç sayfalarda devam eden haberinde Hrant Dink’in aslında Ermeni olmadığı iddia edilmiş ve Dink “*Türkiye’deki Ermeni vatandaşları Türk Devleti aleyhine kışkırtmakla*” suçlanmıştır. Agos gazetesinin “*tarihte en büyük Türk düşmanı kızıl anarşist Ermeni Antranik*”⁴le ilgili bir kitabın ilanını yayımladığını da ihbar eden gazete, hükümetten bu yayınlara son verilmesini talep etmiştir. Yine aynı gün gazetenin başyazarı Orhan Kiverlioğlu “*HRANT’IN HIRLAYIŞI*”⁴ başlıklı bir yazı kaleme almış, baştan sona hakaretlerle dolu yazıda Agos “*patlamış bir kanalizasyona*” benzetilirken, “*Darwin’i haklı çıkaran ilk ve tek numune varlık olarak maymun genlerini taşıyan ruhunun aksettiği surati karşısında, orangutan maymunun dahi tiksinti duyduğu Hrant Dink*” tamlaması gazetenin yazarının hakaretteki sınır tanımazlığını ortaya koymuştur.

Hrant Dink’in 2 Ekim 2004 tarihinde *Birgün* gazetesinde yazmış olduğu “*Hoş Gidişler Ola...*”⁵ başlıklı yazısı yeni bir tartışmanın kapısını açmıştır. Yazının konusu Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne giriş ve bununla birlikte gerçekleşmesi beklenen demokratikleşme sürecidir ve yazar bu süreçten duyduğu memnuniyeti iyimser ve coşkulu bir şekilde dile getirmiştir. Ancak 9 Ekim tarihli *Yeniçağ* gazetesi Dink’in Atatürk’e dil uzattığını düşünmektedir, üstelik her defasında altının çizildiği üzere o bir Ermeni’dir. Gazetenin “*ERMENİYE BAK*” manşetiyle verdiği haberin asıl konusu kim oldukları konusunda bilgi verilmeyen ancak okuyucu yerine “*Vatandaşlar*” olarak tanımlanan kişilerin Dink’in yazısına verdiği tepkidir. Gazete bu tepkiyi şöyle ifade etmiştir:

“VATANDAŞLAR, ‘Aklınca Gazi Mustafa Kemal Atatürk’le alay etmeye kalkıyor!’ Ruslarla birlikte olan ve Türk askerini sırtından süngüleyen Ermeni çetelerinin kışkırtmalarına yediği tekmenin acısını çıkarmaya çalışan Hrant, her fırsatta bunu yapıyor’ diyerek tepki gösterdi”⁶

¹ Deniz Som, Vaziyet, “Damardan”, 21.02.2004

² Hasan Pulur, Olaylar ve İnsanlar, “Sabiha Gökçen’in Ermeniliği nereden mi çıktı?”, 25.02.2004

³ Önce Vatan, “Bir rezalet örneği, Türkiye’de yayınlanan Agos Gazetesi Türklüğe hakaret ediyor”, s.1, 5, 26.02.2004

⁴ Orhan Kiverlioğlu, Bugünlük, “HRANT’IN HIRLAYIŞI”, Önce Vatan, 26.02.2004

⁵ Hrant Dink, “Hoş Gidişler Ola...”, Birgün, 07.10.2004

⁶ “Ermeniyeye Bak”, Yeniçağ, 09.10.2004

Haberde konu edilen yazının, bir bölümü bir kutu içerisinde gazetenin sekizinci sayfasında yayımlanmış olmasına rağmen, içeriği ile ilgili hiçbir tartışma yer almamaktadır. Bu tepkiyi yaratan yalnızca Mustafa Kemal Atatürk'e ithafen yazılan *"Hoş Gelişler Ola"* adlı türkünün olumlu anlamda dahi olsa bir Ermeni tarafından değiştirilerek kullanılmasıdır. Manşet haberin tam merkezinde İğdır Soykırım Anıtı'nın büyükçe bir fotoğrafı, solunda anıtla aynı boyda *"Hoş Gelişler Ola"* türküsünün sözleri, sağda ise "Kıyımı alkışlayan sözde gazeteci!" cümlesiyle Hrant Dink'in fotoğrafı yer almaktadır. Haberin sekizinci sayfadaki devamında türkünün sözleri bir kez daha yayımlanmıştır. Bu sözcük oyununu *"küstahlık"* olarak niteleyen gazete bunun karşılığında türkünün orta çıktığı iddia edilen dönemi düşmanlığı körükleyen ağır bir nefret söylemi ile tasvir ederek karşılık vermiştir:

*"...Çünkü bir gün öncesine kadar, Ermeni çeteleri tarafından minicik yavruları ekmek fırınlarında yakılıyor, hamile kadınlar süngülerle delik deşik ediliyor, zavallı yaşlılar ise balta ve kazmalarla kafaları, vücutları parçalanarak hunharca katlediliyordu. Köyler kan gölüne dönerken, kudurmuş Ermeni çeteleri zevk içinde kahkaha atıp şarap içiyorlardı...Yıllardır komşuluk yapıp ekmeğini yedikleri kadınların el ve ayaklarını kazıklara bağlayıp ırzına geçiyorlardı..."*⁷

Dink ve Karin Karakaşlı hakkında Dink'in 13 Şubat 2004'te yazdığı yazı nedeniyle *"Mehmet Soykan adlı inşaat mühendisinin hukuk mücadelesi başlattığını"* okurlarına 14 Aralık 2004'te duyuran *Yeniçağ* gazetesi, yine Dink'in fotoğrafını *"Hrant Dink, yazdığı yazılarla Türk milletine hakaretler yağdırdı"*⁸ ifadesini altına yerleştirerek kullanırken, duruşma süresince adaletin *"Türk"*, Dink'in *"Ermeni"* olduğunu her defasında vurgulamıştır. Öyle ki Dink ve Karakaşlı'yı savunan avukatlar da gazetenin tepkilerine yer verdiği *"vatandaşlar"*ın tehditlerinden paylarını almışlardır:

*"Giydiğin avukatlık cüppesinin ya hakkını ver ya da çıkartıp bu ülkeyi terk et"*⁹

Yeniçağ'a destek çıkan Ortadoğu gazetesi ise duruşmayla ilgili verdiği haberin başlığında "mahkeme tarafından alınmış gibi" ya da alınacağından emin gibi kararı açıklamıştır:

*"Agos'un sesi kısılacak!"*¹⁰

Dink'in aynı günlerde Diyarbakır'da katıldığı bir konferanstaki sözleri *Yeniçağ* tarafından *"Hrant kaçıyor"*¹¹ manşet haberiyle ve yine fotoğrafıyla hedef gösterilerek verilmiştir. Haberin içeriğinde Dink'in konferansta Kürtler ve Türklerin bir arada yaşamaları gerektiği ifadeleri yer almasına rağmen seçilen başlık ve spotla adeta bir düşmanlığı körüklediği izlenimi yaratılmaktadır.

⁷ "Tayyip'ten cesaret alıyorlar", *Yeniçağ*, 09.10.2004

⁸ Yüksel Mutlu, "Türk adaletine hesap verecekler", 14.12.2004

⁹ Yüksel Mutlu, "Hrant'ın avukatı ortalığı karıştırdı", 15.12.2004

¹⁰ Osman Altuntaş, "Agos'un sesi kısılacak!", 15.12.2004

¹¹ "Hrant Kaçıyor", *Yeniçağ*, s. 1, 10, 20.02.2006

Hrant Dink 2006 yılında ayrıca adil yargılamayı etkileme suçundan yargılanmakta ve duruşmalarda ana akım medyada dahi “*protestocular*” olarak adlandırılan milliyetçi grupların saldırılarına maruz kalmaktadır¹² ; daha milliyetçi çizgideki medya ise söz konusu saldırılarda başı çeken Av. Kemal Kerinçsiz’e yapılan haksızlıkları sayfalarına taşımaktadır¹³. Yargıtay 9. Ceza Dairesi’nin yerel mahkemenin verdiği cezayı onamasının ardından Dink Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuracağını ifade ederken, onu hedef gösteren medyada tam bir zafer havası hakimdir: “*Hrant Dink topla bavulunu git*”¹⁴ (Ek:1 Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu-Dr.Ceren Sözeri, Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu : “Ya sev ya terk et ya da...”)

CİNAYETE GİDEN SÜREÇTE YARGININ ROLÜ VE İŞLEVİ

Hrant Dink, Agos gazetesinde, “Diaspora Ermenileri arasında tartışılan kimlik sorunu konusunda Türkiye Ermenilerini bilgilendirmek” amacıyla sekiz makaleden oluşan ve ‘**Ermeni Kimliği Üzerine**’ başlığını taşıyan bir yazı dizisi yayınlamıştı. Bu yazı dizisinde bütün makaleler birbirine bağlıydı ve her bir makale bir öncekinde ifade edilen fikirleri tekrar ederek başlıyordu.

Makaleler, Ermenilerle ilgili tarihsel olaylar üzerine bir düşünce dizisi olması yanında; hem içeriği, hem de kullanılan terimleriyle diaspora üyelerine kendi kimliklerini yeniden tanımlamak için çözüm önerileri sunuyordu.

Ermeni kimliğini kuran öğeleri ve bu öğelerin Ermeni kimliğinin oluşumundaki olumlu ve olumsuz etkilerini ele alan Dink, “Türk’ten Kurtulmak” başlıklı yedinci makalesinde, 1915’te yaşananların Türklere tarafından soykırım olarak tanınması yönündeki ‘saplantılı’ çabanın Ermenilerin yaşamını zehirlediğini ve Ermeni kimliğinin sağlıklı bir biçimde inşasını engellediğini savunuyordu. Soykırımı kabul edip etmemenin vicdan ve insanlık sorunu olduğunu ifade eden Hrant Dink, Ermenilerin, Türklere soykırımı tanımak için baskı yapmak yerine, Ermenistan’ın refahı için çaba göstermesi gerektiğini söylüyordu.

“Ermenistan’la Tanışmak” başlıklı sekizinci makale, yazı dizisinin önceki bölümündeki mantığı izleyerek şu cümleyle başlıyordu: “**Türk’ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni’nin Ermenistan’la kuracağı asil damarında mevcuttur, yeter ki bu mevcudiyetin farkında olunsun**”.

İşte sekiz makaleden oluşan yazı dizisinden cımbızlanan bu cümle kullanılarak Hrant Dink aleyhinde yoğun düşmanlık içeren ve saldırgan bir kampanya başlatıldı. Savcılıklara koşan birtakım kişilerin ellerine Hrant Dink’in Türklere hakaret ettiğini ve bu nedenle şikayetçi olduklarını bildiren tek tip dilekçeler tutuşturulmuştu.

¹² Mutlu Koser, “Protestocuların polis kurtardı”, Hürriyet, 17.05.2006, Ali Oktay, “Hrant Dink Davası yine olaylı başladı”, Sabah 05.07.2006

¹³ Arslan Tekin, “Halk muhaliflerinin uykusunu kaçıran Av.Kemal Kerinçsiz’in mektubu”, 24.07.2006

¹⁴ “Hrant Dink topla bavulunu git”, Yeniçağ, 13.07.2006

Medyada yürütülen kampanyanın öncüleri, Cumhuriyet Gazete'sinden Deniz Som ve Hürriyet Gazetesi'nden Emin Çölaşan'dı.

Oysa yazı dizisinin bütününde Dink, "zehir" olarak nitelenen şeyin, Ermenilerdeki "Türk algısı" ve diaspora Ermenilerinin 1915'te yaşananların Türkler tarafından soykırım olarak tanınması yönündeki çabasının "saplantılı" niteliği olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı.

Ancak, bu cümle, yazının bütününden ve bağlamından bağımsız olarak tek başına dava konusu yapıldı ve Adalet Bakanlığı'nın izin vermesi üzerine, Hrant Dink ve Agos Gazetesi sorumlu yazı işleri müdürü Karın Karakaşlı aleyhine 16.04.2004 tarihinde "Türklüğü neşren tahkir ve tezyif etme" suçunu düzenleyen eski TCK m. 159 uyarınca dava açıldı.

Bu davanın duruşmalarına şikayetçi sıfatıyla dilekçe veren şahıslar örgütlü bir biçimde katıldılar, müdahil olmak talebiyle dilekçeler verdiler ve Dink ve Karakaşlı vekilinin itirazlarına rağmen mahkeme bu talepleri kabul etti.

Yargılama sırasında, Dink ve Karakaşlı vekilinin ısrarlı talepleri üzerine, mahkemenin kendisinin seçtiği, İstanbul Üniversitesinden üç öğretim görevlisinden oluşan bilirkişi kurulunun hazırladığı raporda, yazı bütün olarak incelendiğinde, suçun oluşması açısından özel kasıt bulunmadığı belirtildi. Raporun mahkemeye ulaşması ile şikayetçi konumundaki şahıslar, bu kez bilirkişiler hakkında şikayette bulundular ve ayrıca "mahkemenin Hrant Dink'i beraat ettireceği" şeklindeki internet üzerinden yapılan duyurularla duruşmalara daha örgütlü ve kalabalık biçimde katılmaya başladılar. Bu dava, 07.10.2005 tarihinde Hrant Dink'in eski TCK. 159/1 uyarınca mahkum edilmesiyle sonuçlandı.

Bu karar Dink ve Karakaşlı vekilleri tarafından temyiz edildi. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının hazırladığı tebliğnameye göre; bilirkişilerin görüşü doğrudu ve kararın bozulması gerekiyordu. Ancak Yargıtay 9. Ceza Dairesi 01.05.2006 günü kararı esastan oybirliğiyle onadı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı bu karara itiraz etti ancak itiraz makamı olan Yargıtay Ceza Genel Kurulu bu itirazı oyçokluğuyla reddetti.

Bütün bu süreç boyunca ve mahkeme kararları basına yansidikça, Hrant Dink'i hedef gösteren kesimler, mahkeme kararlarını kendilerine dayanak göstererek bu kez saldırılarını "tescilli Türk düşmanı" diyerek sürdürdüler.

Hrant Dink, hakkında mahkumiyet kararı verildiği gün basına bir konuşma yaptı. "Bu suç benim algılamamla ırkçılıktır ve ben böyle bir suç işlemedim. Bu benim alnıma sürülmek istenen kara bir leke, yargı eğer bunu düzeltmezse ülkemi terk eder, çeker giderim." dedi ve bu konuşması Agos Gazetesi ile birlikte tüm basın-yayın organlarında yer aldı. Bunun ardından, Hrant Dink'in mahkum edildiği davada şikayetçi olan kesimler, başta Kemal Kerinçsiz ve Büyük Hukukçular Derneği, bu kez de, yine tek tip dilekçelerle, "adil yargılamayı etkileme" suçlamasıyla Hrant Dink hakkında şikayette bulundular. Bu şikayet üzerine 14.10.2005 tarihinde bir dava daha açıldı.

Burada, Hrant Dink'in bu açıklamasının bir sanığın aslında doğal ve yasal hakkı olduğunun, yasada tanımlanmış hiçbir suç tipine uymadığının altını çizmek gerekir. Buna rağmen, Hrant Dink'in öldürülmesi için altyapıyı hazırlamakla görevli olanlar için, suç olsun olmasın elverişli bir bahane olarak kullanıldı. Bu şahıslar, Hrant Dink'i hedef haline getirme görevlerini yerine getirmişlerdi; ancak savcının bu sözlerde suç unsuru olmadığını bildiği halde dava açması, hakimin önüne gelen davada suç oluşmadığı için derhal beraat kararı verebilecekken, davayı uzatarak her birinde bir linç girişiminin yaşandığı duruşmalar yapması, yargının rolü ve bu sürecin neresinde durduğu konusunda çok büyük kuşuklar uyandırdı. Üstelik bu dava, suç olmayan sözler için açılan ilk ve tek dava değildi. Hrant Dink, bu kişilerin yaptığı şikayetler sonucu çok sayıda soruşturma ve davada ifade vermek için sık sık adliyeye gitmek durumunda kaldı.

Başka pek çok şikayetin yanı sıra "adil yargılamayı etkileme" suçlamasıyla Hrant Dink hakkında şikayette bulunarak dava açılmasına neden olan Büyük Hukukçular Derneği ve üyelerinin yanı sıra başka gruplar da bu açılan davanın duruşmaları sırasında adliye önünde hazır bulundular. Bu kişiler aynı zamanda, yine tek tip dilekçelerle müdahil olma talebinde de bulundular. Bunlar arasında Ergenekon davasında yargılanmakta olan Oktay Yıldırım, Veli Küçük, Sevgi Erenerol, Kemal Kerinçsiz vardı. Adliye önünde bir grubun, üzerinde "**Misyoner çocuğu Hrant, Türk Ermenilerinin huzurunu bozma, Hrant yediğın ekmeğe ihanet etme**" yazılı bir pankart açması, pankartta, hiç alakası olmadığı halde Dink hakkında misyonerlik vurgusu yapılması yürütülen plan ve merkezi hakkında önemli bir ipucu sunuyordu.

Hrant Dink aleyhine açılan davaların duruşması sırasında yaşanan fiili saldırılar, tehdit ve hakaretler basında da geniş yer buldu, Hrant Dink'in avukatının başvurusu üzerine alınan emniyet tedbirleri sayesinde Hrant Dink olası bir linç eyleminden kurtuldu ancak gerek Hrant Dink ve gerekse avukatları adliyeden polis araçları ile çıkarılabildi ve böylece korunabildiler.

CİNAYETE GİDEN SÜREÇTEKİ DİĞER GELİŞMELER

Hrant Dink hakkındaki yargılamalar devam ederken ülkede yaşanan bazı gelişmeler de oldukça dikkat çekiciydi.

- Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu-Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubunun hazırladığı "Azınlık Raporu"nun son halinin açıklanacağı 01.11.2004 tarihindeki basın toplantısında, kurul başkanı Prof. İbrahim Kaboğlu fiziksel ve sözlü şiddete maruz kaldı. İHDK Başkanı Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu'nun, raporun son halini açıklayacağı basın toplantısı, Kamu-Sen temsilcisinin de aralarında olduğu bir grupça sabote edildi.

Kamu-Sen Genel Sekreteri ve Büro-Sen Genel Başkanı Fahrettin Yokuş, Kaboğlu'nun sözünü keserek, yüksek sesle, raporun dağıtılamayacağını dile getirdi. Raporun Lozan'ı yeniden tartışmaya açmasını kabul edemeyeceklerini ve raporun usulsüz oylandığını savunan ve "Bu raporun hiçbir yerinde insan hakları yoktur. Bu rapor bir provokasyondur" diyen Yokuş, Kaboğlu'nun önünden rapor özetini alarak yırttı ve yere fırlattı.

Profesör İbrahim Kaboğlu ve Profesör Baskın Oran, bu çalışma dolayısıyla “halkı, kin ve düşmanlığa tahrik etmek ve devletin yargı organlarını alenen aşağılamak” suçlamasıyla yargılandılar. Mahkeme İbrahim Kaboğlu ve Baskın Oran hakkında beraat kararı verdi ancak savcılığın itirazı üzerine dosya Yargıtay’a gönderildi. Yargıtay 8. Ceza Dairesi raporda dile getirilen görüşlerin suç olduğu gerekçesiyle, oyçokluğuyla, beraat kararını bozdu. Yargıtay başsavcılığının itirazı üzerine dosya Ceza Genel Kuruluna gönderildi ve burada yerel mahkemenin verdiği beraat kararı onandı. Böylelikle bilimsel bir raporda ifade edilen görüşlerin suç olmasının önüne geçilebildi.

- Fener Rum Patrikliği Aziz Sinodu ile Kıbrıs Otosefal Kilisesi’nin Başpiskoposluk Sinodu arasında 10 Kasım 2005’te Fener Patrikhane’nde yapılması öngörülen toplantıyı bahane eden milliyetçi çevreler Patrikhane önünde gösteri yapıp, Patrikhane’nin Yunanistan’a taşınması için imza kampanyası başlattılar. Öte yandan aynı gurubun İstanbul Valiliği’ne başvurarak toplantıyı engellemesini talep ettiklerine, bunun üzerine de Valiliğin konuya ilişkin bir inceleme başlattığına ilişkin haberler de basında yer aldı. Bu girişimleri başlatanlar da yine Sevgi Erenerol, Kemal Kerinçsiz ve ekibiydi.
- 25-27 Mayıs 2005 tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesinin ev sahipliğinde çok sayıda akademisyen ve bilim insanının düzenleyicisi ve yine çok sayıda araştırmacı, gazeteci, yazarın katılımcısı olduğu, “İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri” konulu bir konferans yapılması planlandı.

Böyle bir konferans düzenleneceği haberinin basında yer almasıyla, yine Kerinçsiz ve ekibinin gayretleriyle kamuoyunun gündemine taşındı. Konferans ve konferansın düzenleyicileri ağır ırkçı saldırılara, tehdit ve hakaretlere maruz kaldı. Dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek konferans ile ilgili olarak “**Bu, Türk milletini arkadan hançerlemektir**” şeklinde açıklama yaptı.

Bunun ardından, Kemal Kerinçsiz ve ekibi tarafından kurulmuş olan Büyük Hukukçular Birliği bünyesinde örgütlenen ırkçı çevrelerden bir grup avukatın başvurusuyla, Boğaziçi Üniversitesinde düzenlenecek konferans idari yargıya taşındı ve İstanbul 4. İdare Mahkemesi konferansın yürütülmesinin durdurulmasına karar verdi. Böylesi bir başvuru ve karar aslında hukuk sisteminde yeri olmayan bir uygulamaydı.

Bu karar üzerine konferans, yoğun güvenlik önlemleri altında İstanbul Bilgi Üniversitesinde gerçekleştirildi. Yine salon içinde ve dışında ırkçı protestolar yaşandı.

- 6-7 Eylül 1955 yılında yaşanan olayların 50. Yıldönümü dolayısıyla Tarih Vakfı, Karşı Sanat Çalışmaları, İnsan Yerleşimleri Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği tarafından hazırlanan 6–7 Eylül Olayları Sergisi’nin açılışında ırkçı gruplar tarafından bir saldırı gerçekleştirildi. Serginin 6 Eylül’deki açılış töreninin hemen ardından Karşı Sanat Galerisi’ne gelen bir

grup saldırgan, fotoğrafları yerlere atıp parçaladılar, yumurta attılar ve bazı fotoğrafların hasar görmesine neden oldu.

Sergiyeye saldıranlar arasında, daha önce Boğaziçi Üniversitesi'ndeki Osmanlı Ermenileri Konferansı'na da saldıran "Türkiye Sivil Toplum Kuruluşları Birliği"nden (TSTKB) Ramazan Kırkık, Ramazan Bakkal ve İstanbul Ülkü Ocakları eski başkanlarından Levent Temiz yer aldı; Kırkık ve Temiz bildiri okudular. Bu üç ismin, Hrant Dink'in duruşmalarını takip eden, linç ortamının hazırlanmasında aktif rol alan ve davaya müdahil olmak isteyen isimler arasında olduğunu da eklemek gerek.

- 5 Şubat 2006'da Trabzon İtalyan Katolik Kilisesi rahibi Andrea Santoro, ayin sırasında 16 yaşındaki O.A. tarafından öldürüldü.
- Yeni Şafak Gazetesi, 26 Mayıs 2006 tarihli nüshasında, "Ermenileri Öldürecektik" başlıklı haberinde, Danıştay 2. Dairesine yapılan silahlı saldırının zanlılarından Erhan Timuroğlu'nun "Danıştay saldırısının ardından İstanbul'da Ermenileri öldürecektik" beyanına yer verdi. Bu haber üzerine Hrant Dink, 'Kayıtsız Kalmayın' başlıklı yazısında, o eşsiz öngörüsüyle, "bu adamlar yakalandı ama onlar o kadar değil" diyerek, Adalet Bakanını, İçişleri Bakanını, Valiyi, Emniyet Müdürünü, sorumluluklarının gereğini yerine getirmeye davet etti.
- Fransız Parlamentosunda Ermeni soykırımını reddetmeyi suç sayan bir yasanın tartışılmaya başlaması Türkiye'deki gerilimi artırdı. Bu gerilimin alabileceği boyutlardan tedirginlik duyan Türkiye Ermenileri Patriği Mesrob Mutafyan, 11.10.2006 tarihinde İstanbul Valiliği'ne verdiği dilekçede "gayet gergin olan siyasi ve sosyal ortamı göz önünde bulundurarak Türkiye Ermeni toplumuna ait kurum ve kuruluşların güvenliğinin sağlanmasını" talep etti.
- İstihbarat Daire Başkanlığı, Mutafyan'ın bu dilekçesini ciddiye almış olacak ki, hemen ertesi gün, 12.10.2006 tarihinde bütün illerin İstihbarat Şube Müdürlüklerine bir yazı göndererek, Fransa ulusal meclisinde gündeme gelen yasa tasarısı nedeniyle Ermeni vatandaşlara karşı provokatif eylemlere, tepkisel hareketlere girişebilecekleri konusunda görevlileri uyardı.
- Bu sırada, Hrant Dink cinayeti ve Ermeni meselesine ilişkin algıları yansıtan bir başka faaliyet daha yürütölmekteydi. Bugün "Ergenekon" davasında sanık konumunda olan Sevgi Erenerol 2006 yılının Ekim ve Kasım aylarında Genelkurmay Başkanlığı ve hava kuvvetleri komutalığında misyonerlik faaliyetleri ve azınlıkları konu alan seminerler veriyordu. Sevgi Erenerol'un kendi ifadesine göre, Türkiye'nin başka pek çok şehrinde de tekrarlanan bu seminerlerde Türkiye'ye yönelik "tehditler" tartışılmaktaydı. Sevgi Erenerol'un seminer verdiği şehirlerden birinin de Trabzon olduğu, süreç içinde ortaya çıktı.

- Bütün bunlara ek olarak, ülkenin bir araya gelebileceği, birlikte hareket edebilecekleri düşünülmemeyen farklı partilere mensup milletvekilleri, birbirleriyle kavgalı kurumları, 'misyonerler ordusunun' ülkeyi kuşattığı paranoyasını her yere taşıyorlardı. Polis ve asker misyoner avına çıkıyor, medya savaş çığlıkları atıyordu. Aralık 2001 tarihli toplantısında MGK'nın misyonerlik konusunu gündeme aldığı basına yansıyan bilgiler arasındaydı.

Türkiye'de bütün bunlar olurken Trabzon'da da bir hareketlilik yaşanıyordu.

Hrant Dink cinayeti nedeniyle yargılanan sanıklar Trabzon'un Pelitli beldesinde ikamet etmekteydi ve bu bölge jandarmanın sorumluluk alanındaydı.

Hrant Dink cinayetinin azmettiricisi olarak yargılanan Yasin Hayal, diğer bazı sanıklar gibi Trabzon'un Pelitli bölgesinde ikamet etmekteydi. 2002 Martında askerden izin için geldiği Trabzon'da Erhan Tuncel ile tanıştı ve bu arada Santa Maria Kilisesi rahibini günlerce komada kalacak şekilde döven Yasin Hayal, daha sonra bu eylemi Erhan'ın kendisine "Trabzon'da misyonerlik faaliyetleri çok artmış" dediği için yaptığını söyledi. Olayların seyri içinde Yasin Hayal'in de misyonerlik vurgusu yapması dikkat çekicidir.

Askerden döndükten sonra Erhan Tuncel ile ilişkileri devam etti.

Ağustos 2004'de başbakanın içinde bulunduğu uçakla ilgili asılsız bomba ihbarında bulundu. Yasin Hayal, bu eylemi "**polisin reflekslerini ölçmek için**" yaptığını açıkladı.

Yasin Hayal, asılsız bomba ihbarı nedeniyle jandarma tarafından aranmakta iken Çeçenistan'a gitti. Girişimleri sonuçsuz kalınca geri döndü. Bu gidişin nedeninin Çeçenlerle birlikte savaşmak olduğunu açıkladı.

Ekim 2004'te Erhan'la birlikte planladıkları Mcdonalds eylemini yaptı. İstanbul'a kaçtı, yakalandı ve cezaevine konuldu.

Bu olayda bombayı hazırlayan ve Mcdonalds'a yerleştirilmesi sırasında gözcülük yapan kişi, bu olaydaki sorumluluğu gözlerden gizlenerek YİE olarak istihdam edilen Erhan Tuncel'di.

Yasin Hayal, Eylül 2005'te cezaevinden çıktı, cezaevinden çıktığında İBDA-C'li arkadaşlar edindiğini, onlardan etkilendiğini söylüyordu. Trabzon Emniyet görevlileri de, Yasin Hayal'in cezaevinde edindiği irtibatları önemli bularak bu gerekçeyle Yasin Hayal'i dinlemeye aldı.

Erhan Tuncel'in ifadelerine göre, Yasin Hayal cezaevinden çıktıktan sonra Ermenilere kin besliyordu ve İstanbul'da eylem yapmayı planlıyordu.

Trabzon İstihbarat Şube Müdürlüğünde YİE olarak çalışan Erhan Tuncel, Yasin Hayal ile ilgili bilgi toplamakla görevlendirilmişti. Trabzon Emniyet Müdürlüğü İstihbarat

Şube Müdürlüğünde görevli Muhittin Zenit'in soruşturma ve kovuşturma aşamalarında verdiği ifadelerinden aynı zamanda fiziki takip altında da tutulduğunu öğrendiğimiz Yasin Hayal hakkındaki bu fiziki ve teknik takip işlemi, Trabzon İstihbarat Şube Müdürlüğünde görevli Mehmet Ayhan'ın duruşmada verdiği ifadeye göre, "**son ana**" kadar devam etmişti.

Tahminen Ocak 2006'dan itibaren Yasin Hayal, Hrant Dink'i öldüreceğini söylemeye ve bunu çevresindekilerle ve Erhan Tuncel ile paylaşmaya başlamıştı. Erhan Tuncel'in bu durumu Trabzon İstihbarat Şube Müdürlüğü görevlilerine bildirmesi üzerine, Ankara İstihbarat Daire Başkanlığı'na ve İstanbul İstihbarat Şube Müdürlüğü'ne 17.02.2006 tarihli yazı yazıldı. Bu yazıda,

"YİE'den alınan bilgilerden "bahse konu şahsın çevresinde bulunan arkadaşlarına Ermenilere karşı büyük bir kin beslediği ve önümüzdeki günlerde İstanbul ilinde ses getirecek bir eylem yapmayı planladığını hedef olarak da Türkleri ve Türkiye Cumhuriyetini karalayıcı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle AGOS Gazetesi genel yayın yönetmeni Fırat (Hrant) Dink isimli şahsı seçtiğini, maddi imkan sağladığı takdirde bahse konu eylemi gerçekleştirmek için İstanbul iline gideceğini ve Sarıgazi ilçesinde bir fırında çalıştığı bilinen abisi Osman Hayal'in yanında kalacağını söylediği" öğrenilmiştir.

Ayrıca bahse konu şahsın McDonald's isimli işyerine yapmış olduğu eylem öncesinde de benzer söylemlerde bulunduğu göz önüne alınarak şahsın sözkonusu eylemi yapabilecek bir yapıya sahip olduğu değerlendirilmekte olup 0538 7193181 numaralı telefonu kullanan şahsa yönelik çalışmalarımız devam etmektedir."

denmekteydi.

Cinayetden hemen sonra Erhan Tuncel ile Muhittin Zenit arasında yapılan bir telefon görüşmesi, Trabzon Emniyetinin Hrant Dink'in nasıl, nerede vurulacağını ve failin vurduktan sonra kaçıp kaçmayacağına kadar tüm ayrıntıyı bildiğini gösteriyordu.

Cinayetin önce Yasin Hayal tarafından işleneceğini, ardından plan değiştirilerek Zeynel Abidin Yavuz tarafından işleneceğini bilen Trabzon Emniyet Müdürlüğü görevlileri Ogün Samast'ı da biliyordu. Erhan Tuncel duruşmalar sırasında bu hususu açıkça ifade etti.

Yasin Hayal Ocak 2007 başlarında mermi arayışına girdi. Mermi bulmak için attığı telefon mesajı teknik takibe takıldı ancak bu mesaj da Trabzon Emniyet Müdürlüğü görevlilerinin tahrif ettiği ve savcılardan gizlediği delillerden biriydi.

Sanıkların pek çoğunun ikamet ettiği Pelitli beldesi jandarmaya bağlıydı.

Yasin Hayal Trabzon Jandarma İstihbarat Şube Müdürlüğünü sıklıkla ziyaret edenler arasındaydı.

O dönemki Jandarma İstihbarat Şube Müdürü, Yasin Hayal için "**sağlam bir çocuk, temiz bir çocuk, ileride iyi işler yapacak**" diyordu.

Veysel Şahin isimli jandarma muhbiri, önce Ergenekon soruşturması sırasında savcılığa verdiği ifadede, daha sonra Mahkemeniz huzurunda tanık olarak verdiği ifadesinde, 2003-2005 yılları arasında Jandarma İstihbaratının daveti üzerine Trabzon'a gittiğini söyledi ve **"Feridun Yüzbaşı vardı, istihbarat şube müdürü, YASİN arkadaşı görmüştüm sadece, sorduğumda Feridun bana dedi ki sağlam bir çocuk temiz bir çocuk görüştüğümüz bir çocuk dedi"** şeklinde bir ifade verdi ve Veysel Şahin duruşmada Yasin Hayal'i teşhis etti.

DMO'da çalışan bir güvenlik görevlisi olan Yasin Hayal'in eniştesi Coşkun İğci Trabzon jandarmaya gayri resmi olarak haber elemanlığı yapmaktaydı. Ayrıca, Trabzon 2. Sulh Ceza Mahkemesinde yürüyen davada, Jandarmanın, Pelitli beldesinde altı kayıtlı haber elemanı istihdam ettiği ortaya çıktı.

Yaklaşık Temmuz 2006'da Yasin Hayal'in Hrant Dink cinayeti planlarından haberdar olan Coşkun İğci bu durumu irtibatlı olduğu jandarma görevlileri Okan Şimşek ve Veysel Şahin'e bildirdi.

Coşkun İğci Yasin Hayal'in kendisinden silah bulmasını istediğini ve elinde Hrant Dink'in ev ve işyerine ait krokileri gördüğünü de jandarma görevlilerine bildirmişti.

Okan Şimşek ve Veysel Şahin bu durumu üstleri konumundaki jandarma yüzbaşı Metin Yıldız'a bildirdi.

Temmuz ayındaki olağan asayiş toplantılarından birinde Metin Yıldız bu durumu jandarma il alay komutanı Ali Öz'e aktardı. Ali Öz **"bunu sonra konuşuruz"** diyerek konuyu kapattı.

Bu hususta talimat bekleyen Okan Şimşek ve Veysel Şahin Metin Yıldız'a tekrar hatırlattıklarında **"ya, bu iş çok karışık bir iş"** diyerek onları başından savdı.

Bu durum Trabzon 2. Sulh Ceza Mahkemesinde yapılan yargılama sırasında ortaya çıkan bilgilerle doğrulandı.

Trabzon Emniyet Müdürlüğü ve Trabzon Jandarma Komutanlığı, bu bilgilere rağmen, cinayeti önlemek için hiçbir şey yapmadı.

Ancak daha sonra açılan ve kamuoyunda 'Balyoz Davası' olarak bilinen dava dosyasında yer alan bir belge, Trabzon'da yürütülen eylem ve eylemsizlikleri açıklamak açısından önem taşımaktaydı. 'Karadeniz Eylem Planı' adı taşıyan bölümde aynen şu ifadelerle yer verilmişti:

"Karadeniz insanı karakteristik yapısı itibarıyla kolay yönlendirilebilen ve istismara açık bir konumdadır.

Bu yönüyle, özellikle Karadenizli gençlerden milli mutabakatı sağlama kapsamında icra edilecek projelerde etkin olarak faydalanılabileceği... değerlendirilmektedir."

Yine bu dava dosyasında yer alan 'Orak Planı' içindeki bilgiler arasında; darbe sürecinde Karadeniz Bölgesine ayrıca önem verildiği hususu da dikkat çekici bir nokta olarak karşımıza çıkmıştır.

Hrant Dink'in öldürüleceğini İstanbul Emniyeti de biliyordu.

Trabzon İstihbarat Şube Müdürlüğü tarafından 17.02.2006 tarihli, Hrant Dink'in Yasin Hayal tarafından öldürüleceği bilgisini içeren yazı İstanbul Emniyet Müdürlüğüne gönderildi. Trabzon İstihbarat Şube Müdürü Engin Dinç, verdiği ifadelerde, bu yazının hemen ardından İstanbul İstihbarat Şube Müdürü Ahmet İlhan Güler'i telefonla arayarak bizzat görüştüğünü ve konunun önemi hakkında bilgi verdiğini söyledi.

İstanbul Emniyet Müdürlüğü, bu yazıdan çok önce, 2004 yılından beri yaşanan tüm gelişmelerden haberdardı. Hrant Dink'in Sabiha Gökçen ile ilgili haberin yayınlanmasının ardından valiliğe çağrıldığını, bu haberle ilgili Agos gazetesi önünde çeşitli gruplar tarafından ırkçı eylemler yapıldığını, Hrant Dink'in yargılandığı duruşmalar sırasında linç girişimlerine maruz kaldığını, aynı güruhun daha önce de Ermeni Konferansı sırasında ve Orhan Pamuk, Elif Şafak gibi yazarlar aleyhine açılan davalarda da sahnede olduğunu biliyordu. Bu husus, dönemin İstanbul Emniyet Müdürlüğü İstihbarattan sorumlu müdür yardımcısı Şammaz Demirtaş tarafından Başbakanlık Müfettişlerine verdiği ifadede, "**Hrant Dink'in basına yansıyan faaliyetleri ve o dönem içinde bulunduğumuz ortam sebebiyle Hrant Dink'in hedef olarak değil ancak oluşabilecek sansasyonel durumlar nedeniyle İstanbul'da istihbarat şubemizin ilgi alanında olduğunu söyleyebilirim**" şeklinde dile getirilmişti.

Ama İstanbul Emniyet Müdürlüğü, bu bilgilere rağmen, cinayetin önlenmesi için hiçbir şey yapmadı.

17.02.2006 tarihli yazı, bütün istihbari bilgilerin toplandığı yer olan İstihbarat Daire Başkanlığına da gönderilmişti.

Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı'nın yetki, görev ve sorumluluklarını düzenleyen yönetmeliğe göre; İstihbarat Daire Başkanlığı, tüm Merkez ve Taşra birimlerince toplanan istihbari bilgileri kayıt ve tasnif etmek, istihbarat bilgilerinin ve operasyonlarının takibini yapmak, illerden ve diğer kurumlardan gelen bilgi, belge ve duyumları takip edip değerlendirmek, bu konuda taşra üniteleri ile gerekli koordinasyonu sağlamakla görevlidir. Görev tanımı bu olmasına karşın bu birim Hrant Dink'e ilişkin bilgiler ve belgelerin gereğini yapmadı, önlem almadı.

Cinayetin işlendiği dönemde İstihbarat Daire Başkanlığının başında Ramazan Akyürek bulunuyordu.

Ramazan Akyürek, bu göreve atanmadan önce, Trabzon Emniyet Müdürü idi ve Erhan Tuncel'i yardımcı istihbarat elemanı olarak istihdam eden kurumun başındaydı. Mayıs 2006'da Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı görevine atandı.

Cinayetle ilgili tüm gelişmelere başından beri vakıf olan Ramazan Akyürek, 2006 Ekim ayında sürecin gerginliğinin farkında olarak 81 ilin istihbarat şube müdürlüklerine Ermenilerin ve Ermeni kurumlarının güvenliği konusunda daha dikkatli olunması için yazı yazmıştı.

Meclis İnsan Hakları Komisyonuna verdiği ifadede, o dönem çeşitli illerden bu tür bilgilerin kendilerine ulaştığını da ifade eden Ramazan Akyürek'in bu bilgileri neden değerlendirmedeği ve görevini yapmadığı sorusu da cevapsız kaldı.

Başbakanlık müfettişleri de, İstihbarat Daire Başkanlığı'nın sürecin kontrol edilmesinde, gerekli değerlendirmeyi yaparak bir operasyon başlatılması ve/veya Hrant Dink'e yönelik koruma önlemlerinin alınması konularında gerekeni yapmadığı için görevini ihmal ettiği kanaatindeydi.

Buraya kadar anlatılanlarda dikkat çekici olan, devlet kurumlarından ülkü – alperen ocaklarına, istihbarat teşkilatından yargılama makamlarına kadar süreçte rol alan tüm kişi ve kurumların aynı hedef doğrultusunda ortak hareket etmeleriydi. Bu da sürecin tek merkezden ve bir plan dahilinde yönetildiğini ortaya koyuyordu.

Bu süreçte dikkati çeken ikinci husus, süreçte aktif rol alanların Hrant Dink'e 'misyoner' yakıştırmaları yaparak saldırıydı. Misyonerlik, yukarıda da değinildiği üzere, 2001 yılı Aralık ayında yapılan MGK toplantısında 'iç tehdit' olarak kabul edilmiş ve o zamana kadar milli güvenliğe tehdit olarak sayılan 'azınlık faaliyetleri' yanında, 'misyonerlik faaliyetleri' de tehdit olarak Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinde yerini almıştı.

2945 Sayılı yasa ile sistemin tek söz sahibi ve en üst iktidarı olarak kurgulanan Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, gizli yönetmelikleri ve kadroları sayesinde kamuoyu ve yargı denetiminden uzak bir iktidar alanı oluşturmuştur.

2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2. maddesinin (a) fıkrasında geniş ve kapsayıcı bir milli güvenlik tanımı bulunuyor. Bu tanıma göre; hemen hemen yaşamın her alanı 'güvenlik kapsamında değerlendiriliyor ve dolayısıyla MGK'nun görev alanına dahil ediliyor. Bu geniş ve kapsayıcı tanım, ardından (b) fıkrasında bulunan;

*"Devletin Milli Güvenlik Siyasetinin; milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile **Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dahilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder**"*

şeklindeki düzenleme ile birlikte okunduğunda, yürütmenin bu belgeye uyum zorunluluğu da açıkça ortaya çıkıyor.

Bir başka deyişle, devletin yetki şemasının zirvesine yerleştirilen Milli Güvenlik Kurulu ve Genel Sekreterliği, yasadaki kapsamlı tanımla hayatın hemen her alanı üzerinde üst yetkili ve nihai karar sahibi kurum olarak ve her türlü denetimden uzak bir biçimde faaliyetlerini yürütüyor.

MGK, hedef ve (iç-dış) tehdit belirleme yetkisine sahip olduğu gibi bununla da yetinmeyip belirlediği hedef ve tehditlere karşı içeride ve dışarıda her türlü tedbir alma yetkisiyle donatılmıştır.

MGK Genel Sekreterliği kararları, yasa gereğince hükümet kararına dönüşüyor ancak bu kararların ilgili kuruluşlara dağıtımı ve takibi yetkisi de MGK'ya verilmiş durumda. MGKGS'nin, hedeflerine ulaşmak ve 'Tehdit' olarak belirlenenlere karşı mücadele doğrultusunda her türlü psikolojik hareket planları hazırlamak, uygulamaya geçirmek, tehdit olarak belirlenenleri sürekli izlemek, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesini hazırlamak ve takibi ile kontrolünü üstlenmek gibi görev ve yetkileri de var.

Bu kurumun böylesine geniş yetkilerle donatılması ve her türlü icrai ve idari bir makam olarak örgütlenmesi neticesinde kamuoyunca, MGK, 'Gölge Hükümet'; MGK tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi de 'Gizli Anayasa' ya da Kırmızı Kitap olarak adlandırılmaktadır.

MGK'nun, yürüttüğü psikolojik hareket faaliyetleri nedeniyle en çok eleştirilen 'Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı', 2003 ve 2004 yıllarında AB'ye uyum paketleri çerçevesinde yapılan yasa değişikliği ile MGK bünyesinden çıkarıldı ancak, bu kurum lağvedilmedi, Genelkurmay Başkanlığı bünyesine kaydırıldı. (İsmet Berkan, Toplumla İlişkiler Başkanlığı, Radikal 23.06.2008)

Diğer iç tehdit unsurları süreç içinde değişse de azınlıklar, MGK tarafından her zaman bir tehdit olarak algılandı ve MGKSB'nde değişmez bir biçimde yerini aldı ancak 'misyonerlik' tehdit belirlemede yeni bir grup olarak ortaya çıkıyordu.

Esasen ülkede parmakla sayılacak sayıda misyoner olmasına rağmen bu grubun tehdit olarak seçilmesiyle, misyonerlik-dış güçler' çağrışımı propaganda edilerek, toplumda korkunun ve milliyetçiliğin yükseltilmesi amaçlanıyordu.

Buna göre, artık azınlık faaliyeti yürüttüğü varsayılan kişi ve gruplar yanında misyoner olarak sunulan kişi ve gruplara karşı yürütülecek hareketler de 'savunma hareket tarzı' olarak kabul ediliyordu. Farklılık ve yabancılık öngörüsü üzerine kurulu iç düşman tanımı yapan MGKSB gereğince 'azınlık faaliyeti' sürdürdüğü kabul edilenler ile 'misyonerlere' karşı yürütülecek mücadele "düşman"a karşı devletin savunulması (meşru müdafaa) siyasetinin bir unsuru haline geliyordu. 'Meşru müdafaa siyasetinde de hukuk dışına çıkılabilir, suç işlenebilirdi.'

Tanımı yapılmayan, sınırları ve kapsamı çizilmeyen ama her dönem yerini koruyan 'azınlık faaliyetleri ' yanında 'misyonerliğin' de iç tehdit olarak işaret edildiği Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin kabul edilmesinin ve özellikle AB uyum paketleriyle 2003 – 2004 yıllarında başta MGK Yasası ve 3194 Sayılı İller Yasası olmak üzere çok sayıda yasal değişikliğin ardından azınlıklara karşı her alanda saldırıların arttığı, medyanın azınlıkları, Hıristiyanları hedef alan programlar yaptığı, ders kitaplarına belirlenen tehdit kapsamında azınlıklara karşı nefret ve düşmanlık içeren bölümler eklendiği, öğretmenlerin zorunlu seminerlerden geçirildiği, yaygın fişlemelerin yapıldığı bir döneme girildi.

"Türkiye'nin son 11 yılında din değiştirip Hıristiyan olan insan sayısı yalnızca 100'lerle ifade edilirken 'misyonerler ordusunun' ülkeyi kuşattığı ileri sürülüyordu. TBMM'de sağcı milletvekilleri kürsüyü bu paranoyayla dolduruyor, Milli Güvenlik Kurulu'nun sözde laik paşaları hayali 'misyoner ordusu' karşısında askeri düzen alıyor, polisler kiliselere operasyonlar yapıyor, medya savaş tamtamları çalıyordu. Ergenekon

davası'nda yargılanan kimi sanıklar ise lejyonerlik görevi üstleniyorlardı.” (İsmail Saymaz, Nefret Malatya: Bir Milli Mutakabat Cinayeti)

Genelkurmay Psikolojik Harp Tabur Komutanlığı'nca hazırlanan ve Genelkurmay Başkanlığı Psikolojik Harekat Daire Başkanlığı'na sunulan 'Yayın Analizi' konulu 23 Ocak 2002 tarihli Topçu Albay İsmet Kaytaş imzalı yazı ekinde Agos Gazetesi ve yazarları fişlenmişti. (Yeni Şafak Gazetesi)

Dink cinayeti hazırlık sürecinde aktif görev üstlenen Sevgi Erenerol'un, Genelkurmay Başkanlığı, kuvvet komutanlıkları ve üniversitelerde, bu arada Trabzon'da 'misyonerlik' başlığı altında, misyonerliğin ülkedeki azınlıklar tarafından yürütüldüğü, ülkeye yönelik tehditlerin bir piramit arz ettiği ve bunun en tepesinde azınlıkların olduğu görüşünün propaganda edildiği seminerler verdiği, Ergenekon soruşturmaları sırasında ortaya çıktı.

Yukarıda değinilen yayınlar ve seminerlerin ardından, gayrimüslimlere ve gayrimüslim din görevlilerine karşı saldırılar birden bire arttı. Rahip Santoro'nun, Hrant Dink'in öldürüldüğü, Malatya'da Tilman Geske, Necati Aydın ve Uğur Yüksel'in misyoner oldukları gerekçesiyle vahşice katledildiği, Mor Yakup Süryani Kilisesi rahibi Edip Daniel Savcı'nın, kimliği belirsiz üç kişi tarafından kaçırılıp üç gün sonra serbest bırakıldığı, İzmir'de Aziz Antuan Kilisesi Rahibi Adriano Franchini'nin bıçakla yaralandığı bir sürece girildi.

Hrant Dink cinayeti davası sanıklarından Yasin Hayal'in, 2002 Mart ayında askerden izinli olarak geldiği sırada, Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi rahibi Pierre Brunissen'i (Rahip Santoro'nun selefi) komaya sokacak şekilde darp etmesinin gerekçesi olarak 'misyonerlik faaliyetlerini' göstermesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Ayrıca, son dönemlerde yürütülen operasyonlar sırasında çok sayıda 'çete' ve 'mafya' elemanı sanıkta, bakanların dahi ulaşamadıkları devletin milli güvenlik siyaseti belgesinin ve yine devlet siyasetine ilişkin gizli dokümanların çıkması, ilginç ancak tesadüfi değildir.

Mütalaanın 2. Bölüm başlığı altındaki değerlendirmesini bu bahis açısından son derece ilginç ve çarpıcı bulduğumuzu da belirtmek isteriz. İddia makamının, Ergenekon iddianamesinden alıntı ile verdiği ve bir kısım Ergenekon sanığına yüklenen suç tanımı ile yukarıda MGKSB ile ortaya konan devletin politikası arasındaki paralellik dikkat çekicidir.

İddia makamı ilgili bölümde aynen şöyle demektedir: “2007/1536 sayılı soruşturma kapsamında hazırlanan iddianamede (Ergenekon Terör örgütü ile ilgili olarak hazırlanan 1. iddianame); Ergenekon Terör örgütü soruşturması kapsamında haklarında işlem yapılan şahısların bazılarının **misyonerlik temasını yoğun olarak kullandıkları ve azınlıklar ve misyonerlik konusunda toplumu kin ve düşmanlığı sevk edecek nitelikte faaliyet yürüttüklerine ilişkin hususlara yer verildiği görülmektedir.**”

Bu belirlemenin ardından iddia makamı, Rahip Santoro, Hrant Dink ve Malatya Zirve cinayetlerine varan pek çok eylem saymaktadır.

Görüldüğü ve aşağıda örnekleriyle anlatılacağı üzere, bugün, Ergenekon davası sanıklarından bir kısmının yargılandığı bu eylemler, bir dönem, devlet politikası olarak, devletin bütün kurumlarınca uygulanmıştır.

MGKGS Orgeneral Tuncer Kılınç tarafından Başbakanlığa gönderilen 12 Mart 2003 tarihli 7010-2003 Sayılı ve 'Misyonerlik Faaliyetleri' konulu yazı bu politikanın devlet politikası olduğunun en önemli örneklerinden biri olarak karşımıza çıkıyor.

Başbakanlığa hitaben yazılan bu yazı, MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer KILINÇ imzasını taşıyordu ve yazıda yazılanlar şöyleydi:

"Başbakanlığa,

1) 07 Mart 2002 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nda; Dışişleri Bakanlığı, MİT Müsteşarlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü temsilcilerinin katılımı ile ülke genelinde yaygınlaşan misyonerlik faaliyetlerine karşı yürütülecek mücadelenin esaslarını belirlemek maksadıyla yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan misyonerlik faaliyetine karşı alınacak tedbirler Ek'te sunulmuştur.

2) Belirtilen tedbirlerin ilgili Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilmesinin gerekliliğine inanılmaktadır.

Eki: Yasal ve idari tedbirler"

"MGK Başbakanlık'a yaptığı bildirimim bir benzerini 17 Kasım 2003'te Org. Şükrü Sarıışık imzasıyla yineledi ve 40 sayfalık bir endoktrinasyon (aşılama) dökümanını Kara, Deniz, Hava, Jandarma Komutanlıkları ile İçişleri'ne, Genelkurmay'a ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne gönderdi... Dökümanda misyonerliğin faal olduğu alanlar sayılırken Karadeniz'de 'öteden beri aktif Katolik kiliselerinin bulunduğu' Doğu Karadeniz'in bu faaliyetler için özellikli bir alan olduğu ileri sürülüyordu... 40 sayfalık dökümanın değerlendirme bölümünde çok dikkat çeken şu ifadeler yer alıyordu: "Son yıllarda milli menfaatlerimizi tehdit eden boyutlara ulaştığı gözlenen misyonerlik faaliyetleri, insan haklarındaki anayasal, yasal mevzuat ve uluslararası antlaşmalar gölgesinde icra edilmektedir."

Aynı dökümanın sonuç bölümünde ise şu cümleler yer alıyordu; "Ülke güvenliğini uzun vadede ciddi olarak tehdit edecek böyle bir faaliyete karşı devletimizin seyirci kalması elbette beklenemez." (Adem Yavuz Arslan, 'Bi Ermeni Var...' Hrant Dink Operasyonunun Şifreleri)

Bu yazılardan açıkça anlaşıldığı üzere, misyonerlik faaliyetlerine karşı alınacak tedbirler başta Başbakanlık olmak üzere ilgili Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir devlet politikasıdır, bu politika kapsamında Karadeniz bölgesine özel bir önem verilmektedir. Azınlıklara ve misyonerliğe karşı yürütülecek mücadele ve alınacak tedbirlerde, insan hakları ve anayasal, yasal mevzuat ile uluslararası antlaşmalar rafa kaldırılacaktır.

Dikkati çeken diğer bir husus da, Hrant Dink cinayeti hazırlık sürecinde aktif rol alan ancak dokunulamayan kişi ve kurumların bir kısmına daha sonra 'Ergenekon' adı verilen soruşturmalar sırasında dokunulmuş olmasıdır.

Bu dava kapsamında aralarında Veli Küçük, Kemal Kerişsiz, Sevgi Erenerol, Özel Yılmaz ve Levent Temiz'in de bulunduğu bu kişilere, terör örgütü kurma, yönetme, üyesi olma gibi suçlar da dahil olmak üzere ağır cezayı gerektiren çok sayıda suç isnat edildiği halde, bu kişilere, bugüne kadar Hrant Dink cinayetine ilişkin soru sormak dahi mümkün olamadı. **Bu durum, dokunulmazlık ve dokunulabilirliğin yine devletin belirlediği çerçevede ve konularda mümkün olduğunu, Hrant Dink cinayetinin dokunulabilirlik çerçevesi dışında kaldığını gösterdi.**

SORUŞTURMA SAFHASI

Yukarıda değinildiği gibi soruşturma evresinin karar almaya yetkili yargı organı savcılıktır. Savcılık soruşturmayı bizzat ve/veya adli kolluk marifetiyle yapar. Hrant Dink cinayeti soruşturmasında, cinayete hazırlık sürecinin bütün ısrarlarımıza rağmen dikkate alınmadığı yukarıda anlatıldı. Ancak, soruşturmanın tek eksiği yukarıda değindiklerimiz değildi. Maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi ve cinayet saikının belirlenebilmesi açısından çok büyük önem taşıyan deliller toplanmadı, kimi deliller bu aşamada yok edildi, çok önemli deliller soruşturmayı yürüten savcılardan gizlendi, hatta deliller üzerinde oynandığı gibi sahte deliller de üretildi, ancak delilleri toplamayanlara, gizleyenlere, yok edenlere de dokunulamadı. Örneğin;

- Kolluk tarafından el konan Akbank Osmanbey Şubesine ait ATM kamera kayıtlarının cinayet gününe ait önemli bir bölümü Emniyet birimlerinde yok edildi ve bugüne kadar tüm çabalara rağmen bu görüntülere ulaşılamadı. Görüntülere takılan ve cinayetin ardındaki örgütü ve saiki deşifre edebileceği kuvvetle muhtemel kişi ya da kişilerin bu şekilde saklandığı kuşkusuz bugüne kadar giderilemedi, giderilmesi için de hiçbir ciddi adım atılmadı.
- Çok önemli bir delil olmasına rağmen sanık Ogün Samast'ın cep telefonu ve sim kartına ilişkin ifadeler arasındaki çelişki ve karmaşıklık çözümlenmedi, işin gerçeği araştırılmadı ve bu konu da diğer benzerleri gibi bir muamma olarak kaldı. Oysa basında çıkan haberlere ve görgü tanıklarının anlatımlarına göre, cinayetten sonra Ogün Samast, cep telefonunu çok sık kullanmıştı.
- Ogün Samast, cinayetten hemen önce, bir saatten fazla zamanını Agos'un bulunduğu Sebat Apartmanının yanındaki Şafak Sokaktaki İnternet Kafe'de geçirmiş ve birileriyle chat'leşmişti. Cinayet zanlısının cinayetten hemen önce gittiği mekan, bu mekanın sahiplerinin ve o sırada orada bulunan kişilerin tanıklığı ve zanlının kullandığı bilgisayar kayıtları çok önemli olduğu halde, polis, bu konuda hiçbir araştırma yapmadı. Kafeyi işleten polis memuru Cavit Kılıç'ın ifadesine de talebimiz üzerine ancak cinayet tarihinden iki ay sonra başvuruldu. Bilgisayarların kayıtlarına ise halen ulaşılamadı.
- Oysa Samast'ın cinayetten önce birileriyle chatleştiği internet kafe, bir binanın ikinci katındaydı ve tabelasında Kritik Güvenlik Sistemleri, Temizlik Hizmetleri ve Danışmanlık Şirketi yazılıydı yani buranın bir internet kafe olduğu dışarıdan bakıldığında anlaşılıyordu. Şirketin sahibi Adem Kılıç'ın Feriköy Karakolunda görevli polis memuru oğlu Cavit Kılıç, cinayet günü bürodaydı. Cinayetten iki ay sonra alınan ifadesinde, Ogün Samast'ı hiç görmediğini

söylemişti. Oysa Cavit Kılıç, daha sonra Mahkeme önünde verdiği ifadede cinayet gününe ve Ogün Samast'a dair çok önemli ayrıntılar anlatıyor, soru üzerine bu bilgileri cinayet günü terörle mücadele ekiplerine de aktardığını söylüyordu.

- Cinayetin ardından Ogün Samast, Şafak Sokakta koşarken Saray Kumaşçılık kameralarına takıldı. Samast'ın hemen arkasından onu izleyen ve uzaklaştığını gördükten sonra, sokağın köşesindeki inşaatın kapısından içeri girip kaybolan iki kişiye ilişkin hiçbir araştırma yapılmadı. Oysa davranışlarıyla şüphe çeken bu iki kişinin eşgali, Samast'ın yalnız olmadığını söyleyen kimi tanıkların anlatımlarıyla örtüşüyordu.
- Bunlar arasında Akbank ATM ve Saray Kumaşçılık Mağazasının kameralarına, cinayet günü, çeşitli noktalarda yaptığı telefon görüşmeleri ile takılan ve oldukça şüpheli görünen şahsın kimliği hiçbir şekilde soruşturma konusu yapılmadı. Bu konudaki taleplerimiz bugüne kadar karşılanmadı ve bu şahıs bir sır olarak kaldı.
- Cinayet günü tespit edilen ve dosyada mevcut kamera kayıtlarına takılan şüpheli kişinin, cinayet saatinin hemen öncesinde başka kişilerle işaretlediği, Hrant Dink'in Akbank'tan çıktığı sırada bu kişilerin hareketlendiği Akbank güvenlik kamerası kayıtlarında açıkça görülmesine rağmen bu kişilerin kimliklerinin tespiti bugüne kadar mümkün olmadı.
- Bu kişilerin kimliklerinin tespiti bakımından telefonla konuşan siyah montlu şahsın **14.53'te Akbank önünde ve 11.16'da Saray Kumaşçılık önünde** olmak üzere iki noktadan cep telefonu ile konuştuğu açıkça görülmesine rağmen bu şahsın telefon bilgilerine ulaşılamadı.
- Sanıkların birbirleriyle ve üçüncü şahıslarla internet üzerinden iletişime geçtikleri bilinmesine, kollukta bu bilgilerin mevcut olduğunun ortaya çıkmasına rağmen iletişim kurdukları kişiler ile iletişim bilgileri soruşturma ve kovuşturma safhaları dahil olmak üzere bugüne kadar araştırılmadı.
- Cinayet mahallindeki Yapı Kredi Bankası güvenlik kamerasının tam da cinayet gününün bir gün öncesi (18 Ocak 2007) ve cinayet gününde (19 Ocak 2007) arızalı olduğu tespit edildiği halde bu arızanın sebebi ve tesadüf olup olmadığı araştırılmadı.
- Soruşturma savcılar tarafından İstanbul Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'ne yazılan 25.01.2007 tarihli yazıda, 'güvenilir bir kaynaktan alınan bilgide; Yeni Hayat Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olan şahsın bu olay ile ilgili ve şüpheliler ile irtibatlı olabileceği değerlendirildiğinden şahsa ait cep ve sabit telefonların tespiti ile geriye doğru görüşme detaylarının temini ve incelemenin yapılması' istenmiş ise de bu şahsın cep ve ev telefonları tespit ve tahkik edilmedi.

- Erhan TUNCEL ile 05554947342 nolu telefonu kullanan Yasemin KIRICI isimli şahıs arasında 31.07.2006 günü saat: 22.50 de yapılan görüşmede Erhan Tuncel'in, Rahip Santaro cinayeti hakkında yazacağı roman için 'bizzat suçlularla' görüştüğünü söylediğinin tespit edilmiş olmasına rağmen bu konu üzerinde hiçbir şekilde durulmadı ve araştırılmadı.
- Sanıklardan Tuncay Uzundal'ın evinde yapılan aramada ele geçen ajandanın 19 Ocak sayfasının tamamen koparılmış olduğu görüldü. Ancak, tam da 19 Ocak tarihli sayfanın koparılmış olduğu üzerinde durulmadı, kayıp sayfa ve bunun sebebi araştırılmadı.

Burada, yukarıda değinilen hususların yasada suç olarak tanımlandığının ve adli kolluğun bu eylemlerinin suç oluşturduğunun üzerinde durmak gerekir. Ceza Muhakemesi Kanununun 161/5 maddesine göre;

“Kanun tarafından kendilerine verilen veya kanun dairesinde kendilerinden istenen adliye ile ilgili görev ve işlerde kötüye kullanma veya ihmalleri görülen kamu görevlileri ile Cumhuriyet savcılarının sözlü veya yazılı istem ve emirlerini yapmada kötüye kullanma veya ihmalleri görülen kolluk amir ve memurları hakkında Cumhuriyet savcılarınca doğrudan doğruya soruşturma yapılır.”

Kolluğun bu madde uyarınca suç oluşturan eylemleri bugüne kadar soruşturulmadı, talebimize rağmen soruşturulması için bir girişimde de bulunulmadı. Bu genel tavrın istisnası olarak kabul edilebilecek bir girişim ise bir başka makam tarafından engellenerek kuralın bozulmasına izin verilmedi. Şöyle ki;

Soruşturma savcılarınca, Trabzon İl Jandarma Komutanlığı ve Trabzon Emniyet Müdürlüğü görevlilerinin cinayet öncesi ve sonrasında görevi ihmal, görevi suiistimal, suç delillerini yok etmek, gizlemek ve değiştirmek, suçluyu kayırmak gibi eylemleri ve bu eylemlerin sorumlusu olan bazı görevlilerin kimlikleri tespit edildi.

Ancak, tespitler isabetli olmasına rağmen, görevsizlik kararı bir o kadar isabetsizdi ve bu karar bir yanıla yargılamanın gidişatını ve kaderini de belirledi. Savcıların on bir başlık altında sıraladıkları suçlar, CMK 8/2 itibarıyla cinayet davası ile bağlantılı suç kapsamındaydı ve ana dava ile birlikte görülmeliydi. Ancak savcılar, bu eylemlerin kendi görev alanları dışında kaldığı gerekçesiyle görevsizlik kararı vererek, soruşturmayı yürütmesi için dosyayı Trabzon Cumhuriyet Başsavcılığına gönderdiler. Trabzon Savcısı ise hiçbir araştırma yapmaksızın, dosyadaki delillere rağmen takipsizlik kararı vererek görevlilerin dokunulmazlık zırhını deldirmedi.

Soruşturma savcılarınca on bir başlık altında sıralanan eylemlerden bazıları şöyledi:

- Yasin Hayal ve Erhan Tuncel'in cep telefonları üzerinde önleme dinlemesi yapılmış ancak bu husus soruşturma savcılarından gizlenmişti. Öğrenilmesi ve talep edilmesi üzerine eksik bilgiler gönderilmiş yeniden talep edildiğinde ise kayıtların imha edildiği bildirilmişti.

- Trabzon Emniyet Müdürlüğü görevlileri, sanıklardan Mustafa Öztürk'ün de önleme dinlemesine alınmış olduğunu savcılardan gizlemişlerdi. Dinlemenin, savcılarca TİB Başkanlığı'na yazılan bir yazı üzerine tesadüfen ortaya çıkması üzerine sorulmuş ancak bu kez de soruşturma savcılarını yanıltıcı bilgiler verilmişti. Bu bilgilerin de doğru olmadığı daha sonra anlaşılmıştı.
- Trabzon Terörle Mücadele Şube Müdürü Yahya Öztürk'ün, cinayet öncesinde Yasin Hayal'e "Bu bayrak düştü. Ya Yasin kaldıracak ya Erhan kaldırır, bu görev sizin" şeklinde sözler sarfettiği, Yasin Hayal'in babası Bahittin Hayal'e cep telefonunun ekranında BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun resmini gösterdiği tespit edilmişti.
- Trabzon Emniyet Müdürlüğünden gönderilen ses ve mesaj kayıtlarını içeren DVD ve yine Trabzon Emniyet Müdürlüğünce hazırlanan SMS kayıtlarına ilişkin iletişim tespit tutanağında, Tuncay Uzundal'ın cep telefonundan Erhan Tuncel'e ait cep telefonuna gönderilen 16.12.2006 tarihli mesaj içeriği Trabzon Emniyet görevlilerince değiştirilmişti.
- Erhan Tuncel'in, Mc Donald's bombalamasından sorumlu tutulmaması karşılığında yardımcı istihbarat elemanı yapıldığı ve bombalama olayı sonrasında yaralı Yasin Hayal'in kanlı pantolonu görevlilere teslim edildiği halde, bu delilin emniyet görevlilerince yok edildiği tespit edilmişti.

Sonuç olarak; güvenlik ve istihbarat birimlerinin, maddi gerçeği ortaya çıkaracak nitelikteki bilgi ve belgeleri sakladıkları, değiştirdikleri, yok ettikleri, yalan beyanda bulunarak soruşturma makamlarını yanıltmaya çalıştıkları, deliller üzerinde oynadıkları olgusu, bu aşamanın en belirgin ve sistematik olgusu olarak ortaya çıktı. Bu eylemlerin her biri ciddi cezaları gerektiren suç oluşturmasına rağmen, güvenlik ve istihbarat görevlilerine bu suçlarla ilgili bir soruşturma açılmadı ya da eksik de olsa soruşturma savcılarınca başlatılan soruşturma girişimi başka makamlar tarafından kesin olarak sonuçsuz bırakıldı.

İddia makamı da esas hakkındaki mütalaasında;

"Mahkeme kararlarına istinaden teknik takip ve dinlemeye alınan Erhan TUNCEL, Yasin HAYAL ve Mustafa ÖZTÜRK'e ait GSM telefonlarının iletişim kayıtları 01.11.2006 ve 04.04.2007 tarihli tutanaklarla imha edilmesi nedeniyle Trabzon hücre yapılanmasını oluşturan sanıklar ile örgütün bağlı bulunduğu üst yapı arasındaki hiyerarşik bağlantı kesin olarak ortaya konamamaktadır."

şeklinde formüle ettiği belirleme ile imha eyleminin örgütü ortaya çıkaracak önemdeki delillerin ortadan kaldırılması anlamına geldiğini tespit etmekte ancak sadece bu tespitle yetinerek çok önemli suç delillerinin ortadan kaldırıldığı böylesine vahim bir suç karşısında harekete geçmemekte, imha işini gerçekleştirenler hakkında soruşturma açmamaktadır.

Soruşturma safhasına özgü değerlendirmelerimizden biri de bu safhada alınan gizlilik kararı hakkındadır. CMK 153/2 md. uyarınca alınan gizlilik kararı, yasada belirtilen amacının tam tersi bir uygulama ile delillerin gizlenmesi, yok edilmesi ve çizilen sınırlar içinde delillerin ayıklanması için kullanıldı. Yasada, gizlilik kararının gerekçesi;

“ceza adaletinin doğruluk, dürüstlük, gerçeğe ulaşma ilkelerine uyulması amacıyla, gerçeği ortaya çıkarmak, delillerin karartılmasını, suçluların kaçmasını ve tedbir almasını önlemek ve suçsuzların haksız yere zan altında kalmamasını sağlamak”

şeklinde açıklanmıştır. Hrant Dink soruşturmasında ise bu karar, yasada belirtilenlerin tam tersini gerçekleştirmenin en önemli aracı haline getirildi. **Dosyanın tümüne etkili olacak şekilde alınan gizlilik kararı ve bu kararın sağladığı olanaklar, gerçeği ortaya çıkarmaya değil gerçeğin üstünü örtmeye, delillerin karartılmasını önlemeye değil aksine tam da karartılmasını sağlamaya, suçluların kaçmasını ve tedbir almasını engellemeye değil suçluların her türlü tedbiri almalarına yaradı.**

KOVUŞTURMA SAFHASI

Dosyanın tümüne etkili olacak şekilde verilen gizlilik kararı nedeniyle gizli yürütülen soruşturmanın ardından, Hrant Dink cinayeti davası, 20.04.2007 tarihli 2007/368 Sayılı iddianame ile açıldı. Hukuki vasıflandırması esas itibarıyla doğru ve yerinde olan iddianameye göre, cinayet, ortak karar ve faaliyet planları çerçevesinde zamana yayılan ve tamamı ideolojik maksat taşıyan eylemler sonucunda, örgütlü bir yapı tarafından gerçekleştirilmişti. Ancak, aynı iddianame, cinayetin ardındaki örgütü, tetikçi ve onun yakın çevresiyle, yani Pelitli Mahallesi’ndeki ayağıyla sınırlamıştı.

Kovuşturma safhası boyunca, İddianame ile çizilen çerçeveyi ve sınırları zorlayacak, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması yolunda önemli fırsatlar sunacak ve yargılamanın gidişatını bu yönde etkileyecek talepler, sistemli bir biçimde reddedildi.

Kabul edilen talepler ise muhatap kurumlarca karşılanmadı; yazılan yazı içeriklerine tatmin edici cevaplar verilmedi; hatta kimi görevliler kendilerini adeta Mahkeme’nin üstünde görerek yargılama konusu hakkında görüş bildirmeye kalkıştılar. Bu görevliler kimi kez gayri ciddi cevaplar vererek yargılama faaliyetine saygısızlık ettiler, bazen de gerçeğe aykırı beyanlarda bulunarak mahkemeyi yanlış yönlendirdiler. Bu davranışları da suç oluşturduğu halde dokunulmazlık ve cezasızlık kuralı bu konuda da kararlı biçimde uygulandı.

Sistemli bir biçimde reddedilen taleplerimize örnek vermek gerekirse;

- Hrant Dink, yukarıda değinildiği gibi, 12 Ocak 2007 tarihinde Agos gazetesinde yayınlanan “Niçin Hedef Seçildim” başlıklı yazısında hedef gösterilme sürecini anlatıyor ve bu sürecin başlangıcı olarak İstanbul Valiliğindeki görüşmeyi işaret ediyordu. Kendisiyle İstanbul Vali Yardımcısı Ergün Güngör’ün odasında iki Devlet görevlisinin de katılımıyla yapılan görüşmeyi anlattığı bölümü Hrant Dink şu sözlerle bitiriyordu. “Haddimi bilmeliydim... Dikkatli olmalıydım...

Yoksa iyi olmazdı!...” Ve hemen arkasından, “artık hedefteydim” diyerek şunu da ekliyordu; “Hakikaten de sonrası iyi olmadı.”

Hrant Dink’in tehdit olarak algıladığı ve hedef gösterilme sürecinin başlangıcı olarak işaret ettiği bu görüşmede hazır bulunan devlet görevlilerinin kimliği, görevleri ve bu görüşmede ne sıfatla bulduklarının sorulmasını talep ettik. Talebimiz üzerine, Mahkeme, 02.07.2007 tarihli ara kararında;

*“İstanbul Vali Yardımcısı Ergün Güngör’ün odasında maktül Fırat Dink ile yapılan görüşmede hazır bulunan emniyet görevlilerinin **kim oldukları görev ve sıfatlarının** İstanbul Valilik makamından sorulması için yazı yazılmasına”*

karar verdi.

Soru son derece açık ve net olmasına karşın İstanbul Valiliği, cevabi yazısında, ara kararda yanıtlanması istenen soruların hiçbirini yanıtlamadı. Ara karar yerine getirilmemişti. Somut sorulara cevap verilmediğinden Hrant Dink ile yapılan görüşmede hazır bulunan emniyet görevlilerinin kimlikleri ile görev ve sıfatlarının İstanbul Valiliğine tekrar sorulması için yazı yazılması talebimizi Mahkeme heyeti, talebin karşılanmış olduğu gerekçesiyle reddetti. Oysa yukarıda açıkladığımız gibi bu talep karşılanmadı, yasal zorunluluğa rağmen Valilik yetkililerince Mahkemenin ara kararı yerine getirilmedi. **Mahkemece sorulan soru cevaplanmadı.** Mahkemeye bu yönde defalarca talepte bulunmamıza karşın İstanbul Valiliğine yeniden yazı yazılmasını sağlamak mümkün olamadı. Mahkeme heyeti, bu ara karar yerine getirilmiş gibi davrandı.

- Bu cinayetin perde arkasındaki örgütlü yapının ortaya çıkarılabilmesi için olayı temsil eden tüm delillerin toplanması, bütünü temsil etme ihtimali olan tüm parçaların birleştirilmesi, örgütü deşifre edecek tüm ipuçlarının değerlendirilmesi gerekirdi. Bu nedenle, cinayete ilişkin tüm dava ve soruşturmaların tek elden yürütülmesi maddi gerçeğe ulaşmak için önemliydi. Fakat mahkeme nezdinde yapılan birleştirme talepleri de ne yazık ki her seferinde reddedildi.
- Yine yukarıda dile getirdiğimiz gerekçelerle, cinayet sürecinde devlet görevlilerinin rolü olup olmadığı hususlarını mahkeme eliyle araştırılmasını sağlamak amacıyla dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah, İstanbul İstihbarat Şube Müdürü Ahmet İlhan Güler, Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanı Ramazan Akyürek, Dönemin Trabzon Emniyet Müdürü Reşat Altay ve Trabzon Jandarma Alay komutanı Albay Ali Öz’ün mahkemede tanık olarak dinlenmesi yönündeki taleplerimiz de reddedildi. Böylece dokunulmayan bu kişilerin tanık olarak dinlenmesi de mümkün olmadı.

Bu taleplerin reddedilmesi, bir anlamda yargılamayı iddianame ile çizili sınırlara hapsederek, amacından uzaklaştırdı, ana ekseninden kaydırıldı, olayın ve örgütün küçük bir parçasına kilitlenmeye yol açtı. Sonuçta dava, 2004 yılında başlayan suç oluşturan eylemler bütününden sadece tetiğin çekildiği ana ve bu eylemleri belli bir

plan dahilinde sürece yayılmış olarak gerçekleştiren örgütlü yapının sadece tetikçilerden oluşan ayağına kilitlenmiş oldu.

Mahkemece kabul edilen taleplerimiz ise muhatap kurumlarca karşılanmadı ve sorulan sorular yanıtlanmadı. Bu yöndeki çabalarımız, TİB gibi MİT gibi kurumların sistematik, bilinçli ve ısrarlı direncine takıldı. Örneğin;

- Hrant Dink cinayetinin hazırlanması ve planlanmasına ilişkin olmak üzere çok sayıda istihbari bilginin Emniyet İstihbarat Daire Başkanlığı'na iletiildiği dosya kapsamı ve yargılama dışı soruşturmalar ile ortaya çıktığından, Emniyet İstihbarat Daire Başkanlığı'ndan bu bilgilerin sorulmasını talep ettik. Talebimiz doğrultusundaki ara kararıyla Mahkeme, cinayete ilişkin tüm istihbari bilgilerin gönderilmesini istedi. İstihbarat Daire Başkanlığı, ara kararda cinayet öncesi bilgiler sorulmasına rağmen Mahkemeye, cinayetten sonrasına ait ve zaten dosyada da bulunan kimi ifadeler ile bilgileri içeren bilgiler gönderdi.

Bunun üzerine Mahkeme'den gönderilen cevabi yazının ara karara uygun olmadığını belirtip, İstihbarat Dairesine yazı yazılarak cinayet öncesine ait bilgilerin tekrar sorulmasını talep ettik. Bu talebimizi kabul eden Mahkeme, İstihbarat Dairesi Başkanlığı'na tekrar yazı yazdı; bu yazıya dilekçemiz de eklendi. Ancak, sonuç değişmedi ve İstihbarat Daire Başkanlığı bu ara kararı da bundan sonra verilen kararları da yerine getirmedi. Ara kararı yerine getirmeyen sorumlular hakkında işlem yapılması talebimiz de bugüne kadar kabul edilmedi.

- Yargılamanın başından beri hemen her duruşmada Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nı (TİB) ilgilendiren taleplerimiz ve bu kuruma sorularımız oldu. Mahkeme bu taleplerimizin hemen hepsini kabul etti; soruları ve talepleri verdiği arar kararlarla TİB'e gönderdi.

TİB Mahkeme'nin yazılarına karşı yazılar yazdı, ancak bu yazıların hiçbirinde mahkemenin ara kararında sorduğu soruları cevaplamadı, yani ara kararları yerine getirmedi.

TİB'in Mahkeme'ye gönderdiği yazılarda somut sorulara cevap vermekten, kararları yerine getirmekten özellikle kaçındığı, bu yazıların sadece, kurumca matbu olarak hazırlanmış ve kanun, yönetmelik ve ilgili mevzuatı içeren birbirinin tıpkı basımı yazılar olduğu, ara karar ile sorulan soruları karşılamaktan tamamen uzak, ilgisiz beyanlar içerdiği görüldü.

Son olarak, Mahkemenin kararına itiraz etti. İtiraz reddedildi ve bir üst Mahkemede incelenmek üzere 9. Ağır Ceza Mahkemesine gönderildi. Sonuçta, TİB'in Mahkemenin ara kararına uyması gerektiğine karar verildi ancak bu ara kararın talebimizi karşılayıp karşılamadığı henüz ortaya çıkmış değil.

- 2937 Sayılı Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu uyarınca MİT'in, devlet istihbaratının toplandığı ve toplanan bilgilerin koordine edildiği kurum olması ve ayrıca MİT İstanbul Bölge Müdürlüğü görevlilerinin Hrant Dink'in hedef gösterilmesi sürecinin başlangıcındaki rolleri nedeniyle, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı'ndan İstanbul Valiliği'ndeki görüşmeden başlayarak Hrant Dink cinayetine, cinayet sanıklarına ilişkin bilgilerin sorulmasını talep ettik.

Mahkemece bu talebimiz kabul edildi ve talep dilekçemizde dile getirdiğimiz soruları cevaplama için MİT'e yazı yazdı. MİT Müsteşarlığı Mahkeme'ye gönderdiği cevabi yazıda, dava sanıkları ya da başka şahıslar tarafından Hrant Dink'e yönelik, suikast ya da benzeri saldırı olayları düzenleneceği konusunda önceden kendilerine intikal etmiş bilgi bulunmadığını, emniyet müdürlüklerinden, jandarma il komutanlıklarından Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı güvenlik ve istihbarat birimlerinden kendilerine önceden herhangi bir bilgi aktarılmadığını, sanıkların ya da sair illegal ya da özellikle legal, hatta siyasi kuruluşların bu cinayete ilişkin faaliyetleri konusunda da intikal etmiş bir bilgi bulunmadığını bildirdi.

Bu yazı içeriği her şeyden önce gerçeği yansıtmıyordu. Ülkenin en büyük ve tüm bilgilerin toplandığı istihbarat teşkilatı yetkilileri doğruyu söylemiyor, Mahkeme'den bilgi gizliyordu.

Bu yazı içeriğinin doğru olarak kabulü, en azından ve öncelikle, MİT görevlilerinin, kendi teşkilatlarından daha kısıtlı yetki ve olanaklarla görev yapan diğer istihbarat kurumlarınca elde edilen bilgilerden hiçbirini elde etmeyerek görevlerini ciddi biçimde ihmal ettikleri, ülkede olan-bitenden bihaber oldukları anlamına geliyordu.

Ayrıca, MİT'in bu beyanı, 2937 Sayılı MİT Yasasında düzenlenen ve MİT Müsteşarı başkanlığında kurulan 'Milli İstihbarat Koordinasyon Kurulu' ve bu kurulun yasada belirlenmiş görevleri ile açıkça çelişiyordu.

Yazıdaki bilgilerin doğru kabul edilmesi halinde, başta MİT olmak üzere ülkenin diğer tüm istihbarat kurumlarının Hrant Dink cinayetine ilişkin olarak görev ve yükümlülüklerini yerine getirmediğini ve yasaya aykırı davrandıklarını da kabul etmek gerekiyordu. İstihbarat kurumları arasında koordinasyon zorunluluğu sadece MİT yasasında değil, 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Yasası ile 2803 Sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Yasasında da düzenlenmişti.

Bu cevaba göre, MİT görevini yapmamıştı. Ancak, Valilik'teki görüşmeyi doğruladığına göre, bu görüşmenin hangi görev tanımına göre yapıldığını açıklaması gerekiyordu. Ancak bu yönde bir açıklama yapmadı ve böylece MİT görevlilerinin, Hrant Dink'le Valilik'teki görüşmeyi, yasada belirtilen görevlerinden hangisi kapsamında gerçekleştirdiğini anlamak şimdiye kadar mümkün olmadı.

Sonuç olarak;

- Davanın seyrini etkileyen en önemli husus, iddianame ile çizilen sınırın ötesine geçilmesine izin verilmemesiydi. Yargılama Makamı'nın gönülsüzlüğü, resmi kurumların ve bürokrasinin direnciyle birleşince etkili ve kapsamlı olmaktan uzak, görünürde bir yargılama faaliyeti sürdürüldü. Bu süreçte her kurum, adeta güçlü bir irade tarafından kurgulanan bir oyunda kendisine biçilen rolü oynadı.
- Cinayeti önleme konusunda belirleyici görevi ve işlenmesinden dolayı sorumluluğu olanlara dokunulmadı. Dokunulamayanların kritik konumlardaki devlet görevlileri olmaları dikkat çekiciydi.
- Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinde azınlıkların ve misyonerlerin iç tehdit (iç düşman) olarak tespit edildiğine yukarıda değinilmişti. 2937 Sayılı MİT Kanununa göre, MİT'in başta gelen görevi, Milli Güvenlik Siyaseti belgesini hayata geçirmek üzere çalışmalar yapmaktır. Devletin diğer tüm istihbarat kurumlarına da bu doğrultuda çalışma zorunluluğu getirilmiştir. Hatta istihbaratla görevli olmayan devlet kurumlarının da belgenin hayata geçirilmesinde görev alma yükümlülüğü söz konusudur. Bütün bunlar ile bürokrasinin cinayet sonrasındaki direnci ve uyumu da bir başka dikkat çekici nokta olarak kaydedilmelidir.

4483 SAYILI 'DOKUNULMAZLIK' KANUNU

Devletin can ve mal güvenliğini korumakla sorumlu bütün güçlerinin Hrant Dink'e yönelik cinayet planlarından en ince ayrıntısına kadar bilgi sahibi oldukları halde hiçbir önlem almadıkları soruşturmalar ve incelemeler sırasında açıkça ortaya çıktı. Bu bilgi ve bulgular üzerine Hrant Dink cinayetini bildikleri halde önlem almayanlar hakkında 4483 Sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun uyarınca inceleme başlatıldı. Trabzon Emniyet görevlileri, Trabzon İl Jandarma görevlileri, İstanbul Emniyet görevlileri ile Samsun Emniyet ve Jandarma görevlileri hakkında başlatılan bu incelemelerde, güvenlik güçleri ile istihbarat görevlilerinin, Hrant Dink'i ve onu öldürenleri izledikleri, Hrant Dink'in yaşamının yakın ve ciddi tehlike altında olduğunu bildikleri halde harekete geçmedikleri, cinayeti önleyici tedbirler almadıkları ortaya çıktı. Ancak bu yöndeki somut tespitlere ve sayısız belgeye rağmen, 4483 Sayılı Yasaya göre yürütülen inceleme ve soruşturmalar, Hrant Dink'in neden korunmadığı sorusunu yanıtsız bıraktığı gibi korumayanların suç oluşturan eylemleri de yaptırımsız bırakıldı.

Örnek vermek gerekirse;

- İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevlileri hakkında yapılan üç incelemede, delillerin yok edildiğini, sahte belge düzenlendiğini, gitmedikleri göreve gitmiş gibi gösterdiklerini tespit eden müfettişler, en azından görevi ihmal sayılabilecek fiillerin söz konusu olduğu gerekçesiyle görevliler hakkında soruşturma açılması gerektiği yönünde görüş bildirmelerine rağmen bugüne kadar tek bir görevli hakkında soruşturma açılmadı.

Dosyadaki üç inceleme raporuna, bilirkişi raporlarına, somut delilleri rağmen İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevlilerine dokunmaya yönelik girişimi durduran, bu görevlilere yargı yolunu kapatan bu kez İstanbul Bölge İdare Mahkemesi oldu.

Onca delile rağmen yargı yolunu kesin olarak kapatan İstanbul Bölge İdare Mahkemesi hakimlerinin tarafsız davranmadıkları, anayasal ve yasal yükümlülüklerini yerine getirmedikleri iddiasıyla yaptığımız şikayet, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından gerekçesiz olarak reddedildi. HSYK da hakimlere ve dolayısıyla İstanbul Emniyet görevlilerine dokundurmayan gerekçesiz kararı ile süreçteki işlevini ve rolünü yerine getiriyordu.

- Ancak daha sonra Trabzon Emniyet Müdürlüğünden gönderilen 17.02.2006 tarihli yazı üzerine, Ümraniye'ye gidip araştırma yaptıklarını iddia eden iki görevlinin aynı gün, sabah saat 09.00 ila gece yarısından sonra 01.00 arasında başka bir görevle farklı bir bölgede takip ve tarassutta buldukları, takip tarassut formu ve diğer deliller ile açığa çıkması üzerine İstanbul Emniyet görevlileri hakkında başlatılan yeni ve son incelemede, Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah dahil olmak üzere dokuz görevli hakkında soruşturma izni istenmiş ise de yine İstanbul Bölge İdare Mahkemesi'nin, AİHM kararına ve davadaki gelişmelere rağmen, soruşturma izinlerinin tümünü kaldıran kararı ile kamu görevlilerine dokunmak mümkün olamadı.
- Trabzon Jandarma görevlileri hakkında yürütülen soruşturmada, cinayetten sonra sahte belge düzenlendiği, bazı belgelerin yok edildiği tespit edilmesine rağmen bu suçlardan hiçbir işlem yapılmadı. Yürüyen davada ise hesap sorulabilirlik ve yaptırım konusunda herhangi bir sonuç alınamayacağı ortaya çıktı. Zira bu dava, sanıklara isnat edilen suçun basit bir görevi ihmal suçu olması nedeniyle cezanın üst sınırının uygulanması durumunda dahi, suç oluşturan eylemlerin yaptırımsız kalacağı ve dolayısıyla dokunulmazlık ve cezasızlık kuralının bir istisnası olamayacağı anlaşıldı.
- Samsun'da yakalanan Ogün Samast'a Emniyet ve Jandarma görevlilerince kahraman muamelesi yapıldığının ortaya çıkması ve konuya ilişkin fotoğraf ve kamera kayıtlarının basına sızması üzerine başlatılan inceleme ve soruşturma da diğerleri gibi sonuçsuz kaldı.
- Bir diğer soruşturma süreci Trabzon Emniyet Müdürlüğü Görevlileri hakkında başlatılan ön inceleme süreciydi. Hrant Dink'in öldürüleceği bilgisine bütün ayrıntıları ile vakıf olan ancak, hiçbir önlem almadıkları gibi, cinayet sonrasında da delilleri gizlemekle, yok etmekle vb. suçlanan Trabzon Emniyet Müdürlüğü görevlileri de tüm inceleme ve soruşturma süreçlerinden kendilerine en ufak bir kusur dahi atfedilmeden çıkarıldı

Bütün bu inceleme ve soruşturmalar sırasında, sorumluların kimlikleri teşhis, suç oluşturan eylemleri de tespit edilmesine rağmen sorumlular ve eylemleri dava konusu edilmedi ve sonuçta bu suçlar da cezasız kaldı. Büyük uğraşlar ve çabalar sonunda Trabzon Jandarma görevlilerine açılmak zorunda kalınan davada ise, sanıkların ağır cezalar gerektiren eylemleri iddianameye konu edilmedi.

Devlet memurları ve kamu görevlilerinin yargılanmalarına ilişkin usul ve koşulları düzenleyen ve yukarıda sayılan inceleme ve soruşturmalarda uygulanan 4483 Sayılı Kanun, idarenin memurlarınca yürütülen incelemeler sonucunda suç işleyen kamu görevlisinin yargılanmasını yine idari makamların vereceği izne bağlıyor.

Oysa, bir cinayetin önlenmesindeki sorumlulukları nedeniyle kamu görevlileri hakkında yürütülen bir soruşturmanın etkili kabul edilebilmesi için, genel olarak, soruşturmada sorumlu olan ve incelemeleri gerçekleştiren kişilerin, olaylara karışan kişilerden bağımsız olmaları gerekmektedir.

Ancak,

- 4483 Sayılı Yasa uyarınca yürütmeye mensup bireyler hakkında yürütülen soruşturmalarda iddialar, yine yürütme erkine mensup ve olaylara karışan diğer memurlarca esaslanmaktadır. Örneğin, somut olayda İstanbul Valisi Muammer Güler, hem olayların sorumlusu hem de karar merciidir.
- Ayrıca, Hrant Dink'in yakınları bu sürece dahil edilmemiş sadece karara itiraz hakkı tanınmıştır ki bu durum, suçtan zarar görenlerin meşru menfaatlerinin korunması açısından çok önemli bir eksikliklerdir.
- Bütün bunlara ek olarak; itiraz makamı olan Bölge İdare Mahkemeleri, incelemeyi duruşma açmadan, tarafları dinlemeden, tanıkları çağırmadan dosya üzerinden yürütmektedir.

Bütün bu nedenlerle, 4483 Sayılı yasayla öngörülen sürecin etkili ve maddi gerçeği ortaya çıkarmaya yönelik derinlikli bir soruşturma olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Ancak bu yasa, Hrant Dink cinayeti yargı sürecinde, cinayetin hazırlanışında sorumluluğu ve rolü olan, cinayetten sonra suç delillerini gizleyen, katil zanlısına kahraman muamelesi yapan devlet memurlarını adeta korumak için bir kalkan olarak kullanıldı. Devletin suça bulaşmış bütün memurları bu yasanın koruyucu şemsiyesinden yararlandırıldı.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARI

AİHM, 14.09.2010 tarihli Hrant Dink kararıyla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin dört kez ihlal edildiği sonucuna vararak Türkiye'yi oy birliği ile mahkum etti. Mahkeme (AİHM), Türk devletinin, öncelikle Hrant Dink'in yaşam hakkını korumak için pozitif tedbirleri almayarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin, yaşam hakkına ilişkin 2. maddesini maddi boyutuyla ihlal ettiği sonucuna vardı. Bunun dışında, Hrant Dink'in yaşam hakkının yakın ve gerçek tehlike altında olduğunu bilen güvenlik güçleri hakkında etkili bir soruşturma yürütmediği için Sözleşmenin 2. maddesinin usulî boyutuyla da ihlal ettiğini belirledi. Ayrıca Sözleşmenin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğü hakkı ile 13. maddesinin de ihlal ettiğine hükmetti.

Hedef gösterilme sürecindeki somut olay ve olguların, Hrant Dink'in yaşamına yönelik ciddi, gerçek ve yakın bir tehlikenin varlığına işaret ettiğini belirtilmesi ve Hrant Dink'e verilen mahkumiyet kararının Yargıtay'ca onanmasının bu sürecin son halkası olduğunun vurgulanması, kararın en önemli yanlarından biri olarak dikkati çekti.

AİHM, cinayetin planlandığı ve hazırlandığı yerin sorumlusu olarak Trabzon Emniyeti ve Trabzon Jandarması ile cinayetin işlendiği ve mağdurun ikamet ettiği yerin sorumlusu olarak da İstanbul Emniyetinin, Hrant Dink'in yaşamının korunmasından sorumlu olduklarını belirleyerek bu kurumların ayrı ayrı ya da birbiriyle koordineli biçimde; planlanmasından ve yakında işleneceğinden haberdar olmalarına rağmen Hrant Dink cinayetinin engellenmesi amacıyla harekete geçmediklerini tespit etmiştir. Tespitin ardından bu görevlilere karşı başlatılan soruşturmanın, güvenlik güçlerinin neden harekete geçmediklerinin ortaya çıkarılması ve cezalandırılması yönünden sonuçsuz bırakılmasının etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün ihlali niteliğinde olduğu sonucuna varmıştır.

Bunun yanı sıra, alt düzey görevlilerin müfettişlere yalan beyanlarda bulunmaya zorlanmasının, söz konusu olaylarla ilgili delil toplamak için adımlar atılması ödevine yönelik açık bir ihlal ve sorumlu olanların tespit edilmesi için yürütülen soruşturmanın kapasitesine engel olunması yönünde planlı yürütülen bir işlem olduğuna karar vermiştir.

AİHM ayrıca, güvenlik güçlerine yönelik soruşturmanın, sadece, hepsi yürütme erkine mensup olan ve olaylara karışanlardan tamamen bağımsız olmayan diğer memurlarca (Vali, İl İdare Kurulu) esastan incelendiğini, bu durumun tek başına söz konusu soruşturmanın zayıflığını gösterdiğini belirlemiştir.

Hrant Dink'in ifade özgürlüğünün ihlali konusunda Türk yargısına hakim olan görüşü değerlendiren bölümü, kararın bir başka çarpıcı yanını oluşturmaktadır.

AİHM, suç isnat edilen ifadeyi kullandığı yazı dizisinin tamamı incelendiğinde, Hrant Dink'in "zehir" olarak tanımladığı şeyin "Türk kanı" değil, Ermenilerin "Türk halkına yönelik algısı" ve Ermeni diasporasının Türkiye'nin 1915 olaylarını soykırım olarak tanıması yönünde yürüttüğü kampanyanın saplantılı niteliği olduğunun açıkça gözler önüne serildiği hususunda Yargıtay Başsavcısının görüşünü paylaşmıştır.

Yargıtay'ın söz konusu ifadeyi yorumlayıp fiili ifadeye Türk kimliği kavramını yükleme biçimini analiz ettikten sonra, Yargıtay'ın aslında **Hrant Dink'i, 1915 olaylarının soykırım teşkil ettiği görüşünü inkâr etmesinden ötürü Devlet kurumlarını eleştirdiği için dolaylı olarak cezalandırdığı sonucuna varmıştır.**

AİHM yargıçlarının, son derece düşündürücü ve Türk yargısı için utanç vesilesi olması gereken bu tespitine göre, Yargıtay hakimleri, Hrant Dink'i dava konusu edilmeyen ve esasen suç oluşturmeyen, ancak resmi teze aykırı başka görüşlerinden ve sözlerinden dolayı cezalandırmışlardır. Hukukun en temel ilkelerine aykırı bu kararlarının temelini, yargıçların 1915 olaylarına ilişkin resmi teze bağlılıkları ve önyargıları oluşturmuştur. Oysa yine AİHM'e göre tarihsel gerçeğin araştırılması ve tartışılması, ifade özgürlüğünün bütünlüğü bir parçası olması yanında Mahkemelerin, yargıçların tarihsel bir sorun hakkında 'hakemlik etme' yetkisi bulunmamaktadır.

YARGI VE YARGILAMA SORUNLARI

Dokunulmazlık ve Cezasızlık, Hrant Dink cinayeti soruşturma ve yargılama süreçlerinin temel sorunu olarak ortaya çıktı. Onca incelemeye, soruşturmaya, yargılamaya, hukuki girişime, kamuoyu baskısına rağmen devlet görevlilerine dokunulmadı. Bu durum, suçların cezasız kalması sonucuna yol açtığı gibi önceki deneyimlerle birleşerek güvenlik ve istihbarat görevlilerine dokunulmaz, hesap sorulamaz algısını pekiştiren bir iktidar alanı yarattı.

Hrant Dink cinayetiyle ilgili olarak hukuki ve hukuk dışı süreçlerin tümü, dokunulmazlık ve cezasızlık uygulamalarının sistematik olduğunu ve bir kural haline geldiğini kanıtladı. Yargı süreçlerinin ve makamlarının da bu kuralın uygulanması ve herhangi bir sızıntıya meydan verilmemesi amacıyla kurgulandığı, kuralı bozması muhtemel girişimlerin bir başka mekanizma tarafından engellendiği, tesadüfen oluşmuş bir çatlağın da bir başka makam tarafından onarıldığı bir mekanizma olarak tasarlandığı ortaya çıktı.

Dokunulmazlık ve cezasızlığın yarattığı keyfi alan yanında, siyasi irade yoksunluğunun da devlet görevlilerinin direncini ve cesaretini arttırdığı, siyasi irade olmadıkça resmi kurumların direncini kırmanın mümkün olmadığı bir kez daha anlaşıldı.

Hrant Dink cinayeti, soruşturma, inceleme ve yargılamaları, yargı makamlarının, devlet görevlilerinin işlediği kimi suçları diğer yargılamalardan farklılaşan bir yaklaşımla ele aldıklarını, yargılama süreçlerini derinleştirmek yerine, ellerine verilenlerle yetinen, çizili sınırlar içinde görünürde bir yargılama ve soruşturma yürüten bir davranış birliği sergilediklerini gösterdi.

Devlet ve devlet görevlileri söz konusu olduğunda cezadan ve yaptırımdan kaçınma temelinde farklılaşan bu yaklaşım, en somut biçimiyle AİHM'in Hrant Dink kararıyla gözler önüne serildi.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargıçları, inceledikleri dosyalar ve dosya içerikleri aynı olmasına rağmen, aynı bulgular ve verilere bakıp Türkiye'deki meslektaşlarından tamamen farklı sonuçlara ulaşırlar.

Bu farklılığı, iç hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki çelişki ya da mevzuat farklılığı ile açıklamak mümkün değil. İç hukukta da kullanması halinde, yargıcın elinde yeterince malzeme ve hukuksal dayanak mevcut. Temel hak ve özgürlükleri koruyan yasal düzenlemelere, sözleşmelere, Anayasanın 90. maddesine rağmen bu farklılık, AİHM yargıçları ile Türkiye'deki meslektaşlarının devlete değen yargılama süreçlerine farklı zihinsel kodlarla yaklaştıkları, insan hak ve özgürlüklerini korumak yerine devleti koruma ve kollamayı misyon edinen bir yargı kültürü ile açıklanabilir.

Bu tutum, devletin yüksek menfaatlerini kutsayan ve bu menfaatler uğruna kurumların hukuk dışına çıkmasını normalleştiren zihniyetin yansımasıdır. Bu zihniyet ve bu yargı pratiğiyle adalete erişimin mümkün olmadığı, benzerleri gibi Hrant Dink cinayetinde de bir kez daha ve bütün açıklığıyla ortaya çıktı.

Hrant Dink aleyhine açılan soruşturma, kovuşturmalar, mahkumiyet kararı, bu kararın Yargıtayca onanması, cinayet sonrası yürütülen soruşturma ve kovuşturmalar, süreçte yer alan yargısal makamların, kararlarını, hukuka değil, devletin ideolojisine ve devletin derinliklerinden gelen işaretlere göre oluşturduklarını tüm açıklığıyla ortaya çıkardı. Milliyetçi, ırkçı, ayrımcı, vatandaşını tehdit olarak gören resmi ideolojik formasyonu koruma ve kollamayı misyon edinmiş bir yargısal mekanizmanın ya da korumasız bırakıldığı için bu mekanizmanın bir parçası durumunda kalan yargı makamlarının temel hak ve özgürlükleri koruma bilinciyle hareket eden yargı makamlarıyla aynı sonuçlara varamayacağı çok açık olarak ortaya çıktı.

Mahkemenizin de, Vesayetçi Kanun Devleti'nin devleti merkez alan yerleşik yargı anlayışından bağımsız bir tavır içinde olduğunu, tarafsız ve nesnel bir yargılama iradesine sahip bulunduğunu söyleyebilmek gerçekten zordur.

Türkiye Yargısı'na hâkim olan devlet odaklı, korumacı ve taraflı bir yargılama anlayışının, görülmekte olan Hrant Dink'in katledilmesi davasında da benimsenmiş olması, bizlerde olduğu kadar, toplum vicdanında da, adil ve tarafsız bir yargılama iradesinin mevcudiyeti konusunda anlaşılabilir bir takım kaygılara yol açmış bulunmaktadır. Hukuk devleti anlayışıyla hiçbir ilgisi olmayan, vesayetçi bir kanun devletinin yargıya dönük yansıması niteliğindeki mevcut yöntemlerin bu davada da aynen benimsenip uygulamaya konulmasının, çağdaş ve uygar bir yargı anlayışıyla bağdaşmadığını vurgulamak isteriz. Bu korumacı yargı anlayışının benimsenmiş olmasından dolayı, soruşturma ve kovuşturmanın genişletilmesi ve derinleştirilmesi yönündeki tüm çabalarımıza, uyarılarımıza ve taleplerimize karşın, hatta Sayın Savcılıkça verilen mütalaada da bu menhus cinayete ilgili harici bağlantıların mevcudiyetine işaret edilmişken, Sayın Mahkemenizce, daha derinlikli ve kapsamlı bir araştırma yapılması yolunda adımlar atmak ve var olan şüpheli alanları aydınlatmak yerine, bu davaya mevcut sanık kadrosunun içinden bakmakta ısrar etmesinin anlaşılır bir yanı yoktur.

Sayın Mahkemenin izlediği yolu, çağdaş ve uygar bir yargılama faaliyeti ile bağdaştıramadığımızı ifade etmek isteriz.. Aslında bu tutum, sizinle ortaya çıkan ve sadece sizin Mahkemenize has bir uygulama değildir. Öteden beri Türkiye'nin yazgısı haline gelmiş olan bu uygulama, Türkiye Yargısı'nın, bir misyoner sorumluluğu içinde benimsediği ve yerleşmesini sağladığı otoriter bir devlet yapılanmasına özgüdür. Bu durum, mevcut devlet yapısının ve yapılanmasının yaşatılması ve korunması bakımından en güçlü kalelerden biri olan Türkiye Yargısı'nın üstlendiği ideolojik taraftarlık misyonunun bir yansımasıdır. Maksat, bir vesayet makamı olarak devlet otoritesinin ve ideolojisinin siyaset kurumları ve vatandaşlar üzerinde ağırlıklı olarak hissedilmesini sağlamaktır. Bu misyon ifa edilirken kullanılan inisiyatif, ideolojik taraftarlığın yüze çıktığı kimi davalarda, ister istemez, yargının en temel karakteri olan tarafsızlık ve nesnellik ilkesinin terk edilmesini beraberinde getirmiştir.

Türkiye Yargısı'nda devletten ve devlet ajanlarından yana kökleşmiş uygulamaların otoriter bir devlet siteminden kaynaklandığı, bu yargısal işleyişin dünden bugüne değişmediği bir realitedir.

1930'lu yıllardan günümüze uzayan süreçte, Türkiye Yargısı'na yüklenilmiş olan devletçi ve vesayetçi misyon, 1960 ve 1980 darbeleri vasıtasıyla anayasal düzleme taşınmak suretiyle daha da artan şekilde güçlendirilmiştir. Bu somut gerçeklikten hareket edildiğinde, devlet ve devlet ajanlarına dönük bir tarafgirlikten hiç vazgeçmeyen ve bunu halâ sürdürme eğiliminde olan Türkiye Yargısı'nın kılcal damarlarına kadar nüfuz eden bu zihniyet algısı üzerinde kısaca durmanın, bu dava yönünden yararlı olabileceğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın, saha çalışması yöntemiyle hakim ve savcılarla bire bir görüşerek gerçekleştirdiği "Yargıda ve Yargıya Dair Algı ve Zihniyet Kalıpları" konulu araştırma sonuçlarına kısaca bakmak gerekir. Bu araştırmada, bağımsızlık ve tarafsızlık konusunda en göze çarpan sonuç, hakim ve savcılarının **devletin çıkarlarının** söz konusu olduğu durumlarda, bu çıkarları koruyacak bir tutumu ve davranışı benimsemiş olmalarıdır.

Yine bu araştırmada, hakim ve savcılarının önemli bir kısmı tarafından, AB'ye uyum sürecinin bir gereği olarak gerçekleştirilen hukuksal reformlara şüpheyle yaklaşıldığı, bu sürecin Türkiye'ye zarar verdiğinin düşünüldüğü ortaya çıkmış, ayrıca 2004 yılında gerçekleştirilen Anayasa'nın 90.maddesindeki yeni düzenlemenin bu kesimce uygun bulunmadığının, uygulanmak istenmediğinin altı çizilmiş, uygulandığına da tanık olunmadığı belirtilmiştir.

Hakim ve savcılarının benimsedikleri ve içselleştirdikleri bu anlayış, devlet merkezli sistem tarafından, resmi ideoloji doğrultusunda kurgulanmış ve uygulamaya konulmuş bir eğitimin yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Yargı kadrolarının, bu katı devletçi ve milliyetçi zihniyetlerden bağımsız ve yeri geldiğinde tarafsız hareket etmemeleri/edememeleri yetmiyormuş gibi, bunun üstüne bir de o camianın tepesindeki Yüksek Yargı ve HSYK gibi kurumların baskısı da eklenince, Türkiye Yargısının, devlet odaklı davalarda farklı bir anlayış çerçevesinde hareket edebilmesi adeta imkansız hale gelmiştir.

“Devlet için kurşun atanları da yiyenleri de” şerefli sayan ve onları korumayı öngören “devleti vatandaşa karşı koruma algı ve zihniyeti”ni, Osmanlı döneminde çıkarılan 1887 tarihli İdare-i Örfiyye Kanunundan başlatmak ve 1920’de Hıyaneti Vataniyye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri, 1925’de Şark Islah Planı, 1938’de Tunceli Kanunu, ve askeri darbelerle yargı sistemine dahil olan Devlet Güvenlik mahkemeleri, Sıkıyönetim Mahkemeleri ve günümüzde de Özel yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri zincirinde takip etmek mümkündür.

Bugüne kadar olan pratiklere bakıldığında, Sayın Mahkemeniz de dahil olmak üzere, Türkiye Yargısı’nın genel tavrında bir değişikliğin söz konusu olmadığı, devlet ve devlet görevlileri ile ilgili davalarda, statik hale gelmiş, kalıplaşmış korumacı zihniyetten uzaklaşamadığı, Yargının bu konuda halâ içe dönük bir direnç içinde hareket ettiği açıkça görülmektedir.

Yargının adeta dokunulmazlık sağlayan bu korumacı tutumu, devletin çeşitli kademeleri içinde yer alan bazı üst düzey kamu görevlilerinin kolaylıkla görev sınırlarının dışına çıkmalarına ve hukuk dışı oluşumlar içine girmelerine uygun bir zemin hazırlamıştır.

Huzurda görülen bu davaya bakılacak olursa; bu davada, kim ne derse desin, tartışma götürmez bir gerçeklik olarak görünen husus: Devlet ile Hrant Dink’in ve Ailesinin karşı karşıya gelmiş olmasıdır. Çünkü Hrant Dink cinayetinde, devletin içinde yer alan, devletin ve yargısının alışlagelmiş korumacı tavrına güvenerek bu cinayetin planlanmasında ve işlenmesinde yer ve görev almış bazı devlet ajan ve aktörlerinin, jandarma ve emniyet güçlerinin ve başkaca birçok karanlık kişinin parmağı olduğu açıktır. Bunu tartışılmaz somut bir gerçeklik olarak kabul etmek ve bu karanlık ilişkilerin açığa çıkarılmasını sağlamak üzere, gereken duyarlılığın gösterilmesini beklemekte ve istemekte ısrarcı olduğumuzun bilinmesini isteriz.

Birleşmiş Milletlerin 2005’teki zirve toplantısında kabul edilerek içtihat haline gelmiş bulunan Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect) kararında, devletlerin, vatandaşlarını önlenbilir felaketlere karşı korumakla sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Devletin bu koruma sorumluluğu, kitlesel cinayetler, jenosit, insanlığa karşı işlenen suçlar tecavüzler ve kitlesel açlık bakımından olduğu kadar, toplumdaki bireylerin yaşama hakkı bakımından da evleviyetle yerine getirilmesi gereken bir kapsayıcılığa sahiptir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde en önemli mesele, korumaya yönelik müdahalenin zamanlaması ve sonuç almadaki etkinliktir. Hrant Dink cinayetinin öncesinde yaşananlar göz önüne alındığında, Hrant Dink’in yaşama hakkının, Devlet tarafından, açıklanan BM kararında öngörülen sorumluluk çerçevesinde korunmadığı hiçbir tartışmaya yer vermeyecek kadar açıktır. Bu durumda Sayın Mahkemece, bu koruma görevini, devlet teşkilatlanması içinde yer alan kuruluşların, en üst görevlisinden en alt kademesinde yer alan personeline kadar, birer devlet görevlisi olarak yerine getirmesi gerekenlerin, bu görevlerini neden layıkıyla yerine getirmediğinin, bu yükümlülüklerini yerine getirme konusunda sergiledikleri pasif ve isteksiz duruşlarının nedeninin, bunun bilinçli ve hesaplı bir tutumun eseri olup olmadığının en ince detayına kadar araştırılıp soruşturulması gerekir.

Bu aslında zaten olması gerekendir ve esasen Sayın Mahkemenizin varlık sebebinin ayrılmaz parçasıdır.

Bunun da ötesinde, halihazırda, Hrant Dink'in öldürülmesi ve yaşam hakkının korunmaması konusunda Türkiye'nin yargı yetkisini kabul ettiği uluslararası bir mahkeme tarafından verilmiş ve kesinleşmiş bir karar vardır. Cinayette rolü olduğu yine bizzat devletin görevlendirdiği müfettişlerce tespit edilen kamu görevlilerinin bir türlü yargı önüne çıkarılmamış olması nedeniyle yapılan başvuruda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye devletini mahkum etmiş ve yapılan başvuru bakımından Hrant Dink'in yaşam hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkemenizin bu kararı da görmezden gelmesi ve cinayetin aydınlatılması konusunda gereken adımları atmaktan imtina etmesini basit bir "delil yetersizliği" ile izah etmek mümkün değildir.

Gerçekten de, Dink davası bu fırsatı herkese, size, bize, hepimize, özellikle de Türkiye Yargısı'na sunmuş bulunmaktadır. Bu eşsiz fırsatı heba etmemek ve en iyi şekilde değerlendirmek hepimiz için vazgeçilmez olmalıdır; olmak zorundadır.

Hrant Dink'e yönelik cinayet eyleminin hazırlık aşamalarını en doğru ve en gerçekçi bir biçimde tespit edebilmek bakımından, cinayet öncesi açılan davaları, bu davalar sırasında yaşanan dramatik olayları ve bu olayların yaratıcıları olan kişileri ve ilişkili oldukları derin yapıları göz ardı etmek, bizler açısından olduğu kadar, elbette Sayın Mahkemeniz bakımından da mümkün değildir. Bu cinayetin arka planını, sadece Mahkeme huzurunda yargılanan sanıklarla, bu sanıkların cinayet öncesi ve sırasındaki eylemleri ile sınırlı tutmak ve ısrarla o çerçeveye içine sığdırmaya çalışmak, gerek Dink Ailesinin, gerek biz müdahil avukatların ve gerekse de Türkiye ve dünya kamuoyunun, tarafsız bir yargıdan beklediği adalet beklentisine cevap vermekten bütünüyle uzaktır.

Cinayet öncesi, içerdiği suçlamaların gerçekliği ve haklılığı bakımından geniş bir kamuoyunu tatmin etmekten ziyadesiyle uzak iddianamelerle Hrant Dink aleyhine açılan ve her şeye rağmen ısrarla yürütülen yapay davaların, bu davalar sırasında sahne alan ve bugün derin ve illegal bir ilişki içinde ülke yönetimine kastetmiş olmakla suçlanan çığırta, saldırgan ve gemi azıya almış bir güruhun örgütlü katılımı ile yaratılan olayların, bu yargılamalar sonucunda verilen kararların bu cinayetin hazırlık aşamalarında önemli ve etkili bir role sahip olduğu hiçbir şekilde yadsınamaz. Öyle ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, Türkiye'yi mahkum ettiği kararında, Hrant Dink'in hedef gösterilme sürecinde yargı makamlarının rolüne dikkat çekmiştir.

Cinayet öncesi hazırlık süreci ile cinayet sonrasında yaşananları bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Cinayetin işlendiği günün hemen ertesinde, İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah tarafından, şu an yargılanmakta olan sanıklar ima edilerek, bu cinayetin Hrant Dink'in yazılarından etkilenen "milliyetçi bir genç" tarafından işlendiği yolunda beyanda bulunulması, daha baştan, davadaki sanıkların sınırlandırılması, kapsamının görünen çerçevede tutulması ve genişletilmemesi gayreti içinde olunduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca cinayet olayının bu tahrikten kaynaklanan bir eylem niteliğinde olduğu ifade edilmek suretiyle de, davanın seyrine daha baştan açıkça müdahale edildiği ve davanın istenen şekilde yönlendirilmesinin amaçlandığı aşikardır.

Tarihe bir not düşme adına kaydetmek isteriz ki, İstanbul Emniyet Müdürünün bu davranış biçimi, yabancısı olmadığımız, başta kendisi olmak üzere, kimi devlet ajanlarını, muhtemel sorumluları, bu davanın dışına çıkarmaya yönelik bir çabaya, alışlageldik davranış kalıplarını anımsatan ve yansıtan bir yaklaşım biçimine karşılık gelmektedir. Bunu başka türlü görmeye ve yorumlamaya imkan yoktur. Orta yerde bu kadar kuşkulu durumlar varken, yargısal işleyişin önceden kurgulanmış bir senaryoya göre aşama aşama gerçekleştiği kuşkusu ve kaygısı içinde olmamak, böylesi bir duyguya kapılmamak gerçekten elde değildir. Daha vahimi, cinayeti planlayanlar tarafından yargılama sürecinin bu şekilde işleyeceğinin de planlanmış olması ya da en azından “öngörülebilir” olmasıdır. Bu öngörü de, elbette ki, yargının, yargıçların, savcılarının bugüne kadar benzer davalarda sergilediği davranış kalıplarının değişmezliğinden kaynaklanmaktadır.

Devletin düşman ilan ettiği, bu durumdan vazife çıkaran kamu görevlilerinin ve sivil güçlerin düşman ilan edilen kişiyi katlettiği, yargının gerçeği ortaya çıkarmak için hiçbir adım atmamaya failleri cezasız bıraktığı ve böylelikle yeni cinayetlerin önünü açtığı bir döngüden çıkmak zorundayız.

Şimdi, Sayın Savcının da Esas Hakkındaki Mütalaasında belirttiği ve bizim de öteden beri sürekli vurguladığımız gibi, ortada şüpheli durumlar ve şüpheli olabilecek insanlar ve görevliler vardır. Bunların bu dava ile ilişkileri, devlet içindeki diğer kadrolarca sürekli karartılmakta ve karartılmak istenmektedir. Bu bilinen, görünen ve şüpheleri yoğunlaştıran bir durumun varlığına işaret eder. Bu şüphelerin ortadan kaldırılabilmemesinin ve maddi gerçeğe ulaşmanın tek yolu, kovuşturmayı olabildiğince genişletmek ve derinleştirmek, görünenin arkasındaki karanlığa neşter vurmaktır. Aksi halde, bu dava bu eksik inceleme ve araştırmaya rağmen, bu haliyle sonuçlandırılacak olursa, bu sonuç hiç ama hiç kimseyi tatmin etmeyecektir. Ama bu sonuçtan dolayı ellerini ovuşturacak olanlar bir hayli olacaktır. Bunların bebekten katil yaratan karanlık adamlar olduğu ve bu karanlık adamlar açığa çıkarılmayacak olurlarsa, hiç kuşku yok ki, bundan böyle de, üstlerine giydirilen bu koruma zırhı sayesinde, pervasızca ve korkusuzca, barışa ve huzura kasteden her türlü yasa dışı ilişkiler ve yollar içinde olmaktan asla geri durmayacaklardır. Bu davanın amacı sadece görünürdeki suçu işleyenleri mahkum etmek olmamalı, resmin karanlıkta kalan yüzüne de ışık tutmaktır. Aksi halde yapılan yargılamanın, bizim için, “dostlar alış-verişte görsünler”den öte bir anlamı olmayacaktır.

SONUÇTA

- Yukarıda başlıklar halinde değinilen olgular, işaret edilen kurumlar ve mekanizmaların Dink cinayetinin hazırlanması, işlenmesi, cinayetin ardından delillerin gizlenmesi, karartılması, gerçeğin üstünün örtülmesi, yargı süreçlerinin sınırlarının ve çerçevesinin çizilmesi ve bu sınırların dışına çıkılmamasındaki uyumu ve ideolojik ortaklığı dikkat çekicidir. Esasen bu uyum ve ortaklık, cinayetin meşrulaştırılması yanında cezasızlığını da sağlayan ve olağanlaştıran güçlü bir aygıtın ve zihniyetin varlığına tekabül etmektedir. Yaygın ve birbirinden farklı kesimlerle irtibatlı, dokunulmaz, hesap sorulmaz bir yapıdan söz ediyoruz. Bu aygıtı, devletin içine de sızmış illegal bir yapıyla açıklamak mümkün değildir.

Bu güçlü aygıt, MGK'sıyla, MİT'ıyla, TSK'sıyla, kurulu sistemin, yani devletin ta kendisidir. Hrant Dink'in hedef gösterilmesi, mahkumiyetiyle sonuçlanan yargı süreçleri ve öldürülmesi, cinayet yargılamalarının tıkanması, yani sürecin bütün olguları, devletin ideolojisini ve siyasetini işaret etmektedir.

- Vatandaşlarının canını korumakla yükümlü devletin, zaman içinde kapsadığı kişi ve gruplar değişse de vatandaşlarından bir bölümünün (iç) düşman olduğuna karar verdiği, bu düşmana karşı yürütülecek mücadelede, cinayet dahil yasaların suç olarak tarif ettiği eylemlerin yargılanmadığı, bu nedenle, suçların ve suçluların cezasız bırakıldığı, hukuk dışına çıkan görevlilere bu eylemleri nedeniyle dokunulmadığı bir devasa mekanizma kurguladığı, bu yargılama sırasında açıkça ve bir kez daha ortaya çıktı.
- Kutsal devlet anlayışı ve siyasi kültürü ile şekillenen bu kurgu, devlet için, hukuk dışına çıkmayı, cinayet işlemeyi meşrulaştıran hatta özendiren, katilleri kahramanlaştıran bir sistemi olağanlaştırıyordu.
- İç düşman tanımının devletin ideolojisini ve toplumun homojenliği bozan farklılık öngörüsü üzerine kurulu olduğu, Hrant Dink cinayeti sürecine eylemleri ya da eylemsizlikleriyle katılan tüm aktörlerin bu tanım etrafında birleştikleri tespit edildi.

Bütün bu tespitlere ek olarak;

Hrant Dink'in hedef gösterildiği süreçte, darbe hazırlıklarının yapıldığı, ülkenin önemli ve tanınmış gazeteci, yazar ve aydınlarına suikast planlandığı, aralarında Hrant Dink'in de bulunduğu bu kişilere ilişkin ölüm listelerinin oluşturulduğu bugün ortaya çıkan bilgiler arasındadır.

Yine, aynı süreçte, devlet yapılanmasında değişime ve kurumlar arasında farklılaşmaya hatta çatışmaya tanık olundu. Bu değişim ve farklılaşma, hedef durumunda olan kimi aydınların yaşamlarını korumaya yönelik tedbirler alınmasıyla sonuçlandı. Kurumlar arası çatışma, çok sayıda aydın ve gazetecinin yaşam haklarının da güvencesini oluşturdu. Örneğin, Orhan Pamuk, talep etmediği halde, kendisine koruma tahsis edildi. Mehmet Ali Birand, zamanın MİT Müsteşarı'nca koruma altına alınarak öldürülmekten kurtulduğunu geçenlerde açıkladı. Bu ülkenin değerli aydınları Orhan Pamuk ve Mehmet Ali Birand'ın yaşamının korunması doğrultusunda alınan ve son derece haklı ve doğru bulduğumuz tedbirlerin yine aynı süreçte Hrant Dink'ten esirgendiğine de tanık olundu.

Birbirleriyle kavgalı kurumların Hrant Dink cinayetinin hazırlığına katkı, işlenmesine kolaylık ve katil zanlısına kahraman muamelesi konusundaki uyumu, devlet kadrolarında mevcut bir başka güçlü zihniyetin ne kadar yaygın ve içselleştirilmiş olduğunu gösterdi. Sürece bir bütün olarak bakıldığında bu zihniyetin, cinayetleri içselleştiren, olağanlaştıran, meşrulaştıran farklılıklara, özellikle Ermenilere düşman ittihatçı geleneğin uzantısı olduğunu söylemek hiç de yanlış bir tespit olmayacak.

Devletin yüzyıllık ittihatçı geleneğinin temelini oluşturan Ermeni düşmanlığının, bu cinayet sürecinde rol alan tüm kurum, kişi ve grupları birleştiren önemli bir faktör olduğu bu davada, adalete ulaşmanın yolu, hiç kuşkusuz bu düşmanlıkla ve bu düşmanlığın beslendiği tarihsel süreç ve devlet geleneğiyle yüzleşmekten geçiyor.

Devletin iki geleneği

Hrant Dink cinayeti, iki “Devlet geleneği”nin kesişme noktasında durmaktadır: Siyasi cinayetler ve Ermeni düşmanlığı.

Yukarıda da değinildiği gibi, adaletin yerini bulmasını sağlayacak, dolayısıyla hakikati ortaya çıkaracak bir yargılama için bu iki devlet geleneğiyle yüzleşmek kaçınılmazdır. Çünkü cinayetin nedeni ve oluş biçimi ancak bu sayede anlaşılabilir. Devlet’in siyasi cinayet geleneğiyle yüzleşmeden “suç örgütü”nün yöntemlerini ve eylemin örgütlenme biçimini anlamak mümkün olmayacağı gibi; kadim Ermeni düşmanlığıyla yüzleşmeden de “suç örgütü”nün bu eylemi gerçekleştirmesinin, üstelik gözler önünde, göstere göstere gerçekleştirebilmesinin en önemli nedeni de anlaşılacaktır.

Siyasi Cinayetler

Siyasi cinayetler veya bir başka deyişle suikastler; bir yandan belli bir siyasi figürden kurtulmak, bir yandan da toplumun geri kalanına gözdağı vermek ve muhalefeti sindirmek üzere bizzat ve çoğunlukla devlet tarafından bir yöntem olarak kullanılmıştır. Diğer bir boyutuyla da toplumu, cinayeti örgütleyenlerin saikleri doğrultusunda dizayn etmeye hizmet etmiştir. Örneğin istisnasız bütün askeri darbeler öncesinde “toplumu kaosa sürükleme” amacı doğrultusunda bir yöntem olarak siyasi cinayetlere sıkça başvurulmuştur.

Cinayetin sayılan amaçlarına ulaşmak için de; hazırlanış sürecinde kişilerin hedef gösterilmesi, sonrasında failerin tamamının ortaya çıkarılmaması, ortaya çıkarılanların da ilerleyen süreçte, hapisneden kaçırma dahil olmak üzere, zamanaşımı, af veya başka birçok yöntemle koruyup, kollanması ve cezasız bırakılmasıyla, yani öncesi ve sonrasıyla, sürecin bir bütün olarak tasarlandığı görülür.

Üzülerek tespit etmek gerekir ki, üzerinde yaşadığımız coğrafya tarih boyunca gizli örgütler ve suikastler coğrafyası olmuştur. Suikast kavramını -yani “assassination” terimini- ve gizli devlet örgütlerini dünyaya armağan edenin dahi bu coğrafya -yani Haşhaşiler ve Selçuklular- olduğu söylenir. Maalesef Osmanlı döneminde de cinayetin bir yönetim aracı olarak kullanılması vaka-ı adiyedendir. Abdülhamit döneminin “Hamidiye Alayları” uygulamasına ise zaten ileride yeri geldiğinde değineceğiz. Abdülhamit’e keskin bir itirazla iktidara gelen İttihat Terakki’nin de aynı yöntemi, daha sık. daha kapsamlı ve sistematik olarak kullanması; ve yine başlangıçta geçmişin eleştirisi olarak ortaya çıkan Cumhuriyet’in de aynı yöntemi devam ettirecek olması düşünüldüğünde; “gelenek” tanımlamasının ne kadar isabetli olduğu anlaşılacaktır. Yönetici kadro ne kadar değişirse değişsin, yöntem hiç değişmeden olduğu yerde kalmıştır.

Bu mahkemenin konusunu oluşturan “suç örgütü”nün yöntemi de bundan başkası değildir. O halde hakikati tam olarak anlamak ve yüzleşmek adına bahsettiğimiz “geleneği” İttihat Terakki’den başlayarak kısaca irdelemekte büyük fayda vardır.

“İttihat Terakki Cemiyeti, (kuruluşundan itibaren) gizli çalışan bir örgüttü; meşrutiyet devriminden sonra da bu tutumunu pek değiştirmek istemedi. Bir partiye evrildiğinde dahi, cemiyet partiye hâkim olmaya çalıştı; partinin meclis grubunu siyasal amaçları doğrultusunda emrine amâde bir siyasal araç olarak görme eğilimi belirdi ve bu eğilim hep devam etti. Dahası cemiyete doğrudan bağlı ve yine gizli bir örgütlenme halinde oluşan fedailer ya da şilâhşorlar (Teşkilatı Mahsusa) yine cemiyetin siyasal ve askeri amaçları doğrultusunda faaliyete geçirildi. Cemiyet kendisini cemiyeti mukaddes (kutsal örgüt) olarak adlandırmıştı. (...) Cemiyete karşı çıkan bütün muhalifler, cemiyetin kurtarmaya çalıştığı devlete de karşı çıkmış sayılmaya başlandı. (...) Bütün muhalefet, hiçbir ayırım yapılmaksızın, kutsal davaya karşı çıkan, onu engellemeye gayret eden akım olarak damgalandı. (...) Onlar vatan hainleri idi. Onlar yabancılarla işbirliği içinde olanlardı. (...) Onlar hain ve düşmandı.”

“Bu bakımdan İttihatçı bir siyasal düstur kısa zamanda politikayı zehirledi ve çok kimseyi içine aldı; onlara göre bizden olmayan hainlerin muhakkak cezalarının verilmesi gerekirdi. Eğer olağan adalet mekanizması bir şekilde bu sonucu doğurmuyorsa, doğuramıyorsa; bu takdirde cemiyetin silahlı kolu, bu amaca hizmet edebilirdi. İşte vatan hainleri sloganı böylece oluşturuldu ve iktidara muhalif herkes için geçerli kılındı. Muhalif gazetecilerin güpe gündüz halkın gözleri önünde vurularak öldürülmesi, sadece muhalif yazarların cezalandırılması anlamına gelmiyordu; diğer yandan geride kalan diğer muhalifler için de önemli bir gözdağıydı. Böylece muhalefetin sesinin kısılması, mümkünse kesilmesi siyasi cinayetlerle mümkün kılınmak istendi. Bir süre sonra da hainlerin temizlenmesi; bir kısmının asılması, bir kısmının sürgüne gönderilmesi, bir kısmının hapis hanelere doldurulması ve bir kısmının da öldürülmesi süreci başladı ve tamamlandı.”

“İTC kâğıt üzerinde ortadan kalktıktan sonra dahi Cumhuriyetten önce ve sonrası dönemde, İttihatçı siyasal kültür yaşamaya ve hatta güçlenmeye devam etti. İktidara yönelik her türlü muhalefete karşı sindirici yöntemler ayakta kaldı; Cumhuriyetin ilanından önce ilk meclisin son günlerinde muhalefet liderlerinden Ali Şükrü beyin cinayete kurban gitmesi; cinayetin adı bir vak’a değil de, siyasal amaçlarla işlenmiş olması; katilin ya da katillerin devlette görevli bulunması, tıpkı İTC zamanındaki yöntemleri hatırlatıyordu. Bir muhalif milletvekilinin üstelik muhalefetin en önde gelen kişiliğinin meclis başkanlığı muhafız alayı komutanınca ve onun işbirlikçileri tarafından tuzak kurularak öldürüldüğünün anlaşılması, cinayetin gizli kalması için çaba gösterilmesi, cesedin ıssız bir yere gömülmüş olmasına rağmen tesadüfen bulunması, ardından bu kez hükûmetin katilleri izleyerek yakalamasına doğru, muhafız alayı komutanı ve işbirlikçileriyle hükûmet kuvvetleri arasında çatışma çıkması ve nihayet katillerin ölü olarak ele geçirilmesi, bütün bunlar, uğursuz gelişmelerdi.” (Ek:2 Prof. Dr. Cemil Koçak, Tarihsel Bir Bakış Açısıyla Hrant Dink Cinayeti Üzerine Düşüncelerim)

Teşkilatı Mahsusa’nın Ermeni Soykırımında oynadığı aşağıda daha detaylı anlatılacak olan rolü, özellikle Ermeni aydınlara yönelik eylemleri bir tarafa bırakacak olursak; gazeteci Hasan Fehmi ve Ahmet Samim gibi birçok muhalif de bu dönemde öldürülmüştür. 1921’de Mustafa Suphi ve 14 arkadaşının Karadeniz’de öldürülmeleri de Cumhuriyet’e giden süreçte muhaliflerin hedef alındığı bir başka örnektir.

Muhafiflerin susturulması ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte siyasi cinayetlerin kesintiye uğraması özellikle dikkat çekicidir. Egemenliği tehdit edecek bir muhalefetin kendine yaşam alanı bulamadığı tek partili dönemin bitmesiyle birlikte, kadim devlet geleneğine tekrar başvurulduğunu görürüz.

"...çok-partili hayata geçilir geçilmez; siyasal terör (yeniden) gündeme geldi. 4 Aralık 1945 Tan gazetesinin ve matbaasının basılıp yakılması; ardından bütün gün süren gösteriler süresinde pek çok muhalif kitapevinin tahrip edilmesi ve bütün bu olayların sıkıyönetim altında cereyan edebilmesi; mümkünse muhalif kişiliklerin bulunup saldırıya uğramalarının sağlanmasına çalışılması, hepsi birden arkasında önemli bir destek ve organizasyon bulunmadan gerçekleşmesi zor olan süreçlerdi. Nitekim bugün artık bunun zamanın iktidarının organizasyonu olduğunu biliyoruz."

"O günden itibaren ne zaman siyasal çatışmayı içeren toplumsal olaylar olsa, bu olayların içinde yer alanlarla, daha önemlisi olaylara yön verenlerin alalade kişiler olmayıp muhakkak devlet içinde bulunan bazı örgütlerle temasta ya da bizzat içinde bulunan kişiler olduğunu hayretle müşahade etmek gerekir."

Bütün bu gelişmelerde basın da payına işaret etmemek olmaz. Basın olayların öncesinde kamuoyunu hazırlamak ve olayları meşrulaştırmak için alet olmuştu. Basının dışarıdan yönlendirilmesi de, basın organlarının kamuoyunu adeta hazırlaması süreci de göz önüne alınmadan organizasyonun niteliği anlamak mümkün değildir. Basında yayınlanan yazıları ve haberleri gözden geçirince, Tan saldırısının bütün yönlerini görmek mümkündür; basın kamuoyunun saldırıya psikolojik olarak hazırlanmasını sağlamış, sonra sadece sağlamakla kalmayıp saldırı sonrasında da bizzat saldırıya uğrayanların suçlu duruma düşürülmesinde rol oynamıştır."

"1948 yılında Sabahattin Ali'nin öldürülmesi ve (ölü bedeninin kırsal bir alanda) yine tesadüfen bulunması üzerine açılan tahkikat, katilin yine devletin istihbarat örgütü ile yakın temasta olduğunu göstermiştir. Ancak cinayetin soruşturulmasında maalesef bu yönere uzanan bir süreç görülememiştir. (...) unutulmaması gereken bir nokta da, katilin kısa bir süre sonra af yasasından yararlanarak tahliye olmasıdır; böylece katillerin himaye gördüğü istikâmetindeki görüntü açığa çıkmıştır."

"Türkiye'de ne zaman kamuoyunu etkileyebilecek önemde ve genişlikte büyük çapta bir siyasal şiddet toplumsal çatışmayı körüklese, muhakkak bu gelişmelerin ardında devlete ait örgütlenmelerle ilişkisi bulunan kişi ve örgütlerin yer almış olması ihmal edilmemesi gereken bir açıklıkta kendisini göstermiştir. Mesela 1 Mayıs 1977 olayları bu bakımdan hiçbir zaman soruşturulmamış bir örnek olarak tarihteki yerini çoktan almıştır." (Ek:2, Cemil Koçak)

Yakın tarihimize damgasını vurmuş tüm askeri darbe dönemlerinin öncesinde de yukarıda söz ettiğimiz "toplumu kaosa sürükleme" amacıyla birçok terör eyleminin bizzat devlet tarafından örgütlendiği, bugün artık bütün kanıtlarıyla, belgeleriyle ortaya çıkmıştır.

"12 Eylül öncesinde de benzer gelişmeler yaşanmış; büyük toplumsal çatışmaların arkasındaki örgütlenmeler göz ardı edilerek, olayların faileri ile yetinilmiştir. Günümüzde 12 Eylül olayları yeniden gündeme gelmekte ve geçmişteki siyasal kanlı çatışmaların nasıl körüklendiği ve engellenmekten kaçınıldığı hakkında bilgilere rastlanmaktadır." (Ek:2, Cemil Koçak)

Bu kanlı eylemleri düzenleyen devlet odaklı örgütlenmeler, kullandıkları yöntemler çok büyük benzerlikler göstermekle birlikte dönemin siyasi dengeleri çerçevesinde birçok farklı isimle geleneğini sürdürmüştür. Bu gelenek kapsamında; Hamidiye Alaylarından Teşkilatı Mahsusaya, Seferberlik Tetkik Kurullarından Kontgerillaya, Özel Harp Dairelerinden JİTEM'e, Hizbul Kontr'dan Ergenekona birçok farklı ama aynı örgüt tarih sahnesinde yerini almıştır.

Kontrgerilla ve benzeri örgütlenmeler, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin hayata geçirmeye çalıştığı ve özü itibarıyla komünizme karşı mücadeleyi esas alan Truman Doktrini çerçevesinde, NATO üyesi ülkelerde CIA tarafından, farklı adlar altında bir konsept çerçevesinde çalıştırılmışlardır.

13 Kasım 1990 tarihinde Lüksemburg Başbakanı Jacques Santes, açığa çıkarılan kontrgerilla birimlerinin ülkeleri ve adlarını tek tek saydığı açıklamasında, Türkiye'deki gizli örgütün adının "kontrgerilla" olduğunu da açıklamıştır. Soğuk savaş sonrası süreçte Avrupa ülkelerinde mümkün olan bu yüzleşme maalesef ülkemizde henüz gerçekleşmemiştir.

Kontrgerilla, dünyada olduğu gibi ülkemizde de, toplumsal muhalefetin ve solun yükselişe geçtiği 1960'lı ve 1970'li yıllarda, muhaliflere yönelik birçok cinayet, katliam ve provokasyon gerçekleştirmiştir. 1968'de Vedat Demicioğlu'nun İstanbul Teknik Üniversitesi yurdunun camından atılarak öldürülmesi ve bu olayın ardından gerçekleşen yürüyüşe yapılan saldırı bu eylemler arasında sayılabilir. Tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen bu olayın ardında Komünizmle Mücadele Dernekleri gibi sözde sivil ama aslında devlet güdümlü bir örgütün olduğunu, bir başka karakteristik özellik olarak vurgulamak gerekir.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren yaşanan olaylarda, failerin devletle bağlantılı ve MHP, Ülkü Ocakları gibi sağ gruplarla ilişkili eğitilmiş kişiler olduğu görülmektedir. Birçok cinayette adı geçen Abdullah Çatlı, Mehmet Ali Ağca, Oral Çelik, Haluk Kırcı gibi şahıslara devlet kurumları tarafından araç, silah, pasaport, istihbarat vb destek sağlandığı, bu şahısların korunup kollandığı da çoktan açığa çıkmış bir başka gerçektir.

Milliyetçi grupların cinayet eylemleriyle ilişkileri üzerine giden Savcı Doğan Öz, ülkücü gruplarla kontrgerilla arasındaki ilişkiyi ve çalışma sistemini açığa çıkaracak kadar soruşturmayı derinleştirmiş, bu konuda yazdığı raporu dönemin başbakanına ve yetkililere iletmış ve hemen ardından soruşturmayı tamamlayamadan maalesef 24 Mart 1978'de evinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu yaşamını yitirmiştir.

1978 yılında Ankara Bahçelievler'de Türkiye İşçi Partili 7 gencin öldürülmesi de kontrgerilla ile sivil paramiliter güçlerin ortak gerçekleştirdiği bir eylemdir. Olay yerinde bulunan araç, MHP Gençlik Kolları Başkanı Mustafa Mit'e aittir. Olayın faillerinden biri olan Haluk Kırcı'nın ifadesinde emri Abdullah Çatlı'dan aldığını söylemesine rağmen dönemin Ülkü Ocakları Derneği Başkan Yardımcısı Abdullah Çatlı hakkında herhangi bir soruşturma yapılmamıştır. Aynı dönemde Derneğin Genel Başkanı bu mahkeme salonunda Yasin Hayal tarafından adı sıkça dillendirilen Muhsin Yazıcıoğlu'dur.

Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'nin 1979 yılında Mehmet Ali Ağca tarafından öldürülmesi de tipik bir kontrgerilla eylemidir. Aylar sonra yakalanan cinayet sanığı Mehmet Ali Ağca, Maltepe Askeri Cezaevinden aynı yıl kaçırılmış ve daha sonra Roma'da Papa'ya suikast düzenlemiştir. Mehmet Ali Ağca'nın Avrupa'da dolaştığı dönemde kullandığı sahte pasaportu Özel Harekat Daire Başkanı İbrahim Şahin'in sağladığı iddia edilmiştir. Bu noktada, İbrahim Şahin'in, aralarında bazı gayrimüslimlerin de bulunduğu kişilere yönelik suikast hazırlığı yaptığının ve Ermenilerden özür dileme kampanyasına imza atan aydınların listesiyle yakalandığının Ergenekon davası kapsamında ortaya çıktığını hatırlamak gerekir.

Bu eylemler ve benzeri birçok suçla bağlantılı olarak adı geçen Abdullah Çatlı ve arkadaşlarının, devlet adına yurt dışında ASALA'ya yönelik resmi görevlerde kullanıldığı sıkça dile getirilmiştir. Bu isimlerin, bazı Ermeni hedeflere yönelik eylemleri anılarak adeta meşrulaştırılmaya çalışıldığına da özellikle dikkat çekmek gerekir.

34 kişinin hayatını kaybettiği 1 Mayıs 1977 katliamı, 1978 yılında gerçekleşen Maraş ve 1980 yılında gerçekleşen Çorum Katliamı da devlet kaynaklı terör olayları olarak tarihte yerini almıştır.

1993 yılında Uğur Mumcu'nun suikasta kurban gitmesinden altı ay sonra Emniyet Genel Müdürü olan Mehmet Ağar'ın, cinayetin gerçek faillerinin ortaya çıkarılmasını isteyen Güldal Mumcu'ya verdiği **“Yapmam, tuğla çekilirse duvar yıkılır, biz de altında kalırız” cevabı, suikastın odağını tarif etmesi bakımından özellikle dikkat çekicidir.**

Mehmet Ağar'ın “1000 operasyon yaptık” diye övünerek anlattığı bu dönemde Özel Timler ve itirafçılarla işbirliği halindeki JİTEM adlı örgütün sahneye çıktığını görürüz. 1990'lı yıllarda hedefe özellikle Kürtler konurken, faili meçhul cinayetlerde, kaybetme, kaçırma ve işkence edilerek öldürme, yöntem olarak öne çıkmıştır. Vedat Aydın, Musa Anter, Metin Can, ve Dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in “elimde PKK'ya yardım edenlerin listesi var” demesinin ardından Behçet Cantürk, Savaş Buldan, Hacı Karay, Adnan Yıldırım, Yusuf Ekinci, Medet Serhat, Faik Candan gibi isimlerin yok edildiği bu kara dönemde 17.000 faili meçhulden söz edilmektedir.

Bu dönemde, devlet açısından bir başka geleneksel “öteki” kimlik olan Aleviliğin de 93 Sivas Katliamı ve 95 Gazi Katliamı gibi eylemlerle yeniden hedef seçildiğini hatırlamamız gerekir.

“...Hiç kuşkuyla yer vermeyecek şekilde mahkemede ortaya çıkmıştır ki, cinayetin faileri, hiçbir şekilde alelade kişiler değillerdir; aksine yine devletin güvenlik ve istihbarat organları ile alâkası olan kişilerdir. Bütün bunların basit bir tesadüf olamayacağı tarihsel gelişmelerle ve örneklerle de sabittir. Basının cinayetten önce kamuoyunu oluşturacak yönde Dink aleyhindeki yayınları; hakkında açılan davanın bu safhada propaganda unsuru olarak kullanılması; bizzat devlet örgütlenmesinin bu kritik aşamada devreye giriyor olması; katilin ya da katillerin yol göstericilerle elele olmaları; bütün bunlar, geçmiş deneyimlerin ışığında basit tesadüfler olmayacak kadar açıktır. Dahası, Dink cinayeti geçmiş deneyimlerin ışığında benzer örneklere uygun olarak tertip edilmiş yeni bir siyasi cinayettir.”

“Bütün siyasi cinayetlerde olduğu gibi; amaç, sadece infaz da değildir; aksine siyasal sürecin daha önceden planlandığı şekilde gelişmesini sağlayacak geniş bir planlamanın halkası olarak görülmelidir: bu bakımdan Dink cinayeti sırasında doruğa çıkmış olan Hıristiyan misyoner faaliyetlerine karşı yayınlar; rahip ve misyoner cinayetleri; Ermeni soykırımı karşıtı propagandalar; resmi ideolojiye karşı çıkan herkesin hain ve döneş olarak sınıflandırılmasına yönelik kampanyalar hatırlanmadan Dink cinayetinin çok geniş bir siyasal planın önemli bir adımı olarak organize edildiği; ardından Dink aleyhtarı propaganda faaliyetlerinin devam ettiğinden de bellidir. Bütün eski benzerleri gibi.” (Ek:2, Cemil Koçak)

Siyasi cinayetlerin bir gelenek haline gelmesi sürecinde **yargının rolünü tartıştığımız bölümde** aktardıklarımız, tam da bu tabloda somutlaşmaktadır. İsimlerini 80 öncesi faaliyetlerinden dolayı öğrendiğimiz Abdullah Çatlılar, Haluk Kırcılar, Muhsin Yazıcıoğlular, Mehmet Ali Ağcalar, bugün burada yargılanmakta olan sanıkların örnek aldığı, hayranlık duyduğu, selam gönderdiği isimlerdir.

Dahası, bu isimlerin bir kısmı, huzurdaki sanıkların yalnızca ideolojik birlik içinde olmaları nedeniyle duygusal bağlarını ifade etmeleri dolayısıyla değil, başka nedenlerle de bizzat dava dosyası içinde yer almaktadır. Görmek gerekir ki, failleri ortaya çıkarılmayan ve cezalandırılmayan her cinayet bir sonrakine zemin hazırlamaktadır. Mahkemeniz her durumda tarihe geçecektir; ya bu geleneğin sürmesine olanak tanıyarak ya da bu döngüyü ortadan kaldırarak.

Türkiye’deki Devlet odaklı siyasi cinayet geleneğinin bir devamı olarak değerlendirilmesi gereken bu cinayet, yukarıdaki kimi örneklerde de bahsedilebilecek bir başka Devlet geleneğiyle kesişmesiyle özel bir bağlama oturmaktadır.

Bu gelenek Devlet’te yerleşik olan genel olarak “öteki düşmanlığı” olarak adlandırılabilir zihniyete, özel olarak da “Ermeni düşmanlığına” işaret etmektedir.

Ermeni Düşmanlığı

Yukarıda siyasi cinayetler kapsamında en kaba hatlarıyla aktarmaya çalıştığımız tarihsel sürecin belirleyici unsuru, ayırıcı vasfı esas itibarıyla “öteki düşmanlığı”dır. İktidar sahiplerinin o günkü ihtiyaçları doğrultusunda çizdiği çerçevenin dışında kalanlar düşmanlaştırılmış ve tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Öyle ki, bugün toplumun %99 çoğunluğunu oluşturduğu ileri sürülen Müslümanlar dahi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından bu yana değişik dönemlerde iktidar sahiplerinin hedefi haline gelmiştir.

Devlet aygıtının kimin hakimiyetinde olduğuna bağlı olarak, bu düşman tanımı zaman zaman değişse ve bu değişikliğe bağlı olarak devletin öteki olarak tanımladığı kimi unsurlarla geçici ittifak ilişkileri kurmuş olduğu görülse de, gayrimüslimlerin bu “iç düşman” tanımlamasının dışına hiçbir zaman çıkamadığı/çıkarılmadığı da bir başka dikkat çekici olgudur.

Yaşanan acılar arasında herhangi bir ayırım yapmak, bir hiyerarşi kurmak elbette bizim kabul edebileceğimiz bir yaklaşım değildir ancak konuyu huzurdaki dava bakımından ele almanın getirdiği bir zorunluluk olarak bu öteki düşmanlığı içinde Ermeni düşmanlığının özel önemine işaret etmek gerekmektedir.

Bu gereklilik birçok boyutuyla aşağıda incelenecektir, ancak ilk elden göze çarpan bir noktayı dikkatinize sunmak istiyoruz. Hrant Dink'in öldürülmeden önce kaleme aldığı son iki yazısında sözünü ettiği hedef gösterilme sürecinde Ermeni olmasının da önemli bir payı olduğuna ilişkin değerlendirmesinin; Hrant Dink'in öldürülmesini planlayanlardan biri olan Yasin Hayal'in babasının aktardığı Yasin Hayal'in Talat Paşa'nın öldürülmesi olayına ilişkin yorumlarının; Ogün Samast'ın tetiği çektikten sonra "Ermeniye öldürdüm/geber Ermeni" şeklinde haykırmasının; ve nihayet Hrant Dink'in öldürüldüğü günün akşamında, kamuoyunun olaya tepkisini "1.500.000+1" şeklinde ifade etmesinin ardında yatan algı ve duygunun sebebini görmezden gelmek mümkün değildir.

Zira Devlet'in kuruluşuna yaptığı etkiler itibarıyla, Ermeni düşmanlığı özel olarak yüzleşilmesi gereken bir konumda durmaktadır. Yine dosya özelinde bakıldığında da; farklı konularda kavgalı görünen birçok merkezin, hem cinayetin hazırlık sürecinde, hem de cinayet sonrası süreçte ortak hareket etmeleri ancak bu zihniyet irdelenerek anlaşılabilir.

Ermenilerin "sorun" olarak algılanmaları oldukça eskiye dayanmaktaysa da 1878 Berlin Antlaşması birçok tarihçi açısından önemli bir milattır.

"1877-78 Osmanlı Rus Savaşından sonra Osmanlı coğrafyasının en hayati bölgeleri olan Balkanlar (Osmanlı Rumelisi) büyük ölçüde elden çıkar. Osmanlı Rumelisi'ndeki halklara benzer bir milli bilinç oluşturmaya başlayan Ermeni Osmanlı vatandaşlarının talepleri ilk kez 1878 Berlin Konferansı sonrası imzalanan Berlin Antlaşmasınının 61. Maddesinde dile getirildi. Bu madde Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları vilayetlerde (Sivas, Harput, Van, Erzurum, Diyarbakir ve Bitlis) köklü reformların gerçekleştirilmesini öngörüyordu... Bu reform sözü Berlin'e giden Ermeni heyetinin beklentilerini karşılamamakla birlikte Ermeni tebanın haklarının güvence altına alınması bakımından önemli bir başlangıçtı." (Ek:3 Prof.Dr. Selim Deringil, Tarihe Ermeni meselesi Olarak Geçmiş Olayların Kısa Tarihi)

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın Osmanlı aleyhine doğurduğu sonuçlar birçok açıdan "Ermeni Sorunu"nu tetikleyici işlev görmüştür. Kaybedilen topraklardaki Müslüman halkın Anadolu'ya yerleştirilmesi meselesi, bunun doğurduğu yerel sorunlar, Ermenilerdeki artan siyasi bilinçlenmenin Osmanlı Rumelisi'nde yaşayan halklardaki bilinçlenmeye benzerliği ve artan bölünme korkusu bunlar arasında sayılabilir. Tabii Ermeni sorununun uluslararası arenaya çıkmasıyla birlikte, Batılı devletler Osmanlı tebaası Ermenilerin hamisi konumuna oturmuş, bu da Ermenilere yönelik "iç düşman" algısının yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Öte yandan siyasi ve iktisadi sorunların çözülmeşi ve taleplerin karşılanmayışı Ermeni halkının Ermeni silahlı örgütlerine giderek daha fazla teveccüh göstermesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Yerelde Ermeni ve Müslüman halklar arasında tırmanan gerginliğin verdiği "fırsat"la II. Abdülhamit yönetimi "sorun"u şiddet kullanarak "çözmek" yoluna gitmiştir.

*“Bu amaç uğruna oluşturulan vurucu güçlerin başında **Hamidiye Alayları** gelmektedir. Hamidiye Alayları, Abdülhamid’in kayınbiraderi Zeki Paşa’nın fikriydi. 1894 yılından itibaren yürürlüğe sokulan bu proje gereğince, Kürt aşiretlerinden bazıları devlet tarafından silahlandırılacak, kendilerine sancaklar, aşiret reislerine rütbeler verilecek ve resmen “Ermeni Komitacıları” tabir edilen unsurları bastırmak için kullanılacaklardı. Bugünkü Korucu teşkilatına çok benzeyen bu örgütlenme sonucu oluşturulan bu süvari birlikleri 1890’lar Ermeni kıyımında başlıca rolü oynadılar.*

*...
Ancak Abdülhamit rejimi 1895’den itibaren tarihe “Hamit Dönemi Katliamları” olarak geçecek olan kanlı kıyım politikasını uygulamaya başladığı zaman hiçbir dış güç Osmanlı Ermenilerinin imdadına yetişmez. Bu kıyımlar sonucunda Anadolu’da 150,000 ile 300,000 arasında tahmin edilen bir Ermeni nüfus katledilir. Birçok (bir tahmine göre 20,000) Ermeni kız ve kadın kaçırlır ve zorla Müslüman edilir.” (Ek:3, Selim Deringil)*

Abdülhamit rejimi boyunca Ermeni siyasi hareketleri büyük oranda Jön Türkler ile birlikte hareket etmişlerdir. 1908 devrimi tüm halkta olduğu gibi Ermeniler’de de coşkuyla karşılanmıştır. Ancak bir arada yaşamak için yakılan bu umut ışığı kısa ömürlü olacaktır. İttihat Terakki Cemiyeti, iktidar olmasıyla birlikte “Ermeni sorunu”nda günü geçiştiren söylemler ötesinde bir adım atmamış, adeta bir oyalama yöntemi izlemiştir. 1909 Adana katliamı ise İttihat Terakki Cemiyeti’nin soruna bakışı konusunda ilk önemli ipucunu vermiştir.

“Abdülhamit rejimi boyunca Jön Türklerle Daşnaklar ittifak içindeydiler, buna karşın Hınçak örgütü her zaman Jön Türklerle mesafeli olmuştur. 1908’de Meşrutiyet ilanı ve Abdülhamid’in devrilmesi Ermeni aydın çevrelerinde de heyecan ve umut yarattı. Ermenilerin Meşrutiyet meclisine milletvekilleri göndermeleri şikayetlerinin muhatap bulacağı umudunu yarattı. En önemli şikayetlerden biri 1890’lar katliamlarında gasp edilen Ermeni malları ile ilgiliydi. İttihat Terakki (İT) Cemiyeti ise bu sorunla baş etmek istemiyordu zira gasp edilen malların büyük çoğunluğu İT destekleyicisi Kürt aşiretleri Beyleri ve diğer Kürt unsurlara geçmişti. Bir diğer sorun ise katliamlar sırasında Rusya’ya kaçmış olan 20,000 civarında Ermeni’nin geri gelmeleri ve gasp edilen topraklarına yerleşme istekleriydi. Adana Katliamları bu ortamda patlak vermiştir. 31 Mart olayı ve bu olayın arkasında Abdülhamid’in olduğu kuşkusu yaygındı. Bu ortamda Adana’da gerginlik tırmanıyordu. Anadolu’da Van’dan sonra ikinci en büyük Ermeni cemaatinin olduğu Adana/Tarsus (Ermenice adı Kilikya) bölgesinde Daşnak’ların önemli etkileri vardı ancak bu örgütün önde gelenleri hala Jön Türkler’le iyi ilişkilerin sürdürülebileceği ümidini taşıyorlardı. Adana Katliamları yaklaşık 20,000 Ermeni’nin katledilmesine ve Adana’da Ermeni mahallelerinin neredeyse tümüyle tahrib edilmesine yol açtı. Bu olaylardan sonra Hınçak komitesi İT’le tümüyle ilişkilerini kesmiştir.” (Ek:3, Selim Deringil)

Adana Katliamının ardından iyice zayıflayan İttihatTerakki-Ermeni ilişkileri şaibeli 1912 seçimlerinin ardından artık tamamen kopma noktasına gelmiştir. Dünya savaşına doğru ilerleyen süreçte İttihat Terakki’nin Almanya’yla kurduğu kader birliğinin de “Ermeni sorunu”nun çözülmesi konusunda radikal yöntemlerin düşünölmeye başlamasında etkili olduğu sıkça dile getirilir. 2 Kasım 1914’te patlak veren savaş, “Ermeni sorunu”ndan, daha da doğru bir ifadeyle Ermenilerden kalıcı olarak kurtulmak için İttihat Terakki yönetimine aradığı fırsatı sağlamıştır.

*“Şubat 1915’de Ermeni askerlerin silahları alındı ve amele taburlarına sevk edildiler. Amele taburlarına sevk edilenler ölümüne çalıştırılarak imha edildiler. Ermeniler için en önemli olay 24 Nisan 1915’de gerçekleşti; önde gelen 235 Ermeni aydını tutuklandı ve Anadolu’ya sürgüne gönderildi bunların büyük çoğunluğu katledildi. Bundan az sonra 27 Mayıs 1915’de “Ermenilerin Sevk ve İskanı Hakkında Kanun-u Muvakkat” ilan edildi. Bu kanun Ermeni kıyımının hukuki arka planını oluşturdu. Ancak hukuki vaziyete paralel olarak İT’nin bir gayri resmi politikası vardı, bu da **Teşkilatı Mahsusa** adı altında oluşturulan çetelerdi. Bir çoğu hapisanelerden salıverilmiş olan mahkumlardan oluşturulan bu çeteler Ermeni kıyımında en kritik rolü oynayacaklardır.” (Ek:3, Selim Deringil)*

Sürecin bu boyutlarda bir yok etmeye nasıl vardığının anlaşılması gerekir. Bu da meselenin iktisadi temeli ele alınmadan tam olarak mümkün olmayacaktır. 19. ve 20. yüzyıl başlarındaki Osmanlı toplumuna baktığımız zaman sanayinin çok büyük bir kesiminin Rumlar ve Ermeniler tarafından kontrol edildiğini, Müslümanların sermaye birikiminde varlık gösteremediğini görürüz.

Ermeni sermayesi, Çukurova’da, Antep, Maraş, Urfa, Sivas, Erzurum, Kars taraflarında yoğunlaşırken, İstanbul, Ege ve Karadeniz’de Rum sermayesi gelişmiştir. İttihat ve Terakki’nin “ekonominin millileştirilmesi” olarak tarif edilen politikalarının temelinde bu mevcut durum yatmaktadır. Bu politikanın yerel düzeyde nasıl karşılık bulduyuyla ilgili şu çarpıcı örneği vermek sanırım yerinde olacak...

Dr. Rıza Nur hatıralarında, Doğu Karadeniz’deki etnik temizlikten ve bu ‘temizliği’ gerçekleştiren Topal Osman’dan bahsederken: “Maliye Bakanı Ferid, Osman Ağa’yı halkı soyuyorsun diye azarladı. Osman Ağa şu cevabı verdi: 'Beyefendi evet para topluyorum, fakat bir Müslüman’ın bir habbesini almamışımdır. Aldığım hep gavur malıdır. Benim başımda binlerce haşarat var. Bunlar kanlı katil, eşkıya. Dağlarda dolaşıp millete zarar vereceklerine toplayıp düşmanla harp ediyorum. Bunlar yiyecek, giyecek ve harçlık istiyor... Bu Rumlar bize neler yapıyorlar. Paralarını, canlarını almak helaldir... Türküm, Müslümanım. Evet Türküm, dini, gavurlardan kurtarmak için çalışıyorum.'

Mükemmel şey. Sonra bilfiil büyük cesaretle harpler ediyor. Yanıma çağırıp oturttum. Ve kendisine: 'Ağa! Sen Ferid Bey’e bilmem kime bakma! Yaptığın yanlış değil. Tamamıyla doğrudur. Haklısın vatana büyük hizmetler etmişsin. Bildiğin yolda devam et dedim'...'Ağa Pontusu iyi temizle' dedim 'temizliyorum' dedi. 'Rum köylerinde taş üstünde taş bırakma' dedim. 'Öyle yapıyorum ama, kiliseleri ve iyi binaları lazım olur diye saklıyorum' dedi. 'onları da yık, hatta taşlarını uzaklara yolla, dağıt. Ne olur ne olmaz, bir daha burada kilise vardı diyemesinler' dedim. 'Sahi öyle yapalım. Bu kadar akıl edemedim' dedi.” (Sait Çetinoğlu, Sermayenin Türkleştirilmesi)

İttihat ve Terakki’nin “ekonominin millileştirilmesi” politikasını “ekonominin Türkleştirilmesi” politikası olarak okumak gerekir: Yani, Rumların, Ermenilerin sahip oldukları zenginliklerin, özellikle, toprak, atölye, fabrika, mandıra, zeytinlik... gibi taşınmaz malların terk ettirilmesi-sattırılması-el konulması suretiyle Müslüman Türk eşrafa verilmesi, böylece milli sermaye oluşturulması. Bu politikayı başarıya ulaştırabilmek için Ermeni-Kürt, Hıristiyan-Müslüman çatışması da körüklenmiştir. Bu “millileştirme” politikalarının sonucunda 1908’de anonim şirketlerde Türk sermayesinin %3 dolaylarındaki payı savaş sonunda %38’e çıkmıştır.

Gayrimüslim nüfus saf dışı bırakılınca, onlara ait mülkler ve konumlar, devletin -artık halka dağıtılabilecek olan- kaynakları arasında yer alır. Bu dağıtım, hem yerli bir burjuvazinin yaratılmasını hızlandırır, hem de bu sınıfı devlete bağımlı kılmayı kolaylaştırır ancak bütün bunlar yine de bir miktar önemli gayrimüslim sermayenin ve işgücünün kalmasını önleyemeyecektir. Bu yüzden ilerde görüleceği gibi “ekonominin Türkleştirilmesi” politikası Cumhuriyetin İttihat Terakki’den miras aldığı bir diğer uygulama olacaktır.

Yönetici kadroların Ermenilere bakışının zaman içinde topluma da yayıldığını maalesef tesbit etmek zorundayız. Bunda kuşkusuz yerel gerginliklerin de payı mevcuttur. Üstüne üstlük yok edilen ve göç ettirilen gayrimüslimlerden geriye kalanların sahiplenilmesinden doğan görece avantajlı durumun kaybedilme endişesi de bu gayrimüslim düşmanlığını büyük oranda arttırmış olduğu göz ardı edilemez. Öyle ki; “Milli mücadele” döneminde kitleleri seferber eden asıl endişenin Batılı devletlerin işgalinden çok, Rum ve Ermenilerin geri döneceği korkusu olduğu birçok tarihçi tarafından dile getirilmektedir.

Bu tarihsel kesitin çerçevesinden bakıldığında Ermeni ve Yunan tehdidi algılamasına koşut olarak gelişen “Türkçü” bir vatan algısı ve psikolojisinin varlığından söz edilebilir. Özellikle Sivas Kongresi ve Misak-ı Milli sonrasında hegemonik kültürel kimlik Müslüman-Türk çoğunluk olarak ortaya çıkmıştır.

Bu yeni toplumsal bilinçte eski Osmanlı tebaası olan gayrimüslim vatandaşlar aynı vatani ve toprağı paylaşan insanlar olarak değil “dışarıdakiler” olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak, örneğin İskan Kanunu ve yer adları değişikliği uygulamalarında görüldüğü gibi, gayrimüslim gruplar (Rum-Ermeni), tamamen millet kavramının kapsamı dışına atılmışlardır.

Tüm bu tarihsel sürecin ardından Lozan müzakerelerine gelindiğinde, artık belirleyici olan politika, müslümanlık temelinden uzaklaşmış; “ulus devlet”i, Türk ırkı ve Türk dili üzerinden tanımlayan yaklaşıma dayanmaktadır; ki bu politikanın bundan sonraki tüm Cumhuriyet dönemine damgasını vurduğunu söylemek hiç de yanlış bir tespit olmayacaktır.

1923’te Ankara’da Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ulus devletin üzerinde yükselmesi için gerek duyulan “Türk milleti” algısı henüz ortalıkta yoktur. Onun yerine “Türklük” kavramına mesafeli, kendini esas itibarıyla “Müslüman” olarak tanımlayan bir ahali vardır. Yukarıda ayrıntılı olarak ve tarihsel gelişimi içinde anlatılmaya çalışıldığı gibi “bu ahaliden” bir “Türk milleti” yaratmak amacıyla yaygın olarak bir dizi “Türkleştirme politikaları” uygulanmaya başlanır.

Bu noktada, kabul gören ulusçuluk, batılılaşma algısı ve medeniyet anlayışı itibarıyla toplumun modernleşmesini devlet ile bağlantılı gören, tüm kalkınmanın devlet eliyle ve devletin yönlendirdiği şekilde gerçekleşebileceğini savunan bir anlayışa sahiptir.

Devlet, vatan ve ulus üçgeninin nasıl kurulduğuna baktığımızda, devlet, vatanın bütünlüğünü garanti altına alan bir aktör; vatan, iç ve dış düşmanlara karşı korunan bir hâkimiyet alanı, ulus ise “makbul vatandaşlardan” oluşan ve asli etnik unsura ait olan bir kolektivite olarak kabul edilmiştir.

1924 Anayasası'nda vücut bulduğu gibi, yeni kurulan cumhuriyetin millet algısında "vatandaşlık" esas belirleyici unsur değildir. Böyle olmadığı için, hukuken T.C. vatandaşı sayılan, fakat merkezi otorite tarafından ulusal topluluğun bir parçası olarak görülmeyen gayrimüslim T.C. vatandaşlarının, sadece "kağıt üzerinde vatandaşlar" olarak, vatandaşlığın getirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik imkanlardan faydalanma hakları sınırlandırılmış veya engellenmiştir.

Bu engellemelere cumhuriyetin ilk yıllarında hem özel kesimde hem kamu kesiminde gayrimüslimlerin istihdamına fiilen getirilen kanuni sınırlamalar örnek olarak verilebilir ve fiili durumlar yaratarak gayrimüslimlerin vatandaşlık haklarını tam anlamıyla kullanmalarının engellenmesini amaçlayan bu neviden uygulamaların örnekleri rahatlıkla çoğaltılabilir.

1930'lardan sonraki durumu, en veciz şekilde Başbakan İsmet İnönü'nün şu sözleri sanırız açıklayacaktır: *"Biz açıkça milliyetçiyiz... ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır. Türkleri ve Türklüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır..."*

Türkiye Cumhuriyeti tepeden belletilen ulusçuluk anlayışıyla adeta milletini arayan bir devlettir. Türk ulusçuluğu, yukarıdan aşağıya, devlet iradesiyle uyandırılan bir ulus bilinciyle harekete geçirilmiş, bunun için tarihsel-coğrafi kimlik inşasının zorunlu unsurlarından biri olarak resmi Türk Tarih Tezi (TTT) üretilmiştir.

1930'lu yıllarda, bizzat Tarih Kurumu gözetiminde üretilen Türk Tarih Tezi, Cumhuriyet kuşakları için medeni dünyaya önder olan, köklü devletler kurmuş bir "Türk" imgesi yaratmıştır. TürkTarihTezi'nin amacı, çok kısa bir zamanda, hem uzmanlara ve yetişkinlere, hem çocuk ve gençlere hitap edebilen bir anlatım formülü bulmaktır. Bu formül hızlıca üretilmiş ve Türk ulusunun nitelikleri güya bilimsel bir zeminde tanımlanmak istenmiştir. Hedef tüm toplumu aynı kalıba sokarak ortak köken anlatısında birleştirmektir. TürkTarih Tezi ile devletin istediği esasen ortak bir hafıza kaybıdır. TürkTarihTezi, Osmanlı'nın çok renkli toplum yapısını atlayarak kendisine daha geride, irksal bir temel üretmiş, böylece gayri Türk Anadolu halklarını tali bir unsur olarak dışarıda bırakmıştır. Mevcut tarih ve coğrafya unutulmuş, geçmiş ve gelecek Orta Asya-Anadolu-Batı medeniyetleri ekseninde yeniden kurgulanmıştır.

Bu inanış ve zihniyet zamanla öylesine belirleyici olmuştur ki Türkiye'nin ulus inşa süreci için lüzumlu görülen, yer adlarını değiştirme, iskân politikalarıyla bahse konu TürkTarihTezi'ndeki anlatıyı besleyecek şekilde yapılandırılmıştır. 1941 yılında toplanan 1. Coğrafya Kongresinde Türk realitesine uymayan yer adları ayıklanmak suretiyle, yaklaşık 12.000 köyün adı Türkçe'ye dönüştürülmüş, bu tür uygulamalara Cumhuriyet tarihi boyunca sık sık başvurulmuştur.

Cumhuriyet döneminde aynı siyaset insan isimlerine ve soyadlarına da yansıtılmıştır. 2525 sayılı ve 21.6.1934 tarihli Soyadı Kanunu ile birlikte bir de Bakanlar Kurulu tarafından Soyadı Nizamnamesi yayınlanmıştır. Bu nizamnameye göre, "Arnavutluk, Çerkezlik, Kürtlük" gibi başka milletlere delalet eden soyadları alınamayacaktır.

Soyadlarında ek olarak “yan, of, ef, viç, iç, is, dil, pulos, aki, zade, mahdumu, veled ve bin” gibi takılar da kullanılmayacaktır. Soyadları mutlaka Türkçe olacaktır.

Siyasi ve sosyal yaşamımızı derinden etkileyen bu ayrımcılığın bazı çok önemli örneklerine özellikle değinilmesi zorunluluktur.

Gayrimüslimlerin Çalışma Yaşamından Tasfiyesi: "18 mart 1926 tarihli ve 788 sayılı Memurin Kanunu'nu 4. maddesi ile ‘...Kamu kesiminde çalışma olanakları sadece ‘Türklere veya Türkleştirmeye müsait olan’ müslüman unsurlara tanınmış, bu kanunla azınlıklara memur olma yolu uzun süre için kapatılmıştır. Bazı sektörlerde çalışanların iş durumunu zorlaştıran çalışma karnesinin uzatılmaması, ehliyetnamenin vize edilmemesi, azınlık avukatlarının izinlerinin iptal edilmesi gibi uygulamalardan sonra son olarak 4 Haziran 1932 tarihli "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun"la, gayrimüslimler çalışma yaşamından tamamen dışlanmışlardır. Bu yasayla işsiz kalan İstanbul'lu Rum vatandaşlar ile Lozan hükümlerine göre İstanbul'da ikamet izni olan (établis) Yunan vatandaşları mecburen Yunanistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. (Sait Çetinoğlu, Sermayenin Türkleştirilmesi)

Haziran 1923'te Yahudi, Rum ve Ermeni memurlar işlerinden çıkartılarak yerlerine Müslümanlar alınmaya başladı. Gayrimüslim azınlıkların Anadolu'da serbestçe dolaşmaları kısıtlandı. Karar öyle ani olmuştu ki, pek çok kişi kısıtlamalar yüzünden memleketine dönemedi, gittiği yerde mahsur kaldı. Bu yetmezmiş gibi Yahudilerin Filistin'e göçmelerine de engeller konulmuştu.

Eylül 1923'te Kilikya (Adana havalisi) ve Doğu Anadolu'dan savaş sırasında göç eden Ermenilerin geri dönüşünü yasaklayan bir kararname çıkarıldı.

Aralık 1923'te Çorlu'da yaşayan birkaç yüz kişilik Yahudi cemaatine şehri 48 saat içinde terk etmesi emredildi. Hahambaşılığın müracaatı üzerine karar ertelendi ancak benzer bir karar Çatalca için alındı ve hemen uygulandı.

3 Nisan 1924'te Mahsub-i Umumi Kanunu'nun 2. maddesinde değişiklik yapılarak, Birinci Dünya Savaşı için mallarına el konmuş gayri Müslimlere ödeme yapılmaması sağlandı.

1 Ağustos 1926'da, devletin, Lozan'ın yürürlüğe girdiği Ağustos 1924'den önce gayri Müslimlerce edinilmiş tüm malları müsadere etme hakkına sahip olduğu ilan edildi. Yahudilere yönelik “sadakatsizlik”, “nankörlük” gibi ithamlardan bunalan cemaat önderleri Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinden feragat ettiklerini beyan eden mazbatayı Başvekâlete gönderdiler.

1928-1929 yıllarında Diyarbakır ve Harput'taki Ermenilere yerel yöneticiler tarafından Türkiye'den gitmelerinin kendi hayırlarına olacağını telkin edildi.

1929-1930 arasındaki 18 ay içinde Türkiyeli Ermenilerden 6.373 kişi Suriye'ye göç etmek zorunda kaldı.

11 Haziran 1932'de yürürlüğe konan Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun'la yabancıların bazı mesleklerde çalışmaları yasaklandı. Bu durum özellikle Yunan uyruklu serbest meslek erbabını, küçük esnaf ve sokak satıcılarını kapsıyordu.

Kasım 1932’de İzmirli her Yahudi’ye Türk kültürünü benimsemeye ve Türk diliyle konuşmaya söz veren birer taahhütname imzalatıldı. İzmir Yahudilerini Bursa, Kırklareli, Edirne, Adana, Diyarbakır, Ankara Yahudileri izledi. Gazetelerde, gruplar halinde ihtida eden Yahudi (ve Ermeni) kızlarının haberleri çıkıyordu.

14 Haziran 1934’te kabul edilen ve ülkeyi “Türk kültüründen olan ve Türkçe konuşanlar (has Türkler)”, “Türk kültüründen olan ve Türkçe konuşmayanlar” (Kürtler) ve “Türk kültüründen olmayan ve Türkçe konuşmayanlar” (gayrimüslimler ve diğerleri) olarak üçe bölen İskan Kanunu’ndan sonra Anadolu’nun çeşitli yerlerindeki Rumlar ve Ermeniler, kendileri için uygun görülen bölgelere sürüldüler.

24 Temmuz 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir ilana bakılırsa, Ankara Askeri Baytar Mektebi’ne alınacak öğrencilerde aranan özelliklerden biri “Türk ırkından olmak” idi.

6 Eylül 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan Türk Kuşu Direktörlüğü’ne alınacak tayyare öğretmenlerine dair bir başka ilanda ise ifade biraz daha rafine hale gelmiş ve “Türk soyundan olmak” haline dönmüştü.

11 Kasım 1942’de Savaş sırasında ortaya çıkan mali sorunları aşmak gerekçesiyle Varlık Vergisi çıkarıldı. Vergi mükelleflerinin yüzde 87’si gayrimüslimdi. Ermeni tüccarlar kapital güçlerinin yüzde 232’si, Yahudi tüccarlar, yüzde 179’u, Rum tüccarlar yüzde 156’sı, Müslüman-Türk tüccarların ise sadece yüzde 4,94’ü oranında vergilendirilmişlerdi. Vergilerini ödeyemeyenler Aşkale, Sivrihisar, Karanlıkdere kamplarına gönderildiler. Kimi malını, kimi canını, kimi onurunu, kimi Türkiye’ye inancını yitirdi.

6-7 Eylül 1955 günlerinde Kıbrıs’la ilgili olarak Londra’da toplanacak üçlü konferansta Türkiye’nin ‘elini güçlendirmek’ için İstanbul’da ağırlıklı olarak Rumlara yönelik büyük bir yağma harekâtı örgütlendi. Olayların bilançosu kısa sürede ortaya çıkar. Türk basınına göre 11 kişi ölmüştü ancak sadece üç kişinin adları verilmişti. Bazı Yunan kaynaklarına göre 15 ölü vardı ancak, daha sonra öldüğü iddia edilen bazı kişilerin Yunanistan’da yaşadığı anlaşılmıştı. Yaralı sayısı resmî rakamlara göre 30, gayri resmî rakamlara göre 300’dü. Sadece Balıklı Hastanesi’nde 60 kadın tecavüz nedeniyle tedavi görmüştü. Tecavüze uğrayanların 200’ü aştığı sanılır. Olaylar sırasında, resmî rakamlara göre 5.300’ü aşkın, gayri resmî rakamlara göre 7 bine yakın bina saldırıya uğradı. Hasarın mali portresi konusundaki en düşük tahmin o günün değerleriyle 150 milyon lira, en yüksek tahmin 1 milyar liraydı.

1956’da kurulan Ad Değişirme İhtisas Komisyonu, Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri, Savunma ve Milli Eğitim bakanlıkları, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ile Türk Dil Kurumu’nun temsilcilerinden oluşuyordu. Komisyonun çalışmaları, 1959’da İl İdaresi Kanunu’nun 2. Maddesi’nde yapılan değişiklikte uygulamaya konuldu. Maddede “Türkçe olmayan ve iltibasa (yanlış anlamaya) yer veren köy adları, Alâkadar Vilayet Daimi Encümeni’nin mütalâası alındıktan sonra en kısa zamanda İçişleri Bakanlığınca değiştirilir” deniyordu. Bu kurulca, 1978’e kadar yaklaşık 75 bin yerleşme adı incelendi ve bunlardan 28 bin kadarı değiştirildi. 1983’ten sonra da ufak çaplı değişiklik hamleleri yapıldı.

1974'te İstanbul'daki Balıklı Rum Hastanesi Vakfı Yönetim Kurulu ile Hazine arasındaki bir dava sonunda, 1936 Beyanname'si uyarınca mal edinilemeyeceği hükmü uygulanmaya başladı. 1912 yılında kabul edilen bir geçici kanunla, vakıflara tüzel kişilik tanınmış ve 'mülhak vakıflar' grubuna alınmışlardı. 13 Haziran 1935 tarihli 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu'nun Geçici I/A maddesine göre ise vakıflar sahip oldukları gayri menkulleri beyan etmeye mecbur tutuldular. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilen listelere '1936 Beyanname'si' denildi. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, verdiği kararda Türkiye'deki azınlıkları Türk olmayanlar olarak değerlendirmişti.

1974 tarihli UNESCO Raporu'na göre yüzyılın başında Ermeni cemaatine ait 2.538 kilise ve 451 manastır varken, geriye sadece 913 kilise ve manastır kalmıştı. Tehcirden sonra Ermeni köy ve şehirlerine yerleştirilen Müslüman ahalinin ilk işi, merkezi ve güzel kiliseleri camiye çevirmek olmuştu. Gerisi ambar, depo ve tavla olarak kullanıldı. Geriye kalan 913 kilise ve manastırdan 464'ü tamamen yıkıldı. 252'si yıkılmaya terk edildi, 197'si ise ciddi restorasyon gerektiriyordu. (Ek:4, Dr.Ayşe Hür, Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu)

Bu yasal düzenlemeler listesi elbette uzatılabilir. Çok uzak bir geçmişten bahsediyormuş gibi aktardığımız bu gerçekler, maalesef bugün hala varlığını sürdüren uygulamalara hayat veren zihniyet olarak karşımızda duruyor. Yasal bir sınırlama olmasa da Ermeniler hala devlet memuru olamıyor, orduda hiyerarşik rütbelere getirilmiyor, mecliste temsil edilmiyor. Hala "vatan hainliği, arkadan hançerlemek" gibi cümlelere özne kılınıyor. Kaynağını Devlet katındaki bu düşmanlıktan alan zihniyet, medya kuruluşları, devlet güdümlü sivil toplum örgütleri, paramiliter güçlerle işbirliği halinde topluma huzurdaki davaya konu olan olay gibi geri döndürülemez acılar yaşıyor. Ermenilerin ve diğer azınlık gruplarının hem nüfus olarak hem de bu toprakların kültürel ve ekonomik olarak zenginleşmesinde büyük pay sahibi olan eğitim kurumlarıyla, manastırlarıyla, kiliseleriyle, dilleriyle, kültürleriyle toplumsal hayattan daha fazla çekilmesine neden oluyor.

Sayın Başkan,

Anlatmaya çalıştığımız,

Hrant Dink Cinayeti'nin üç beş gencin galeyana gelmesi ile değil, köklerini yüz yıldan uzun bir zamandan beri beslenen, körüklenen sistematik bir düşmanlıktan alan bir cinayet olduğudur.

Bu cinayetin, Devletin hasımlarını bertaraf etmek, muhaliflerine gözdağı vermek ve toplumu disipline etmek amacıyla bir yöntem olarak kullandığı siyasi cinayetler geleneğinin son örneklerinden birini oluşturduğudur.

Bu cinayetin, devletin bazı konularda çatışmalı görünen kurumlarının ortak bir uzlaşısı sonunda, öncesi ve sonrası ile planlanarak kolaylaştırıldığı, işlendiği; aynı uzlaşısı ile gerçek faillerinin gizlendiği, yargılamanın dışında bırakıldığıdır.

Karar süreçleri, hazırlığı ve yargılanışındaki yöntemler bu davayı benzerlerinden farklı kılmıyor. Ancak bu dava, benzeri suikastların ve faili meçhul bırakılmış olayların tümünü yeniden yargı alanına taşıma, devletin ve yargının geleneksel bakışı ile hesaplama potansiyelini taşıyor.

Mahkemeniz ya *bebekten katil yaratan* ve artık aydınlanmış bu tarihselliği görecek ve yeni cinayetlerin, yeni katillerin, yeni mağdurların ortaya çıkmasını önlemek, toplumsal barışı sağlamak, bugünlerde yerle bir olan adalet duygusunu onarmak, toplum nezdinde gittikçe itibar kaybeden hukuka ve yargıya olan güveni yeniden tesis etmek için bir adım atacaktır; ya da kendisine biçilmek istenen rol çerçevesinde, eksik, yanlış, maddi gerçekle örtüşmeyen ve hiç kimseyi tatmin etmeyen bir karar verecek ve *bebekten katil yaratan* bu karanlığın koyulaşmasına neden olacaktır.

Takdir mahkemenizindir.

05.12.2011

- EKLER -

Ekler:

1. Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu-Dr.Ceren Sözeri, Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu : “Ya sev ya terk et ya da...”
2. Prof. Dr. Cemil Koçak, Tarihsel Bir Bakış Açısıyla Hrant Dink Cinayeti Üzerine Düşüncelerim
3. Prof.Dr. Selim Deringil, Tarihe Ermeni meselesi Olarak Geçmiş Olayların Kısa Tarihi
4. Dr. Ayşe Hür Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu
Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu : “Ya sev ya terk et ya da...”
Yasemin İnceoğlu* - Ceren Sözeri**

Söylem, dil içinde kodlanan toplumsal kökenli bir ideolojidir. Eleştirel söylem analisti Van Dijk, toplumda zihinsel denetimi sağlamak için söylemi denetlemek ya da bizzat üretmek gerektiğini ifade eder. Ancak söylemin, sübjektif ve psikolojik olan ‘bağlam’ (kimin söylediği, ne tür bir niyet ile söylediği, ne durumda kime söylediği vs.) içinde varlık gösterdiğinin de altını çizer. Dijk, söylemi kontrol etmenin ilk şartının, söylemin bağlamını denetlemek olduğunu vurgular. Toplumsal iktidarın ve seçkinlerin sözcüsü olan gazetecilerin haber kaynaklarıyla kurdukları ilişkiler, haberin üslubu, haberin sunumu, yapılan alıntılar, atılan başlıklar, haberdeki anlamı ve ideolojiyi oluşturan söylemin unsurlarıdır¹⁵.

İdeolojiler dil ile belirlenir. Dili kullananların seçtiği sözcükler, sözcük öbekleri, konuşma biçimi, anlatımı hatta cümle kurma yetileri söylemin oluşmasında çok önemli bir etkendir¹⁶.

Haber ise var olan egemen söylemlerin bir ürünü olarak, egemen ideolojinin ‘biz’lik tanımını üzerinden, söylem ve ideoloji ikilisini de yanına katarak, olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama kullanarak ötekileştirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici ‘potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler’ gibi sunarak, toplumdaki “öteki”ne karşı önyargıları ve nefret suçlarını kışkırtır. Milliyetçiliği ve ırkçılığı yeniden üreten medya, özellikle kriz ve çatışma dönemlerinde nefret’i “öteki”lere karşı yöneltir, “cinnet” ve “linç” atmosferi yaratır. Bunun doğal sonucu olarak da bu atmosfer meşru ve doğal olarak içselleştirilir.

---

* Prof. Dr. / Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

** Dr. / Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

¹⁵ Teun Van Dijk, Discourse and Power : Contributions to Critical Discourse Studies, Houndsmills : Palgrave MacMillan, 2008

¹⁶ Yasemin İnceoğlu-Nebahat Çomak, Metin Çözümlemeleri, Ayrıntı Yayınları, 2009

Nefret Söyleminden Nefret Suçuna

Nefret söylemi, nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası, yani nefret suçunun önünü açan tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışı vurumudur. Hedef alınan gruplara “Toplumda size yer yok” mesajı yinelenerek verilir, grup üyeleri pasifleştirilir/sessizleştirilir. Bu durum kaçınılmaz olarak demokratik düzeni yıpratır, zira insanın en temel hakkı olan ‘yaşama ve katılım hakkı’ ihlal edilmiş olur.

1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nefret söylemiyle ilgili bir tavsiye kararı kabul etti. Bu kararda nefret söylemi şöyle tanımlanmıştır: “ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir.”¹⁷

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlere, ulusal yasalar çıkarmak için ortak ölçütler belirlemesini önermekte ve nefret söyleminin sahibi ile bunu yayımlayan medyayı birbirinden net olarak ayırt etmesini tavsiye etmektedir. Diğer yandan, komite nefret söyleminin medya aracılığıyla yayılmasının daha zararlı olacağını vurgulamaktadır.¹⁸

Nefret Söylemi / Barış Söylemi

UNESCO’nun 1983 yılında Paris toplantısında kabul edilen ‘Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri’nin 8. maddesinde “*Gazeteci, barış, demokrasi, insan hakları, toplumsal ilerleme ve ulusal özgürleşim gibi evrensel insani değerleri savunur...*” ifadesi yer almaktadır.

9. maddesinde ise, evrensel insani değerlere bağlı bir gazetecinin savaşı, şiddeti, nefreti, ayrımcılığı, ırkçılığı, baskıyı haklılaştıracak bir gazetecilik anlayışından uzak duracağı ve barış için çaba göstereceği vurgulanmaktadır.

Diğer yandan, TGC’nin hazırladığı 1997 tarihli Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi şöyle diyor: “*Gazeteci başta barış, demokrasi, insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, din, dil, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararası nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını veya inançsızlığını doğrudan saldırı konusu yapamaz*”.

Barış gazeteciliği’nin iki önemli ismi Jake Lynch ve Annabel McGoldrick şu ilkelerin altını çiziyorlar: Bir çatışmayı sadece iki tarafın çatışması gibi göstermekten kaçınılmalı, çatışmanın sonuçlarının ve bağlantıların izleri sürülmeli, şiddetin yalnız görünen değil, aynı zamanda görünmeyen etkileri hakkında da haber yapma yolları aranmalı, sürekli olarak tarafların farklılıklarını değil, ortak zeminde buluşma

¹⁷ Council of Europe-Committee of Ministers, Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers’ Deputies, [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dhlgbt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dhlgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf)

¹⁸ Ann Weber, Nefret Söylemi El Kitabı (Manual on Hate Speech) Council of Europe Publishing, 2009

olasılıklarını gösteren haberler yapılmalı; trajedi, soykırım, katliam, suikast gibi sözcükler bol keseden yerli yersiz kullanılmamalıdır¹⁹.

Özetle yukarıda bahsedilen belgeler ve “barış gazeteciliği” kavramı şunu vurgulamaktadır: Medya çarpıtılmış, eksik, dramatize edilmiş ve zaman zaman paranoyaya varan komplo teorileriyle donatılmış, geçmişte yaşanan acı, felaket, şiddeti, nefreti ve düşmanlığı kurcalayan haberleri gündemde tutmaktan ziyade, barışa ve çözüme odaklı, insan hakları ve demokrasiden taraf, ayrımcılık ve kutuplaşmayı körüklemeyen bir tavır sergilemesi ve en önemlisi yurttaşın bilgi edinme hakkını ihlal etmemesi gerekmektedir.

Medyanın Nefret Söylemi ve Hrant Dink

Agos gazetesinin kurucusu ve Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink yoğun bir “nefret söylemi” bombardımanı sonucunda “nefret” suçu cinayetine kurban gitti. Ermeni ve Türk halkı arasında dostluğun ve kardeşlik bağının oluşturulmasına çalışan ve kamusal alandaki en etkili Ermeni aydını olan Dink, Ermeni ve siyasi kimliği nedeniyle öldürüldü.

AİHM kararının da ortaya koyduğu gibi, Dink cinayetinde, Türkiye’de güvenlik güçleri, jandarma, polis, valilik, MİT, TSK, hükümet gibi devletin tüm baskı aygıtları ile devletin ideolojik aygıtı olan medya da sınıfta kalmıştır. Medya bu cinayete giden süreçte Dink’i hedef göstermiş, etiketlemiş, ötekileştirmiş ve yalnızlaştırmıştır.

Dink, hakaret, aşağılama, küfür, düşmanca söylemin egemen olduğu bir dille adeta bir “nefret nesne”ne dönüşmüş, bazı köşe yazarları Dink’i faşistlikle, bazıları da Türklüğü aşağılamakla suçlamışlardır. Cinayet sonrası süreçte de bazı gazeteler eksik haber, bazıları da çarpık haber sundular, manipülasyon stratejilerine başvurdular.

Emniyet İstihbarat Daire Başkanı’nın görevden alınma haberi “görev değişikliği” olarak verilirken, Dink ailesine yöneltilen “çirkin” sözler bir kısım medya tarafından görmezden gelindi.

Farklı görüşlerdeki gazeteler “ulusal çıkar” konusu gündeme geldiğinde, büyük bir mutabakat içerisinde hareket ediyorlar, ulusal çıkar savunuculuğu konusunda tam bir uzlaşma söz konusu. İşte tam da bu noktada, “basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü”, “ulusal çıkar” miti karşısında bozguna uğruyor ve de en büyük kurban olan “gerçekler” kamuoyundan saklanmış oluyor.

Bugüne kadar birçok gazeteci ve aydın cinayete kurban gitti. Bu cinayetleri işleten zihinsel, kültürel ve siyasi kodları deşifre etmeden, bu siyasi cinayetlerin “neden” işlendiğine dair soruları soran “sorumlu gazeteciliğe” yaraşan sorgulamalar yapma cesaretini göstermeden, bir yere varmak olanaksız. Ana akım medyada hakim olan sükunet göz önüne alındığında, alternatif medya, STK’lar ve aktivistlere ne önemli büyük görevler düştüğü ortaya çıkmaktadır.

---

¹⁹ Jake Lynch - Annabel McGoldrick, Peace Journalism, Hawthorn Press, UK, 2005

“Hrant Dink’in basında hedef haline gelen siyasi bir figüre dönüştürülmesi” süreci Gazeteci Kemal Göktaş’ın yakın tarihteki çalışmalarıyla detaylı ve çarpıcı bir biçimde ortaya kondu.²⁰ Bu çalışmada Hrant Dink’in kendisinin de dönüm noktası olarak kabul ettiği, ana akım medya tarafından fark edilip hedef haline geldiği 2004 yılından 2007 yılına dek doğrudan Dink’i hedef alan ve de daha geniş biçimde etnik köken ya da dini farklılıklar temelinde nefret söylemi içeren haberler ve köşe yazıları incelendi. Çalışmanın amacı nefret suçlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan, bu suçlara meyilli olanları cesaretlendiren bu medya ortamının sorgulanması, medyanın işlevi ve sorumlulukları çerçevesinde tartışıldı.

Her fırsatta vurgulanan “Ermenilik” ve ötekileştiren söylem

Hrant Dink’in ve Agos’un ana akım medya ve milliyetçi, muhafazakar görüşlü daha marjinal medya organları tarafından keşfi, kendi deyimiyle “Çok olması”²¹ 6 Şubat 2004 tarihinde Agos’ta yayımlanan Sabiha Gökçen’in Ermeni asıllı olduğuna ilişkin haberle olmuştur. Haber 15 gün sonra 21 Şubat 2004’te Ersin Kalkan imzasıyla Agos ve Hrant Dink referans gösterilerek Hürriyet gazetesinde yayımlanmıştır. Bu habere başta Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere gelen tepkilerin çoğu “bu bilginin gerçek olmadığı” ve “bu haberin ortaya atılmasının altında başka nedenlerin olduğu” çerçevesinde yerini almıştır. Ertesi gün Hürriyet’ gazetesinde Gökçen’in Ermeni değil Boşnak olduğuna ilişkin bir başka haber yayımlanmış ancak hiçbir olumsuz tepkiyle karşılaşmamıştır. Bir başka deyişle sorunun Gökçen’in Türk etnik kökeni dışında bir başka etnik kökenden olması değil, Ermeni olduğunun iddia edilmesi²² olduğu açıkça tespit edilmiştir²³. Haberin Hürriyet gazetesinde yayımlandığı günün hemen ertesinde *Cumhuriyet* gazetesinden Deniz Som “*Damardan*”²⁴ başlıklı bir yazı kaleme almış ve Hrant Dink’in henüz gündeme gelmemiş olan 13 Şubat 2004 tarihli “*Ermeni kimliği üzerine*” başlıklı yazısını, bu yazıda Ermeni diasporasının ruh halini tasvir etmek üzere kullanılan ve daha sonra Dink’in 301. Maddeden yargılanmasına neden olacak “*Türk’ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni’nin Ermenistan’la kuracağı asil damarında mevcuttur, yeter ki bu mevcudiyetin farkında*

²⁰ “Türkiye’de Basının Kamuoyu Oluşturması, Örnek Olay: Hrant Dink’in Hedef Haline Gelen Bir Siyasal Figüre Dönüştürülmesi” başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlayan Göktaş bu çalışmalarını daha sonra “Hrant Dink Cinayeti - Medya, Yargı, Devlet” kitabıyla genişletmiştir. Hrant Dink cinayetine ilişkin süreci de titizlikle takip eden, gazetecilik alanında pek çok ödül sahibi Kemal Göktaş’ın ilgili haberlerine blogundan ulaşılabilir: <http://kemal-goktas.blogspot.com/>

²¹ Hrant Dink, “Neden Hedef Seçildim”, Agos, 12.01.2007

²² Etnik, dini ya da cinsel kimliğin yani doğal bir kimlik unsurunun olumsuz anlamda hatta bazı durumlarda bir hakaret olarak kullanılması nefret söylemi içeren haberlerde sıkça rastlanan bir durumdur. Daha ayrıntılı örnekleri için Uluslararası Hrant Dink Vakfı’nın hazırladığı “Ulusal Basında Nefret Söylemi Araştırması”na http://www.nefretsoylemi.org/rapor_aciklamalar.asp ya da İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından Eser Köker ve Ülkü Doğanay imzasıyla yayınlanan “İrkçi değilim ama: Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler”

http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/irkci_degilim_web.pdf başlıklı araştırmaya bakılabilir

²³ Göktaş, “Hrant Dink’in Basında Hedef Haline Getirilen Bir Siyasi Figüre Dönüştürülmesi”, <http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=56&bolum=arastirma>

²⁴ Deniz Som, Vaziyet, “Damardan”, 21.02.2004

olunsun” ” cümlesini hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir. Som, 25 Şubat 2004'te Hrant Dink'ten gelen ve cümlelerin anlamını ve cümlelerin yer aldığı yazı dizisinin bağlamını, amacını detaylı bir şekilde anlatan mektubunu²⁵ yayımlamış ancak herhangi bir yorum yapmayarak kararı okuyucuya bırakmayı tercih etmiştir. Aynı gün *Milliyet*'te Hasan Pulur “*Sabiha Gökçen'in Ermeniliği nereden mi çıktı?*”²⁶ başlıklı yazısında Gökçen'le ilgili iddiaları “*ipe sapa gelmez laflar*” olarak tanımladıktan sonra Hrant Dink'in çokkültürlülük üzerine görüşlerini alaycı bir üslupla eleştirmiş ardından da “*Türkçe'yi çok iyi bildiği anlaşılan Hrant Dink, acaba 'Aba altından sopa göstermek' deyimini de hiç duymuş mu?*” sorusuyla Dink'in aslen bu topraklara, bu dile, bu kültüre yabancı olduğunu ima etmiştir. Pulur, Dink'i ötekileştirirken bir taraftan onu “*aba altından sopa gösteren*” bir tehdit olarak da konumlamıştır. Ana akım medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılan bu tartışmalar aynı dönemde daha az okuyucu kitlesine sahip ancak milliyetçi ve muhafazakar basında daha yaygın şekilde kendine yer bulmuş, Dink'in ismi haberlerde ve köşe yazılarında bundan böyle “bölücü, yıkıcı, düşman” sıfatlarıyla anılmaya başlamıştır.

Yeni Mesaj gazetesinden Muharrem Bayraktar 21 Şubat 2004 tarihli köşe yazısında²⁷ Dink'in 13 Şubat tarihli “*Ermeni kimliği üzerine*” yazısındaki tartışmalı cümleye odaklanarak, Dink'e bu ülkeyi terk etmesini salık verirken bir taraftan savcılarını göreve çağırılmış, diğer taraftan Agos'un telefon numaralarını yayımlamak suretiyle okuyucuları “*tepkilerini medenice dile getirmeye*” davet etmiştir. Yeniçağ gazetesinden Arslan Tekin aynı günlerde “*Kıyım Tamam şimdi 'Büyük Ermenistan'a bak!*” başlıklı yazısında Sabiha Gökçen'in Ermeni olmasının sakıncalarını şu sözlerle açıklamıştır:

“Ermeniciler Türkiye'de bir şey ispat etmek için yırtınıyorlar. Neyi ispat etmek istiyorlar? Türklerin Ermenileri kestiğini! Sabiha Gökçen meselesi bununla bağlantılıdır. Çünkü Gökçen'in ailesi 1915'te 'ölmüştür' ...'Ölmüştür'ün manasını biliyor musunuz? Bunun Ermenicilerin literatüründeki karşılığı 'kesilmiştir'! Başyazar (Oktay Ekşi'den bahsediyor C.S) Ermenilerle Boşnakları, Çerkezleri aynı kefeye nasıl koyabilir!”²⁸

Tekin yazısında önce Gökçen haberini yayımlayan ve Gökçen'in Ermeni olmasının bir sakıncası olmadığını belirten meslektaşlarını eleştirmiş, ardından Dink'in kendisine gönderdiği cevabı yayımlamıştır. Cevaptan daha da sinirlendiği anlaşılan ancak okuyucularına sakin olmalarını salık veren Tekin'in, 25 Şubat 2004 tarihli “*Türk'ün kanı zehirli' ne demek oluyor!*” başlıklı yazısında ise belirttiği şekliyle kızgınlığının asıl sebebi yazının içeriği değil Dink'in cesaretidir:

²⁵ Deniz Som, Vaziyet, “Hrant Dink'ten”, 25.02.2004

²⁶ Hasan Pulur, Olaylar ve İnsanlar, “Sabiha Gökçen'in Ermeniliği nereden mi çıktı?”, 25.02.2004

²⁷ Muharrem Bayraktar, Gündem, “Türk'ün kanı zehirli imiş!” 21.02.2004

²⁸ Arslan Tekin, Türkçesi, “Kıyım tamam, şimdi 'Büyük Ermenistan'a bak!”, 24.02.2004

“Şimdi AB kapısı aralandı sanılıp istedikleri gibi at koşturuyorlar, yarın, bu atları üzerimize sürüp tepelemeye kalkacaklardır.”²⁹

Önce Vatan gazetesinin 26 Şubat 2004'teki *“Bir rezalet örneği”³⁰* başlıklı sürmanşetinde ve iç sayfalarda devam eden haberinde Hrant Dink'in aslında Ermeni olmadığı iddia edilmiş ve Dink *“Türkiye'deki Ermeni vatandaşları Türk Devleti aleyhine kışkırtmakla”* suçlanmıştır. Agos gazetesinin *“tarihte en büyük Türk düşmanı kızıl anarşist Ermeni Antranik”*le ilgili bir kitabın ilanını yayımladığını da ihbar eden gazete hükümetten bu yayınlara son verilmesini talep etmiştir. Yine aynı gün gazetenin başyazarı Orhan Kiverlioğlu *“HRANT'IN HIRLAYIŞI”³¹* başlıklı bir yazı kaleme almış, baştan sona hakaretlerle dolu yazıda Agos *“patlamış bir kanalizasyona”* benzetilirken, *“Darwin'i haklı çıkaran ilk ve tek numune varlık olarak maymun genlerini taşıyan ruhunun aksettiği suratı karşısında, orangutan maymunun dahi tiksinti duyduğu Hrant Dink”* tamlaması gazetenin yazarının hakarettaki sınır tanımazlığını ortaya koymuştur.

Dikkati çeken nokta, son örnekteki gibi hakaret içerenler dışında, Hrant Dink'in tartışmaya ya da yanlış anlaşılmalara neden olan cümlesinin bağlamını anlatabilmek sarf ettiği çabadır. Hemen her gazetede söz konusu cümleyle ilgili haberin bir yerinde Dink'in cevabından, açıklamasından bahsedilmektedir. Ancak bu gayret yeterli olmamış, Agos gazetesi önünde toplanan milliyetçi eğilimli gruplar Agos'u ve gazeteyi tehdit etmeye başlamışlardır. *Yeniçağ* gazetesinde 27 Şubat 2004'te Hüseyin Çolak imzasıyla yayınlanan *“Agos düzenimizi bozamaz”* başlıklı haberde Ülkü Ocakları'ndan geldiği ifade edilen eylemciler *“yurtsever gençler”* olarak tanımlanmış, eylemcilerin basın açıklamasında yer alan tehditlere genişçe yer verilmiştir.

“...Türk Milletinin engin hoşgörüsü birileri tarafından istismar edilmekte ve sabrımızın sınırları zorlanmaktadır. Tarih boyunca efendileri tarafından yönlendirilen bu kukla zihniyetler, bir an önce akıllarına başlarına almalıdırlar. Bu ülkede yaşayan herkes kardeşimizdir ve bize yüce Tanrı'nın bir emanetidir. Bu durumun iyi algılanması gerekmektedir...”³²

Bu sırada Önce Vatan gazetesinden Yılmaz Ergül 25 gün devam eden *“Ermeni soykırım katarları”* başlıklı yazı dizisiyle tarihi olayları *“AB trenine eklenen soykırım katarları”* metaforu ile anlatırken sonuçta Ermeni yurttaşlardan *“çoğunluğu Türk olan yüce ulusla kenetlenmeyi mi yoksa gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunmayı”* mi tercih ettikleri sorusuna cevap vermeleri istenmektedir³³. Aynı gazetede ayrıca 12 Mart'ta yayımlanan bir okuyucu mektubunda Hrant Dink'ten *“Ermeni vatandaşı olan bir densiz”* olarak söz edilirken *“damarlarındaki dolaşan zehiri gerekirse*

²⁹ Arslan Tekin, Türkçesi, “Türk'ün kanı zehirli' ne demek oluyor!”, 25.02.2004

³⁰ Önce Vatan, “Bir rezalet örneği, Türkiye'de yayınlanan Agos Gazetesi Türklüğe hakaret ediyor”, s.1, 5, 26.02.2004

³¹ Orhan Kiverlioğlu, Bugünlük, “HRANT'IN HIRLAYIŞI”, Önce Vatan, 26.02.2004

³² Hüseyin Çolak, “Agos düzenimizi bozamaz”, Yeniçağ, 27.02.2004

³³ Yılmaz Ergül, “Ermeni soykırım katarları 25” Önce Vatan, 17.03.2004

temizlemesini biliriz” tehdidi hiçbir editoryal denetime takılmamıştır³⁴. Aynı gün yine Orhan Kiverlioğlu hakaretlerine Dink’in yanı sıra ona destek verenleri ve Fener Rum Patriği Bartholomeos’u da eklemiş ve bu “ihamet urları”na “neşter atılması gerektiği” sonucuna varmıştır.

“Kaç gün evvel, bu toprağın ekmeğini yediği ve Türkiye Cumhuriyeti sayesinde de adam gibi yaşadığı halde, Türkün kanının zehirli olduğunu, yerine Ermeninin temiz kanının konmasını isteyen, alçaklığın ona göre irtifa sayıldığı bir ihanet çukuru, Türk kafa kağıdı sahibi kansız süprüntülerin kaleminden destek ve teşvik görmüştü... Ermeni tahrikçisi, Türk düşmanı nankör Protestan destek görür de, hâmilî ruhi şeytânî Papazbaşı rum isyancısı görmez mi?..”³⁵

Bu arada artan tehditlerin tehlikeli boyutlara geldiğine dikkat çeken, Hrant Dink’e yapılanları haksız bulan ve destek veren yazarlar ve gazeteler de vardır. Bunlar arasında en çarpıcı olanlarından biri “Ötekinin üzerindeki tehlikeli prova!”³⁶ başlığıyla 2006 yılında bir nefret cinayeti ile yaşamını yitiren Baki Koşar imzalıdır. Köşesinden “Çok sevgili Hrant”³⁷ diye başlayan bir destek mektubu yayınlayan Pınar Selek ise üç kez beraat etmesine ve suçlanmasına tek dayanak oluşturan tanığın ifadesini değiştirmesine rağmen 13 yıldır hukuk mücadelesini sürdürmektedir. Dink’in yaşamını sonlandıran nefret cinayetinin nasıl bir ortamda filizlendiğini tartışırken gözümüze çarpan bu iki örnek, toplumun bir bölümü ile ters düşmek pahasına düşüncesini açıklamaya ya da yaşam tarzını sürdürmeye cesaret edenlerin yaşam hakkının ne kadar korunmasız olduğunu bir kez daha gözler önünde sermektedir.

2004 yılının Mart ayında aynı zamanda *Hürriyet* gazetesinden Necdet Açıan’ın ortaya çıkardığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın (KKK) kaymakamlıklara gönderdiği yazı vasıtasıyla istihbarat toplama planı³⁸ gazetelerde geniş yankı bulmuş, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından doğruluğu onaylanan bu haberle KKK’nın ülkedeki “AB, ABD ve irtica yanlısı kişileri” yanı sıra “azınlıklar ve kendisini azınlık olarak görme eğiliminde olanlar, yazar ve düşünürler, internet grupları, sanatçılar, yüksek sosyete grupları, kimi medya kuruluşları”ni izleme girişimleri ortaya çıkmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı açıklamasında “çıkabilecek ve çıkan olayların önlenmesi”ni amaçladıklarını ifade etse³⁹ de belge hangi eğilimde olduklarına bakılmaksızın azınlıkların, yazarların, sanatçıların devletin bazı kesimlerinin gözünde tehdit olarak algılanma riski taşıdığını göstermesi bakımından çarpıcıdır.

³⁴ Muammer Özyavuz, Vatan Postası Okuyucusuyla Başbaşa, “ERMENİ VATANDAŞIN DENSİZLİĞİ”, 12.03.2004

³⁵ Orhan Kiverlioğlu, Bugünlük, İtibar Yağması, 12.03.2004

³⁶ Baki Koşar, “Ötekinin üzerindeki tehlikeli prova!”, Gündem, 27.03.2004.

³⁷ Pınar Selek, “Hrant Dink’e mektup”, Gündem, Şubat 2004

³⁸ Necdet Açıan, “Sosyetik Fişleme”, Hürriyet, 10.03.2004

³⁹ “Düzelteceğiz”, Hürriyet, 11.03.2004

Hrant Dink'in 2 Ekim 2004 tarihinde *Birgün* gazetesinde yazmış olduğu "*Hoş Gidişler Ola...*"⁴⁰ başlıklı yazısı yeni bir tartışmanın kapısını açmıştır. Yazının konusu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş ve bununla birlikte gerçekleşmesi beklenen demokratikleşme sürecidir ve yazar bu süreçten duyduğu memnuniyeti iyimser ve coşkulu bir şekilde dile getirmiştir. Ancak 9 Ekim tarihli *Yeniçağ* gazetesi Dink'in Atatürk'e dil uzattığını düşünmektedir, üstelik her defasında altının çizildiği üzere o bir Ermeni'dir. Gazetenin "*ERMENİYE BAK*" manşetiyle verdiği haberin asıl konusu kim oldukları konusunda bilgi verilmeyen ancak okuyucu yerine "*Vatandaşlar*" olarak tanımlanan kişilerin Dink'in yazısına verdiği tepkidir. Gazete bu tepkiyi şöyle ifade etmiştir:

*"VATANDAŞLAR, 'Aklınca Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le alay etmeye kalkıyor!' Ruslarla birlikte olan ve Türk askerini sırtından süngüleyen Ermeni çetelerinin kışlarına yediği tekmenin acısını çıkarmaya çalışan Hrant, her fırsatta bunu yapıyor' diyerek tepki gösterdi"*⁴¹

Haberde konu edilen yazının, bir bölümü bir kutu içerisinde gazetenin sekizinci sayfasında yayımlanmış olmasına rağmen, içeriği ile ilgili hiçbir tartışma yer almamaktadır. Bu tepkiyi yaratan yalnızca Mustafa Kemal Atatürk'e ithafen yazılan "*Hoş Gelişler Ola*" adlı türkünün olumlu anlamda dahi olsa bir Ermeni tarafından değiştirilerek kullanılmasıdır. Manşet haberin tam merkezinde İğdır Soykırım Anıtı'nın büyükçe bir fotoğrafı, solunda anıtlı aynı boyda "*Hoş Gelişler Ola*" türküsünün sözleri, sağda ise "Kıyımı alkışlayan sözde gazeteci!" cümlesiyle Hrant Dink'in fotoğrafı yer almaktadır. Haberin sekizinci sayfadaki devamında türkünün sözleri bir kez daha yayımlanmıştır. Bu sözcük oyununu "*küstahlık*" olarak niteleyen gazete bunun karşılığında türkünün orta çıktığı iddia edilen dönemi düşmanlığı körükleyen ağır bir nefret söylemi ile tasvir ederek karşılık vermiştir:

*"...Çünkü bir gün öncesine kadar, Ermeni çeteleri tarafından minicik yavruları ekmek fırınlarında yakılıyor, hamile kadınlar süngülerle delik deşik ediliyor, zavallı yaşlılar ise balta ve kazmalarla kafaları, vücutları parçalanarak hunharca katlediliyordu. Köyler kan gölüne dönerken, kudurmuş Ermeni çeteleri zevk içinde kahkaha atıp şarap içiyorlardı... Yıllardır komşuluk yapıp ekmeğini yedikleri kadınların el ve ayaklarını kazıklara bağlayıp ırzına geçiyorlardı..."*⁴²

Gazetenin bu haberi veriş şekli, yalnızca Basın Konseyi tarafından, Dink'in şikayeti üzerine, "*ırksal köken nedeniyle aşığılama*" gerekçesiyle "*oyçokluğu*" ile uyarılmıştır⁴³. Oysa yazılarında ya da öfkelenenlere gönderdiği mektuplarda hakaret amacı taşımadığını defalarca açıklamasına rağmen Hrant Dink'in ifade özgürlüğünden yararlanması yukarıdaki örnekteki kadar kolay olmamıştır. Dink ve Karin Karakaşlı hakkında Dink'in 13 Şubat 2004'te yazdığı yazı nedeniyle "*Mehmet Soykan adlı inşaat mühendisinin hukuk mücadelesi başlattığını*" okurlarına 14 Aralık

⁴⁰ Hrant Dink, "Hoş Gidişler Ola...", *Birgün*, 07.10.2004

⁴¹ "Ermeniyeye Bak", *Yeniçağ*, 09.10.2004

⁴² "Tayyip'ten cesaret alıyorlar", *Yeniçağ*, 09.10.2004

⁴³ "Onlar şimdiden mahkum oldular", *Yeniçağ*, 29.11.2004

2004'te duyuran *Yeniçağ* gazetesi, yine Dink'in fotoğrafını "*Hrant Dink, yazdığı yazılarla Türk milletine hakaretler yağdırdı*"⁴⁴ ifadesini altına yerleştirerek kullanırken, duruşma süresince adaletin "*Türk*", Dink'in "*Ermeni*" olduğunu her defasında vurgulamıştır. Öyle ki Dink ve Karakaşlı'yı savunan avukatlar da gazetenin tepkilerine yer verdiği "*vatandaşlar*"ın tehditlerinden paylarını almışlardır:

*"Giydiğin avukatlık cüppesinin ya hakkını ver ya da çıkartıp bu ülkeyi terk et"*⁴⁵

Yeniçağ'a destek çıkan *Ortadoğu* gazetesi ise duruşmayla ilgili verdiği haberin başlığında "mahkeme tarafından alınmış gibi" ya da alınacağından emin gibi kararı açıklamıştır:

*"Agos'un sesi kısılacak!"*⁴⁶

Hrant Dink 16 Şubat 2006'da katıldığı bir konferanstaki ifadeleri nedeniyle yeniden manşetlerde hedef gösterilmiştir. Konferansa Dink'le birlikte katılan Oral Çalışlar kendilerini protesto etmek için örgütlenmiş bir yapının varlığından söz etmiştir.⁴⁷ Tartışmalara konu olan ifadesini yeniden açıklayan ve bundan rahatsız olanlardan özür dileyen Dink konuşması sırasında İstiklal Marşı'nda geçen "*kahraman ırkım*" sözlerinin kendisine ırkçılığı çağrıştırdığı için rahatsızlık duyduğunu söylemiştir. *Ortadoğu* gazetesi 18 Şubat'ta yine Dink'in fotoğrafının yanına "*Ya sev ya terk et*" manşetini atarken Dink'in "*neden hala Türk vatandaşı olduğunu*" (tabii ki yetkililere) sormaktadır. Dink'in sözleri milliyetçi muhafazakar çizgideki hemen tüm gazetelerde "*şimdi de İstiklal Marşımıza dil uzattı*"⁴⁸ ihbarıyla verilirken ve marşın kime ait olduğunun yeniden altı çizilirken, ana akım medya da bu ifadeden hoşlanmamıştır. 18 Şubat tarihli Vatan gazetesindeki haberin "*Hrant Dink hem özür diledi hem de İstiklal Marşı gafı yaptı*"⁴⁹ üst başlığındaki "*gaf*" sözcüğü ile Dink'in sözlerinin yersizliği ima edilirken Hürriyet gazetesinin Antalya muhabirinin kaleme aldığı habere göre Dink "*bu kez İstiklal Marşı'nı bölücü bulduğunu söylemiştir*"⁵⁰

Dink'in aynı günlerde Diyarbakır'da katıldığı bir konferanstaki sözleri *Yeniçağ* tarafından "*Hrant kaşıyor*"⁵¹ manşet haberiyle ve yine fotoğrafıyla hedef gösterilerek verilmiştir. Haberin içeriğinde Dink'in konferansta Kürtler ve Türklerin bir arada yaşamaları gerektiği ifadeleri yer almasına rağmen seçilen başlık ve spotla adeta bir düşmanlığın körüklendiği izlenimi yaratılmaktadır.

⁴⁴ Yüksel Mutlu, "Türk adaletine hesap verecekler", 14.12.2004

⁴⁵ Yüksel Mutlu, "Hrant'ın avukatı ortalığı karıştırdı", 15.12.2004

⁴⁶ Osman Altuntaş, "Agos'un sesi kısılacak!", 15.12.2004

⁴⁷ Oral Çalışlar, Sifir Noktası, "Antalya'da Düşünce Özgürlüğünün Sınırları", Cumhuriyet, 18.02.2006

⁴⁸ "Şimdi de marşımıza dil uzattı", Vakit, 22.02.2006, "İstiklal Marşı bölücü' diyen Hrant'a tepki", Vakit, 19.02.2006, "Hrant'a suç duyurusu", "Savcılar göreve çağırıldı", Ortadoğu, 20, 23 .02.2006

⁴⁹ "Kahraman ırkım' yerine 'çalışkan halkım' desek ne olur", Vatan, 18.02.2006

⁵⁰ "Dink: Türklerden özür dilerim", Hürriyet, 19.02.2006

⁵¹ "Hrant Kaşıyor", *Yeniçağ*, s. 1, 10, 20.02.2006

2006 yılının Şubat ayında ayrıca, Yargıtay Başsavcılığı, Hrant Dink'e iki yıl önce açılmış ve "Türklüğe hakaretten" altı ay hapis cezasıyla sonuçlanan dava hakkında kararın bozulması yönünde görüşünü açıklamıştır. Ana akım medya sözkonusu tebliğnameyi 301. Maddenin özgürlükçü şekilde yorumlanması olarak değerlendirirken⁵², *Vakit* "hoşgörü" olarak yorumlamıştır⁵³. Ancak bundan kısa bir süre sonra *Yeni Mesaj* gazetesinin sayfalarında kendisine yer ayrılan *Giresun Işık* gazetesinden Hüseyin Mümtaz, "*Devleti ülkesi ve milleti ile bölme-yıkma özgürlüğü*"⁵⁴ başlıklı yazısında Dink'e bu kez Anayasa'nın 66. Maddesi'yle Türk olma mecburiyetini hatırlatmakta, ayrıca Dink'in takkiye yaptığını iddia ederek, asıl amacının Ağrı Dağı yani toprak talebi olduğunda ısrar etmektedir.

Hatırlanacağı üzere hakkında 301. Maddeden dava açıldıktan sonra Hrant Dink "*Türklüğe hakaret suçundan aldığım ceza kesinleşirse bu ülkeden giderim*" demiştir⁵⁵. Yargıyı etkileme teşebbüsünde bulunma gerekçesiyle bir başka davanın nedenlerinden biri olacak olan bu söz muhafazakar milliyetçi basında Dink hakkında yapılan haberlerin hemen tamamında kendisine hatırlatılmış ve her fırsatta ülkeyi terk etmesi istenmiştir.

2006 yılı yalnızca Hrant Dink için değil, devletin resmi görüşünün dışına çıkan pek çok yazar için zor bir senedir. Önce ABD'de Ermeni toplumunun düzenlediği bir konferansa katılan Hrant Dink ve Ragıp Zarakolu *Ortadoğu* gazetesinin "*KOVUN BUNLARI*"⁵⁶ manşetinde hedef gösterileceklerdir. Fransız Parlamentosu'nun Ermeni soykırımını reddetmeyi suç sayan kararının oylamasıyla aynı gün Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Orhan Pamuk Türk düşmanlığı⁵⁷ ve hırsızlıkla⁵⁸ suçlanmış, *Baba ve Piç* adlı romanı nedeniyle 301. Maddeden yargılanan Elif Şafak'ın psikolojisi⁵⁹ hatta aile geçmişi⁶⁰ yazı konusu yapılmış, Etyen Mahçupyan bölücü⁶¹ ve art niyetli olmakla⁶², Ahmet İnsel aydın ve Türk olmamakla⁶³ suçlanırken, Baskın Oran

⁵² "Başsavcılık müdahale etti: Hrant Dink suçsuz", Sabah, 25.02.2006, "Savcı beraat istedi", Hürriyet 25.02.2006, Adnan Keskin, "Başsavcı özgürlükçü", Radikal, 25.02.2006

⁵³ "Hrant Dink'e hoşgörü", Vakit, 25.02.2006

⁵⁴ Hüseyin Mümtaz, "Devleti ülkesi ve milleti ile bölme-yıkma özgürlüğü", Yeni Mesaj, 08.03.2006

⁵⁶ "Kovun Bunları", Ortadoğu, 13.03.2006

⁵⁷ Arslan Tekin, "Orhan'ın pisliğini örtedursunlar...", Yeniçağ, 14.10.2006

⁵⁸ Özlem Albayrak, "Bir Nobel stratejisi olarak: Riya", Yenişafak, 17.10.2006

⁵⁹ Ahmet Gürsoy, "Türklüğe hakaret ya da yazarın psikolojisi", Yeniçağ, 23.09.2006

⁶⁰ İsrail Kumbasar, "Elif Şafak gibi çocuk yetiştiren kaç kişi var?", Yeniçağ, 28.09.2006

⁶¹ Hasan Demir, "Misyonerlerden bölücülere destek", Yeniçağ, 13 Ocak 2006

⁶² Arslan Tekin, "Art niyetli adam yine yazdı: 'Şehit kanı edebiyatı yapanlar ahlaksız!", Yeniçağ, 24.07.2006

⁶³ Hulki Cevizoğlu, "Anıtı Türkiye'ye de dikecekler!..", Yeniçağ, 31.10.2006

şahsında “ırmağın akış yönünün tersine yüzen herkes” MİT Müsteşarı ve Cumhuriyet savcılarına şikayet edilmiştir⁶⁴.

Medya halen “nefret söylemi” sorunu ve sonuçlarıyla yüzleşmedi

Hrant Dink ise aynı yıl ayrıca adil yargılamayı etkileme suçundan yargılanmakta ve duruşmalarda ana akım medyada dahi “*protestocular*” olarak adlandırılan milliyetçi grupların saldırılarına maruz kalmaktadır⁶⁵ daha milliyetçi çizgideki medya ise söz konusu saldırılarda başı çeken Av. Kemal Kerinçsiz’e yapılan haksızlıkları sayfalarına taşımaktadır⁶⁶. Yargıtay 9. Ceza Dairesi’nin yerel mahkemenin verdiği cezayı onamasının ardından Dink Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuracağını ifade ederken, onu hedef gösteren medyada tam bir zafer havası hakimdir:

“Hrant Dink topla bavulunu git”⁶⁷

“Bak hepimiz ısrar ediyoruz...Gitme Hrant! Ne güzel atışıp duruyoruz. Ama istiyorsan ülkenin kıymetini anlamak için bir müddet çık...”⁶⁸

2007 yılında Hrant Dink’in öldürülmesine çok kısa bir süre kala *Yeniçağ* gazetesinden İsrail Kumbasar’ın “*Dimitri Karayani ‘vatana ihanet’ sözü ile suç mu işledi?*”⁶⁹ başlıklı ve o sıralar gündemde olan azınlık vakıflarına mallarının iade edilmesine ilişkin yasaya dair tartışmaları konu alan yazısı aslında bütün bu sürecin özünü ortaya koymaktadır. Türkiye’de basının büyük kısmını elinde bulunduran milliyetçi muhafazakar gazeteciler ve yazarlar için dar kapsamda Ermeniler ama daha geniş kapsamda azınlıklar ya da KKK’nın deyimiyle kendini azınlık hissedenler ikiye ayrılmaktadır: İyi olanlar, nerede yaşadıklarını bilip kimliklerini görünmez kılıp, geçmiş ve devletin resmi söylemini sorgulamayanlar, ki onlar zaten Allah’ın Türklere bir emaneti olarak korunacaklardır, kimliklerini ortaya koyup bir de ülkenin politikaları konusunda söz söylemeye cesaret edenlere ise “ülkeyi terk etmek ya da sonuçlarına katlanmak” yollarından biri kalmaktadır. Amiral gemisinden en marjinaline kadar medyanın büyük kısmı “Türkiye Türklerindir”i hala benimsemektedir. Bütün bu sürecin sonunda, göz göre göre gelen, önü alınmayan öfke ve nefretin bir cinayetle sonuçlanması ne yazık ki halen medyanın büyük bölümünde sorgulanmaya değer görülmemektedir. Uluslararası Hrant Dink Vakfı, Sosyal Değişim Derneği ve İnsan Hakları Ortak Platformu gibi sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle gerçekleştirilen araştırmalar medyada ayrımcılığın, nefret söyleminin boyutlarını gözler önüne sererek olumlu adımlar atmış olsalar da bizzat uygulayıcılar açısından sağlıklı bir değerlendirme ve özeleştirinin eksikliği göze çarpmaktadır.

⁶⁴ Arslan Bulut, “MİT Müsteşarına ve Cumhuriyet savcılarına uyarı”, *Yeniçağ*, 24.05.2006

⁶⁵ Mutlu Koser, “Protestoculardan polis kurtardı”, *Hürriyet*, 17.05.2006, Ali Oktay, “Hrant Dink Davası yine olaylı başladı”, *Sabah* 05.07.2006

⁶⁶ Arslan Tekin, “Halk muhaliflerinin uykusunu kaçırın Av.Kemal Kerinçsiz’in mektubu”, 24.07.2006

⁶⁷ “Hrant Dink topla bavulunu git”, *Yeniçağ*, 13.07.2006

⁶⁸ Arslan Tekin, “Papatya falına baktım Hrant gidecek mi gitmeyecek mi?”, *Yeniçağ*, 15.07.2006

⁶⁹ İsrail Kumbasar, “Dimitri Karayani ‘vatana ihanet’ sözü ile suç mu işledi?”, *Yeniçağ*, 17.01.2007

Kaynaklar:

Ann Weber, Nefret Söylemi El Kitabı (Manual on Hate Speech) Council of Europe Publishing, 2009
Council of Europe-Committee of Ministers, Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers' Deputies, [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dhlgbt_docs/CM_Rec\(97\)_20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dhlgbt_docs/CM_Rec(97)_20_en.pdf)
Eser Köker ve Ülkü Doğanay, "İrkçi değilim ama: Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler" İnsan Hakları Ortak Platformu http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/irkci_degilim_web.pdf

Kemal Göktaş, "Hrant Dink'in Hedef Haline Gelen Bir Siyasal Figüre Dönüştürülmesi",
<http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=56&bolum=arastirma>

Teun Van Dijk, Discourse and Power : Contributions to Critical Discourse Studies, Houndsmills : Palgrave MacMillan, 2008
Uluslararası Hrant Dink Vakfı, "Ulusal Basında Nefret Söylemi Araştırması"
http://www.nefretsoylemi.org/rapor_aciklamalar.asp

Yasemin İnceoğlu-Nebahat Çomak, Metin Çözümlemeleri, Ayrıntı Yayınları, 2009

Haberler (Metindeki sırasıyla)

Hrant Dink, "Neden Hedef Seçildim", Agos, 12.01.2007

Deniz Som, Vaziyet, "Damardan", 21.02.2004

Deniz Som, Vaziyet, "Hrant Dink'ten", 25.02.2004

Hasan Pulur, Olaylar ve İnsanlar, "Sabiha Gökçen'in Ermeniliği nereden mi çıktı?", 25.02.2004

Muharrem Bayraktar, Gündem, "Türk'ün kanı zehirli imiş!" 21.02.2004

Arslan Tekin, Türkçesi, "Kıyım tamam, şimdi 'Büyük Ermenistan'a bak!", 24.02.2004

Arslan Tekin, Türkçesi, "Türk'ün kanı zehirli' ne demek oluyor!", 25.02.2004

Önce Vatan, "Bir rezalet örneği, Türkiye'de yayınlanan Agos Gazetesi Türklüğe hakaret ediyor", s.1, 5, 26.02.2004

Orhan Kivelioglu, Bugünlük, "HRANT'IN HIRLAYIŞI", Önce Vatan, 26.02.2004

Hüseyin Çolak, "Agos düzenimizi bozamaz", Yeniçağ, 27.02.2004

Yılmaz Ergül, "Ermeni soykırım katarları 25" Önce Vatan, 17.03.2004

Muammer Özyavuz, Vatan Postası Okuyucuyla Başbaşa, "ERMENİ VATANDAŞIN DENSİZLİĞİ", 12.03.2004

Orhan Kiverlioğlu, Bugünlük, İtibar Yağması, 12.03.2004

Baki Koşar, "Ötekinin üzerindeki tehlikeli prova!", Gündem, 27.03.2004.

Pınar Selek, "Hrant Dink'e mektup", Gündem, Şubat 2004

Necdet Açıan, "Sosyetik Fişleme", Hürriyet, 10.03.2004

"Düzelteceğiz", Hürriyet, 11.03.2004

Hrant Dink, "Hoş Gidişler Ola...", Birgün, 07.10.2004

"Ermeniye Bak", Yeniçağ, 09.10.2004

"Tayyip'ten cesaret alıyorlar", Yeniçağ, 09.10.2004

"Onlar şimdiden mahkum oldular", Yeniçağ, 29.11.2004

Yüksel Mutlu, "Türk adaletine hesap verecekler", 14.12.2004

Yüksel Mutlu, "Hrant'ın avukatı ortalığı karıştırdı", 15.12.2004

Osman Altuntaş, "Agos'un sesi kısılacak!", 15.12.2004

Oral Çalışlar, Sıfır Noktası, "Antalya'da Düşünce Özgürlüğünün Sınırları", Cumhuriyet, 18.02.2006

"Şimdi de marşımıza dil uzattı", Vakit, 22.02.2006,

"İstiklal Marşı bölücü" diyen Hrant'a tepki", Vakit, 19.02.2006,

"Hrant'a suç duyurusu", "Savcılar göreve çağırıldı", Ortadoğu, 20, 23 .02.2006

"Kahraman ırkım' yerine 'çalışkan halkım' desek ne olur", Vatan, 18.02.2006

"Dink: Türklerden özür dilerim", Hürriyet, 19.02.2006

"Hrant Kaşıyor", Yeniçağ, s. 1, 10, 20.02.2006

"Başsavcılık müdahale etti: Hrant Dink suçsuz", Sabah, 25.02.2006,

"Savcı beraat istedi", Hürriyet 25.02.2006,

Adnan Keskin, "Başsavcı özgürlükçü", Radikal, 25.02.2006

"Hrant Dink'e hoşgörü", Vakit, 25.02.2006

Hüseyin Mümtaz, "Devleti ülkesi ve milleti ile bölme-yıkma özgürlüğü", Yeni Mesaj, 08.03.2006

Erol Önderoğlu, "ÇGD ve İHD'den Gazeteci Hrant Dink'e Destek", Bianet, 10.10.2005

"Kovun Bunları", Ortadoğu, 13.03.2006

Arslan Tekin, "Orhan'ın pisiğini örtedursunlar...", Yeniçağ, 14.10.2006

Özlem Albayrak, "Bir Nobel stratejisi olarak: Riya", Yenişafak, 17.10.2006

Ahmet Gürsoy, "Türklüğe hakaret ya da yazarın psikolojisi", Yeniçağ, 23.09.2006

İsrafil Kumbasar, "Elif Şafak gibi çocuk yetiştiren kaç kişi var?", Yeniçağ, 28.09.2006

Hasan Demir, "Misyonerlerden bölücülere destek", Yeniçağ, 13 Ocak 2006

Arslan Tekin, "Art niyetli adam yine yazdı: 'Şehit kanı edebiyatı yapanlar ahlaksız!",
Yeniçağ, 24.07.2006

Hulki Cevizoğlu, "Anıtı Türkiye'ye de dikecekler!..", Yeniçağ, 31.10.2006

Arslan Bulut, "MİT Msteşarina ve Cumhuriyet savcılarına uyarı", Yeniçağ, 24.05.2006

Mutlu Koser, "Protestoculardan polis kurtardı", Hürriyet, 17.05.2006, Ali Oktay, "Hrant Dink Davası yine olaylı başladı", Sabah 05.07.2006

Arslan Tekin, "Halk muhaliflerinin uykusunu kaçıran Av.Kemal Kerinçsiz'in mektubu", 24.07.2006

"Hrant Dink topla bavulunu git", Yeniçağ, 13.07.2006

Arslan Tekin, "Papatya falına baktım Hrant gidecek mi gitmeyecek mi?", Yeniçağ, 15.07.2006

İsrafil Kumbasar, "Dimitri Karayani 'vatana ihanet' sözü ile suç mu işledi?", Yeniçağ, 17.01.2007

TARİHSEL BİR BAKIŞ AÇISIYLA
HRANT DİNK CİNAYETİ ÜZERİNE
DÜŞÜNCELERİM

Prof. Dr. CEMİL KOÇAK

SABANCI ÜNİVERSİTESİ

Hrant Dink cinayeti davasının sonuca ulaşmasına çok az bir süre kala cinayetle ilgili görüş ve düşüncelerimi bir akademisyen, tarihçi ve siyasal bilimci olarak mahkemenizle paylaşmak istiyorum.

Son yüz yılda siyasal kültürümüzde siyasal cinayetlerin meşruluk kazandırılmasına çalışıldığını ve her dönemde bunun örneklerini gördüğümüzü üzümlere saptamak gerekir.

1908 yılında ilân edilen ikinci meşrutiyet sonrasında iktidara gelen asker ve sivil zümrenin açtığı yol, aslında tam aksi gibi görünüyordu. Abdülhamit'in otokrat yönetimine karşı siyasal özgürlükleri bayrak yapmış bir siyasal akımdan söz ediyoruz: İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) uzun zamandan beri bu yönde faaliyet gösteriyor ve Abdülhamit'in otokrat yönetimine karşı devletin kurtuluşunun siyasal özgürlüklerin ilânı ile sağlanacağını düşünüyor ve öngörüyordu. Ne var ki, aradan geçen çok kısa zamanda İTC'nin önde gelen siyasal ve asker kadroları, bu düşüncelerinin gerçeklerden uzak olduğu kanısına varmaya başladılar; bunun nedeni, Osmanlı devletinin ve toplumunun içinde bulunduğu siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel sorunların yalnızca özgürlük gibi tılsımlı bir formülle ve kendiliğinden kısa zamanda çözülemeyeceğinin görülmesiydi. Ama aksine siyasal özgürlükler, Osmanlıcı bir politika güden ve bu sayede Osmanlı bütünlüğünü elde etmeye çalışan İTC yönetiminin gayretlerine rağmen, Osmanlı toplumu içinde o zamana kadar kök salmış pek çok milliyetçiliğin önünün alınmasında faydalı olamamıştı. Belki de aksine özgürlükler, devletin ve toplumun fay hatları olarak görülmeye başlanan milliyetçi duygu ve düşüncelerin yaygınlık

kazanmasında manivela işlevi görmeye başlamıştı. Bu dönemde çok farklı siyasal grupların iktidardan beklentileri o kadar farklıydı ki, kısa zamanda bu beklentilerin gerçekleşemeyeceği anlaşılmaya başlandığında, İTC içinden dahi muhalefete katılan çok sayıda önemli isim vardı. İTC karşısında gittikçe genişleyen ve güçlenen bir muhalefete karşılaştığında siyasi tutumunu tamamen değiştirdi.

İTC, gizli çalışan bir örgüttü; meşrutiyet devriminden sonra da bu tutumunu pek değiştirmek istemedi. Bir partiye evrildiğinde dahi, cemiyet partiye hâkim olmaya çalıştı; partinin meclis grubunu siyasal amaçları doğrultusunda emrine amâde bir siyasal araç olarak görme eğilimi belirdi ve bu eğilim hep devam etti. Dahası cemiyete doğrudan bağlı ve yine gizli bir örgütlenme halinde oluşan fedailer ya da şilahşorlar (Teşkilatı Mahsusa) yine cemiyetin siyasal ve askeri amaçları doğrultusunda faaliyete geçirildi. Cemiyet kendisini cemiyeti mukaddes (kutsal örgüt) olarak adlandırmıştı; bunun nedeni Osmanlı devletinin kurtuluşu yolunda kendisinden başkasına yer tanımamaktı. Aksine cemiyete karşı çıkan bütün muhalifler, cemiyetin kurtarmaya çalıştığı devlete de karşı çıkmış sayılmaya başlandı. Dahası muhalifler, kutsal amaca karşı çıkan kişiler olarak görülmeye ve tanınmaya başlandı. Yine dahası bütün muhalefet, hiçbir ayırım yapılmaksızın, kutsal davaya karşı çıkan, onu engellemeye gayret eden akım olarak damgalandı. Onlar davaya ihanet edenlerdi. Onlar vatan hainleri idi. Onlar yabancılarla işbirliği içinde olanlardı. Onlar yabancı devletlerin ajanı idi. Onlar hain ve düşmandı.

Bu bakımdan İttihatçı bir siyasal düstur kısa zamanda politikayı zehirledi ve çok kimseyi içine aldı; onlara göre bizden olmayan hainlerin muhakkak cezalarının verilmesi gerekirdi. Eğer olağan adalet mekanizması bir şekilde bu sonucu doğurmuyorsa, doğuramıyorsa; bu takdirde cemiyetin silahlı kolu, bu amaca hizmet edebilirdi. İşte vatan hainleri sloganı böylece oluşturuldu ve iktidara muhalif herkes için geçerli kılındı. Muhalif gazetecilerin güpe gündüz halkın gözleri önünde vurularak öldürülmesi, sadece muhalif yazarların cezalandırılması anlamına gelmiyordu; diğer yandan geride kalan diğer muhalifler için de önemli bir gözdağıydı. Böylece muhalefetin sesinin kısılması, mümkünse kesilmesi siyasi cinayetlerle mümkün kılınmak istendi. Bir süre sonra da hainlerin temizlenmesi; bir kısmının asılması, bir kısmının sürgüne gönderilmesi, bir kısmının hapishanelere doldurulması ve bir kısmının da öldürülmesi süreci başladı ve tamamlandı.

İTC kâğıt üzerinde ortadan kalktıktan sonra dahi Cumhuriyetten önce ve sonrası dönemde, İttihatçı siyasal kültür yaşamaya ve hatta güçlenmeye devam etti. İktidara yönelik her türlü muhalefete karşı sindirici yöntemler ayakta kaldı; Cumhuriyetin ilanından önce ilk meclisin son günlerinde muhalefet liderlerinden Ali Şükrü beyin cinayete kurban gitmesi; cinayetin adi bir vak'a değil de, siyasal amaçlarla işlenmiş olması; katilin ya da katillerin devlette görevli bulunması, tıpkı İTC zamanındaki yöntemleri hatırlatıyordu. Bir muhalif milletvekilinin üstelik muhalefetin en önde gelen kişiliğinin meclis başkanlığı muhafız alayı komutanınca ve onun işbirlikçileri tarafından tuzak kurularak öldürüldüğünün anlaşılması, cinayetin gizli kalması için çaba gösterilmesi, cesedin ıssız bir yere gömülmüş olmasına rağmen tesadüfen bulunması, ardından bu kez hükûmetin katilleri izleyerek yakalamasına doğru, muhafız alayı komutanı ve işbirlikçileriyle hükûmet kuvvetleri arasında çatışma çıkması ve nihayet katillerin ölü olarak ele geçirilmesi, bütün bu bunlar, uğursuz gelişmelerdi.

Siyasi cinayetler Cumhuriyet devrinde kesintiye uğrar gibiydi; zaten tek-parti devrinde siyasi cinayete kurban gitmesi gereken bir muhalif kişilik kamuoyunda görülmemişti.

Fakat yeniden çok-partili hayata geçilir geçilmez; siyasal terör gündeme geldi. 4 Aralık 1945 Tan gazetesinin ve matbaasının basılıp yakılması; ardından bütün gün süren gösteriler süresinde pek çok muhalif kitapevinin tahrip edilmesi ve bütün bu olayların sıkıyönetim altında cereyan edebilmesi; mümkünse muhalif kişiliklerin bulunup saldırıya uğramalarının sağlanmasına çalışılması, hepsi birden arkasında önemli bir destek ve organizasyon bulunmadan gerçekleşmesi zor olan süreçlerdi. Nitekim bugün artık bunun zamanın iktidarının organizasyonu olduğunu biliyoruz.

O günden itibaren ne zaman siyasal çatışmayı içeren toplumsal olaylar olsa, bu olayların içinde yer alanlarla, daha önemlisi olaylara yön verenlerin alalade kişiler olmayıp muhakkak devlet içinde bulunan bazı örgütlerle temasta ya da bizzat içinde bulunan kişiler olduğunu hayretle müşahade etmek gerekir. Bütün bu gelişmelerde basın da payına işaret etmemek olmaz. Basın olayların öncesinde kamuoyunu hazırlamak ve olayları meşrulaştırmak için alet olmuştu. Basının dışarıdan yönlendirilmesi de, basın organlarının kamuoyunu adeta hazırlaması süreci de göz önüne alınmadan organizasyonun niteliği anlamak mümkün değildir. Basında yayınlanan yazıları ve haberleri gözden geçirince, Tan saldırısının bütün yönlerini görmek mümkündür; basın kamuoyunun saldırıya psikolojik olarak hazırlanmasını sağlamış, sonra sadece sağlamakla kalmayıp saldırı sonrasında da bizzat saldırıya uğrayanların suçlu duruma düşürülmesinde rol oynamıştır.

1949 yılında Sabahattin Ali'nin öldürülmesi ve cesedinin yine tesadüfen bulunması üzerine açılan tahkikat, katilin yine devletin istihbarat örgütü ile yakın temasta olduğunu göstermiştir. Ancak cinayetin soruşturulmasında maalesef bu yönere uzanan bir süreç görülememiştir. Aksine cinayetin kişisel saiklerle işlendiği öne çıkarılarak, soruşturma bir anlamda tıkanmıştır. Oysa katilin devletle olan ilişkisinin üzerine gidilebilse ve bu alanda soruşturma derinleştirilebilse, belki de bu erken dönemde siyasal cinayetlerin devletle olan bağlantısı çözülebilecek ve bu uğursuz gelenek ortadan kalkabilecekti. Tabii unutulmaması gereken bir nokta da, katilin kısa bir süre sonra af yasasından yararlanarak tahliye olmasıdır; böylece katillerin himaye gördüğü istikâmetindeki görüntü açığa çıkmıştır.

6-7 Eylül olaylarının nasıl bir tertip olduğu ve devlet tarafından bizzat yönlendirilmiş bulunduğu bugün artık mahkeme safhası sayesinde inkâr edilemez şekilde ortaya çıkmış önemli toplumsal saldırılardan bir örnektir. Basının yine merkezde rol oynadığı ve kamuoyunun geniş kesimlerinin saldırıların haklılığına inandırılmak istendiği süreç, günümüzde artık bütün ayrıntıları ile bilinmektedir.

Yakın dönemde gelindiğinde; 12 Mart 1971 muhtırasından önce de öğrenci gençlik eylemlerinin nasıl yönlendirildiği, teşvik edildiği, tahrik edildiği, yol gösterildiği, hatta silahlı eylemler için destek verildiği aradan çok uzun yıllar geçtikten sonra anlaşılabilmiştir. Bu karmakarışık süreçte, devletin istihbarat örgütleriyle temasta görevli kişilerin de eylemlere katılmış olmaları, eylemlerde öncülük etmiş olmaları üzerinde pek az durulmuş ve toplumsal olayların kamuoyuna intikalinde bu küçük ayrıntılar atlanarak, kamuoyunun gelecekteki siyasal gelişmeler açısından hazırlanmasına gayret edilmiştir. 12 Mart dönemi öncesi ve sonrası hiçbir zaman bu alanda soruşturulmamış ve bu nedenle de dönemin öğrenci eylemlerinin kimler tarafından desteklendiği tam olarak anlaşılabilmiştir.

12 Eylül öncesinde de benzer gelişmeler yaşanmış; büyük toplumsal çatışmaların arkasındaki örgütlenmeler göz ardı edilerek, olayların faileri ile yetinilmiştir. Günümüzde 12 Eylül olayları yeniden gündeme gelmekte ve geçmişteki siyasal kanlı çatışmaların nasıl körüklendiği ve engellenmekten kaçınıldığı hakkında bilgilere rastlanmaktadır.

Oysa Türkiye’de ne zaman kamuoyunu etkileyebilecek önemde ve genişlikte büyük çapta bir siyasal şiddet toplumsal çatışmayı körüklese, muhakkak bu gelişmelerin ardında devlete ait örgütlenmelerle ilişkisi bulunan kişi ve örgütlerin yer almış olması ihmal edilmemesi gereken bir açıklıkta kendisini göstermiştir. Mesela 1 Mayıs 1977 olayları bu bakımdan hiçbir zaman soruşturulmamış bir örnek olarak tarihteki yerini çoktan almıştır bile.

Kısaca özetleyerek aktarabilmeye çalıştığım bütün bu geleneksel siyasal kültürün Hrant Dink cinayetinde de gündeme geldiğini söylemeye çalışıyorum aslında. Hiç kuşkuyla yer vermeyecek şekilde mahkemede ortaya çıkmıştır ki, cinayetin faileri, hiçbir şekilde alalade kişiler değillerdir; aksine yine devletin güvenlik ve istihbarat organları ile alâkası olan kişilerdir. Bütün bunların basit bir tesadüf olamayacağı tarihsel gelişmelerle ve örneklerle de sabittir. Basının cinayetten önce kamuoyunu oluşturacak yönde Dink aleyhindeki yayınları; hakkında açılan davanın bu safhada propaganda unsuru olarak kullanılması; bizzat devlet örgütlenmesinin bu kritik aşamada devreye giriyor olması; katilin ya da katillerin yol göstericilerle elele olmaları; bütün bunlar, geçmiş deneyimlerin ışığında basit tesadüfler olamayacak kadar açıktır. Dahası, Dink cinayeti geçmiş deneyimlerin ışığında benzer örneklere uygun olarak tertip edilmiş yeni bir siyasi cinayettir.

Bütün siyasi cinayetlerde olduğu gibi; amaç, sadece infaz da değildir; aksine siyasal sürecin daha önceden planlandığı şekilde gelişmesini sağlayacak geniş bir planlamanın halkası olarak görülmelidir: bu bakımdan Dink cinayeti sırasında doruğa çıkmış olan Hıristiyan misyoner faaliyetlerine karşı yayınlar; rahip ve misyoner cinayetleri; Ermeni soykırımını karşıtı propagandalar; resmi ideolojiye karşı çıkan herkesin hain ve dönek olarak sınıflandırılmasına yönelik kampanyalar hatırlanmadan Dink cinayetinin çok geniş bir siyasal planın önemli bir adımı olarak organize edildiği; ardından Dink aleyhtarı propaganda faaliyetlerinin devam ettiğinden de bellidir. Bütün eski benzerleri gibi.

Her şey eskisi gibi mi olacak? Soruşturmalar bir noktada kesilip, önem verilmeyip, cinayet faileri basit adli vak’a örneklerindeki gibi ceza alıp dosyalar kapatılacak mı? Yoksa bu kez, ilk kez soruşturma mahkeme safhasında kamuoyunun vicdanını da göz önüne alarak ilerleme imkanı bulabilecek mi? Eğer cinayetin ardındaki örgütlenmeler soruşturulursa, şimdiye kadar kamuoyuna dahi mal olmuş olan bilgiler ve belgeler, birleştirilir ve bütün bunlar tarihsel örneklerin ve tecrübelerin ışığında yeniden değerlendirilme imkânına kavuşulursa; ülkemizde uğursuz bir siyasal geleneğin sonuna gelindiği ortaya çıkacaktır.

Müstakbel failer desteklenmediklerini, korunmadıklarını, arkalarının sıvazlanmadıklarını anladıkları takdirde, siyasal cinayetler de sona erecektir; aksi halde bu gerçekleşinceye dek, siyasal cinayetler için eleman bulmak her zaman için mümkün olabilecektir. Bu tecrübeye son vermek yargının sorumluluğundadır; tarihsel bir dönüm noktası için.

Prof. Dr. Cemil Koçak

TARİHE “ERMENİ MESELESİ” OLARAK GEÇMİŞ OLAN OLAYLARIN KISA TARİHİ 1878-1923

Prof.Dr. Selim Deringil

Siyasi Boyut:

1878-1909

Temel sorun Osmanlı İmparatorluğu tebası olan Ermeni halklarının siyasi bilinçlenmeleri ve Osmanlı yöneticilerinin bu gelişmeden çekinmeleridir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşından sonra Osmanlı coğrafyasının en hayati bölgeleri olan Balkanlar (Osmanlı Rumelisi) büyük ölçüde elden çıkar. Osmanlı Rumelisi'ndeki halklara benzer bir milli bilinç oluşturmaya başlayan Ermeni Osmanlı vatandaşlarının talepleri ilk kez 1878 Berlin Konferansı sonrası imzalanan Berlin Antlaşmasınının 61. maddesinde dile getirildi. Bu madde Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları vilayetlerde (Sivas, Harput, Van, Erzurum, Diyarbakır ve Bitlis) köklü reformların gerçekleştirilmesini öngörüyordu. Bu bölge “vilayat-ı sitte” (Altı Vilayet) adıyla anılır oldu. Bu reform sözü Berlin'e giden Ermeni heyetinin beklentilerini karşılamamakla birlikte Ermeni tebaanın haklarının güvence altına alınması bakımından bu madde önemli bir başlangıçtı.

Doğu Anadolu Ermenilerinin aydınları Kafkasya Ermenileriyle yoğun etkileşim içindedirler ve Ermenilik bilincinin oluşturulmasında bu etmenin önemli bir rolü vardır. Daşnaksitiun ve Hınçaksitiun örgütleri 1890'larda çeşitli eylemler örgütler ve II. Abdülhamit rejiminin başlıca sorunu halini alırlar. Ancak, sayıları çok azdır ve Anadolu'daki Ermeni köylüsü üzerindeki etkinlikleri kısıtlıdır. Bu örgütlerin amaçları birbirlerinden farklıdır ve aralarında derin ayrılıklar vardır. Hınçak düpedüz bağımsız sosyalist Ermenistan uğruna mücadele verir, ancak daha geniş bir tabana sahip olan Daşnaklar, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde özerk bir Ermenistan'la

yetinmektedirler. Daşnaklar kiliseyi dışlamazlar ancak Hınçaklar çok daha laik sosyalist bir düzen öngörmektedirler. İki örgüt de yurt dışından büyük devletlerin desteğini alacağına inanmaktadır ve bunların baskısı sayesinde Abdülhamit rejiminin önemli ödünler vermeye mecbur kalarak amaçlarına ulaşacaklarını düşünmektedirler. Büyük Güçlere gelince, İngiltere Ermenilerin en büyük savunucusu görünmekle birlikte, aslen (özellikle 1878’de Kıbrıs’ı ve 1882’de Mısır’ı ele geçirdikten sonra) Osmanlı’yı Rusya ile paylaşmaya teşnidir. Rusya ise Kafkasya’da kendi Ermenilerinin milliyetçi hareketlenmelerinden çok rahatsızdır ve bu rahatsızlık Yerevan’daki Ermeni Patrikliğini bir süre kapatmaya kadar gider. Fransa ise bölgede çok aktif değildir. Almanya 1890’larda Osmanlı devletinin en sadık müttefiki görünmekte ancak faaliyetleri daha çok iktisadi alanda kalmaktadır. Bu durumda Ermeni devrimci örgütlerinin en çok umut bağladığı devlet İngiltere’dir ve özellikle 1890’larda iktidara gelen Liberal William Gladstone hükümeti Ermenilere “tehdit altında yaşayan Hıristiyanlar” olarak kol kanat germeye söz vermiştir. Ancak Abdülhamit rejimi 1895’den itibaren tarihe “Hamit Dönemi Katliamları” olarak geçecek olan kanlı kıyım politikasını uygulamaya başladığı zaman hiçbir dış güç Osmanlı Ermenilerinin imdadına yetişmez. Bu kıyımlar sonucunda Anadolu’da 150,000 ile 300,000 arasında tahmin edilen bir Ermeni nüfus katledilir. Birçok (bir tahmine göre 20,000) Ermeni kız ve kadın kaçırlır ve zorla Müslüman edilir. İttihat Terakki hareketinin gerçekleştirdiği 1908 Devrimi önce Ermeni devrimci hareketlerini ve Ermeni orta sınıflarını umutlandırır. Ancak 1909 yılında Adana’da yaşanan feci katliam bu umutları büyük ölçüde boşa çıkarır.

Sosyal Boyut:

“Ermeni Rönesansı” ve Kürtler

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında (1890’lar) Osmanlı topraklarında yaşanan Ermeni nüfus Patrikhane kayıtlarına göre iki milyon civarındadır. Osmanlı resmi sayıları ise Ermeni nüfusu düşük göstermeye çalışmıştır, resmi sayı olarak 900,000 Ermeni nüfus olduğunu iddia eder.

Anadolu’nun Ermenilerin yoğunlukla yaşadıkları altı vilayetinde Ermeniler, Van ve Kilikya (Adana, Tarsus, Kozan) hariç, mutlak çoğunluk değildiler ancak hemen her büyük şehirde önemli bir Ermeni nüfus mevcuttu. Ayrıca bu bölgelerde çok ciddi bir Ermeni zanaatkar, çiftçi ve küçük burjuva sermaye birikimi söz konusuydu. Ermenilerin yoğunlukla yaşadıkları Van, Harput, Mamuretülaziz (Elazığ) gibi merkezlerde çok boyutlu kültürel faaliyetleri de vardı. Bu merkezlerin bir çoğunda yüksek düzeyde eğitim veren Ermeni cemaat okulları, tiyatrolar, koro faaliyetleri ve diğer kültürel etkinlikler gerçekleştiren örgütlenmeler söz konusuydu. Tabiiyle Ermeni kiliseleri, manastırları ve diğer dini yapılar da Anadolu’nun en görkemli mimari eserlerindendi. Bu bakımdan 19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’da gerçek bir “Ermeni Rönesansı” yaşandığını kaynaklar bize göstermektedir. Örneğin Bursa’da

ipekçilik büyük ölçüde Ermeni tüccarın elindeydi ve Bursa ham ipek ve ipek kumaş üretiminde dünyada önemli bir yer edinmişti. Trabzon ve Erzurum'da çok varlıklı bir Ermeni sermayedar sınıfı olduğu gibi bir hayli geniş bir Ermeni orta sınıf vardı. Hatta 1915'te Trabzon Ermeni nüfusu tümüyle yok edildikten sonra Amerika'dan Trabzon'a 25 adet piyano satmış olan şirket mümesillerine yazıp neden piyanoların taksitlerinin ödenmediğini sormuştur.

Ancak gelir düzeyi oldukça yüksek bu sınıfların dışında Anadolu'nun Ermeni nüfusunun büyük çoğunluğu köylüdür ve çok zor koşullarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Ermenilerin bu coğrafyayı yüzyıllardır paylaştıkları Müslüman nüfus ise çoğunlukla Kürtlerden oluşmaktadır. Özellikle Vilayet-i Sitte sınırları dahilinde genellikle göçer aşiret düzeninde yaşayan Kürtlerle yerleşik Ermeni köylülüğü arasında yüzyıllarca sürmüş olan bir "toprak ve su kardeşliği" söz konusu olmuştur. Bu düzen mutlak bir sosyal barış ve güvenlik ortamını sağlamıyordu ancak milliyetçilik cereyanlarının yaygınlaşmasından önce bölgede zaman zaman patlak veren çatışmalar yaşansa da belli bir denge söz konusuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1839'da başlayan Tanzimat dönemi reformlarının etkileri bölgede ancak 1870-1880 yılları arasında hissedilir oldu. Bedirhaniler gibi büyük aşiretler devletin bu bölgede giderek etkinleşen mevcudiyeti karşısında gerilerken, daha küçük aşiretler Ermeni nüfus üzerinde daha yoğun baskı ve sömürü uygulamaya başladılar. Ermeni köylülüğünün en yoğun şikayetlerine neden olan mesele ise "çifte vergilendirme" meselesiydi. Devletin giderek daha etkin hale gelen vergi toplama mekanizmasına ek olarak Kürt aşiretleri de Ermeni köylüsünden her zaman kestikleri haracı kesmeye devam ediyor ve bu süreç zaten varoluş sınırında yaşayan birçok Ermeni köyünü açlıkla karşıya karşıya bırakıyordu. Bu meşru şikayet ise 1890'larda bölgede faaliyet göstermeye başlayan Hınçak ve Daşnak militanlarının (Ermeni halk kültüründe *fedaîlerin*) köylüye başlıca yakınlaşma vesileleri oluyor ve direniş örgütlemelerine zemin hazırlıyordu.

Bu ortamda iktidarını pekiştirmek isteyen II. Abdülhamit Anadolu'da bir Müslüman orta sınıf yaratma çabası içindeydi. Bu orta sınıfın yaratılması için bölgedeki sermayenin Ermenilerden Müslümanlara geçmesi gerekiyordu. Diğer bir deyişle, Ermenilerin bölgedeki ağırlığının azaltılması gerekiyordu. Bu amaç uğruna oluşturulan vurucu güçlerin başında Hamidiye Alayları gelmektedir. Hamidiye Alayları, Abdülhamit'in kayınbiraderi Zeki Paşa'nın fikriydi. 1894 yılından itibaren yürürlüğe sokulan bu proje gereğince, Kürt aşiretlerinden bazıları devlet tarafından silahlandırılacak, kendilerine sancaklar, aşiret reislerine rütbeler verilecek ve resmen "Ermeni Komitacıları" tabir edilen unsurları bastırmak için kullanılacaklardı. Bugünkü Korucu teşkilatına çok benzeyen bu örgütlenme sonucu oluşturulan bu süvari birlikleri 1890'lar Ermeni kıyımında başlıca rolü oynadılar.

1909 Adana Katliamları

Abdülhamit rejimi boyunca Jön Türklerle Daşnaklar ittifak içindeydiler, buna karşın Hınçak örgütü her zaman Jön Türklerle mesafeli olmuştur. 1908'de Meşrutiyet ilanı ve Abdülhamit'in devrilmesi Ermeni aydın çevrelerinde de heyecan ve umut yarattı. Ermenilerin Meşrutiyet meclisine milletvekilleri göndermeleri şikayetlerinin muhatap bulacağı umudunu yarattı. En önemli şikayetlerden biri 1890'lar katliamlarında gasp edilen Ermeni malları ile ilgiliydi. Ittihat Terakki (İT) Cemiyeti ise bu sorunla baş etmek istemiyordu zira gasp edilen malların büyük çoğunluğu İT destekleyicisi Kürt aşiretleri Beyleri ve diğer Kürt unsurlara geçmişti. Bir diğer sorun ise katliamlar sırasında Rusya'ya kaçmış olan 20,000 civarında Ermeni'nin geri gelmeleri ve gasp edilen topraklarına yerleşme istekleriydi. Adana Katliamları bu ortamda patlak vermiştir. 31 Mart olayı ve bu olayın arkasında Abdülhamit'in olduğu kuşku yaygındı. Bu ortamda Adana'da gerginlik tırmanıyordu. Anadolu'da Van'dan sonra ikinci en büyük Ermeni cemaatinin olduğu Adana/Tarsus (Ermenice adı Kilikya) bölgesinde Daşnakların önemli etkileri vardı ancak bu örgütün önde gelenleri hala Jön Türklerle iyi ilişkilerin sürdürülebileceği ümidini taşıyorlardı. Adana Katliamları yaklaşık 20,000 Ermeni'nin katledilmesine ve Adana'da Ermeni mahallelerinin neredeyse tümüyle tahrip edilmesine yol açtı. Bu olaylardan sonra Hınçak komitesi İT ile tümüyle ilişkilerini kesmiştir.

1915

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda İT ile Daşnaklar arasında gerilim giderek artıyordu. Osmanlı Meclis-i Mebusanında Krikor Zohrab ve Karekin Pastırmacıyan gibi etkin isimler bulunmasına karşın İT'nin giderek totaliterleşmesi kutuplaşmaya gidiyordu. Özellikle Bab-ı Ali Baskını ve şaibeli 1912 seçimleri sonrası ilişkiler kopma noktasına geldi. Savaş 2 Kasım 1914'te patlak verdiğinde Ermenilerin seslerini duyurmaları giderek zorlaştı. Savaşın ilk yıllarında, özellikle Sarıkamış hezimetinden sonra Ermenilerin yazgısı belirlendi. Şubat 1915'te Ermeni askerlerin silahları alındı ve amele taburlarına sevk edildiler. Amele taburlarına sevk edilenler ölümüne çalıştırılarak imha edildiler. Ermeniler için en önemli olay 24 Nisan 1915'te gerçekleşti; 235 önde gelen Ermeni aydını tutuklandı ve Anadolu'ya sürgüne gönderildi bunların büyük çoğunluğu katledildi. Bundan az sonra 27 Mayıs 1915'te "Ermenilerin Sevk ve İskanı Hakkında Kanun-u Muvakkat" ilan edildi. Bu kanun Ermeni kıyımının hukuki arka planını oluşturdu. Ancak hukuki vaziyete paralel olarak İT'nin bir gayri resmi politikası vardı, bu da Teşkilatı Mahsusa adı altında oluşturulan çetelerdi. Bir çoğu hapishanelerden salıverilmiş olan mahkumlardan oluşturulan bu çeteler Ermeni kıyımında en kritik rolü oynayacaklardır. Ermeni kıyımına gerekçe olarak öne sürülen olaylar 1915'te gerçekleşen Zeytun ayaklanması ve Mayıs 1915'de Van'ın Rus kuvvetlerine düşmesine neden olan Ermeni direnişidir. Oysa Zeytun'da örgütlü bir Ermeni direnişi yoktur, olay bir gurup Ermeni asker kaçağının dağlık bölgede mevzilenerken Osmanlı askerine karşı savaşıdır. Van'da ise Rus kuvvetlerinin yanısıra kente giren Ermeni milis kuvvetleri vardı, ancak bunların gücü Osmanlı

ordusuna dayanacak mertebede değildi ve nitekim Rus kuvvetlerinin çekilmesiyle birlikte onlar da geri çekildiler. Kuşkusuz bu olaylar sırasında Rus kuvvetleri ve Ermeni milis kuvvetleri tarafından Müslüman ahali katledildi ve bugün savaş suçu denebilecek suçlar işlendi, ancak bunlar tüm imparatorluk sathına yayılan ve savaş mntıklarının tümüyle dışında olan Ermeni nüfusuna yönelik kırım politikasını haklı gösteremez.

ÖRNEK VAK'ALAR

24 Haziran 1915, Trabzon: Dr. Bahaddin Şakir 23/24 Haziran günlerinde Trabzon'a gelir. Kentin Ermeni elitinden belli başlı üç yüz kişi "soruşturma için Samsun'a nakledilecekleri" söylenerek mavnalara bindirilir, Trabzon'dan az bir mesafe uzaklaştıktan sonra mavnalara yaklaşan motorlu çatanalardan çıkan Teşkilatı Mahsusa çetecileri hepsini denize atarlar. Vartan isminde bir restoran sahibi yüzerek sahile çıkmayı başarır ve hastaneye kaldırılır. Ancak bu görgü tanığının ortadan kaldırılması lazımdır ve Trabzon Sağlık Müdürü Ali Saib tarafından zehirlenerek öldürülür. Trabzon'dan "nakledilecek" diğer Ermenilere dilerlerse on beş yaşından küçük kız çocuklarını ve on yaşından küçük erkek çocuklarını "yetimhanelere" bırabilecekleri bildirilir.

Trabzon "sevkiyatından" sorumlu İttihat'ın "katib-i mesulu" Yenibahçeli Nail Beydir. Yenibahçeli Nail Bey daha sonra TBMM de Trabzon Mebusu olarak görev yapacaktır.

26-28 Ekim 1915 Edirne: Bulgaristan ve Avusturya Konsoloslarının görgü tanıklıkları. Konsolosların İstanbul'daki sefaretlere yazdıkları raporda, "İT'nin açık bir şekilde önceden planlanmış bir eylemi olan bu Ermeni sürgünleri Türkiye'deki Hıristiyan unsuru yok etmek amacı taşımaktadır" denilmektedir. Edirne Ermenilerine hiç bir hazırlık yapmadan 24 saat içinde yola çıkmaya hazır olmaları emredilir. Özellikle zengin Ermenilerin evine gelen polisler yanlarına sadece taşıyabildikleri eşyalarını almalarını söyler. İT'nin emirleri doğrultusunda Ermeniler yaka paça trene bindirilirken Müslüman mektep çocukları bir temaşayı izlemek üzere istasyona getirilirler. İT Ermenilere ancak Müslüman olarak kurtulabileceklerini bildirir. Bikaç aile bu yola tevessül eder. Daha Ermeniler sevk edilirken zengin evleri yağmalanı ve bahçelerinde ateşler yakılarak kutlamalar yapılır.

14-20 Haziran 1915 Erzurum: Erzurum sevkiyatında görülen bir husus birçok Ermeni sevkiyatı örneğinde görülür. Ölüm yürüyüşlerine ilk çıkarılan Ermeniler, Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde çok dikkatle seçilmektedirler ve son ana kadar meşru otoriteyi temsil eden valiler ve kaymakamlar vb. bölgenin önde gelen Ermenilerine yatıştırıcı laflar etmekte ve korkulacak birşey olmadığını

söylemektedirler. Erzurum bunun çok çarpıcı bir örneğidir. 16 Mayıs'ta Erzurum Valisi Hasan Tahsin'le görüşen Erzurum Ermeni marhasası Piskopos Saadetian amele taburlarına sevk edilen Ermenilerin neden topluca öldürüldüğünü sorar. Hasan Tahsin bu "üzücü olayın" faillerinin "vahşi kürtler" olduğunu söyler ve bu tarz olayların bir daha yaşanmayacağı konusunda güvence verir. 14 Haziran'da sevk edilen ilk Ermeni kafilesi 25 Ermeni ailesinden oluşur ve Erzurum'un en zengin ailelerindedirler. Yolculuk nispeten rahat koşullarda başlar, hatta kafileden sorumlu Jandarma subayı Nusret akşamları Ermeni ailelerinin sofralarına oturur. Ancak birkaç gün sonra Erzurum'dan uzaklaşınca onları Teşkilatı Mahsusa çetelerine teslim eder. Yolda sağ kalabilen Ermeni kadınlarından birisi Mamuretülaziz'de yüksek rütbeli bir İT subayına neden kadınları sağ bıraktıklarını sorduğunda şu cevabı alır: "Çünkü bizim kadınlarımızın hepsi cahildir. Ermeni kadınlarını alırız ki aile hayatımız değişsin".

Din Değiştiren Ermeniler

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde sürgünden kurtulmak amacıyla bazı Ermeni aileler Müslüman olurlar (ihtida ederler). Bunların sayılarının artması üzerine Talat Paşa vilayetlere 18 Haziran 1915 tarihli şu genelgeyi gönderir:

"İhrac olunan Ermenilerden bazılarının müctemian (toplu olarak) veya münferiden (tek tek) ahd-ı ihtida ettikleri ve bir suretle memleketde kalmak çaresini temine çalıştıkları anlaşılıyor. İhtida bir netice-i kanaat olduğu için (bir vicdan meselesi olduğu için) katiyyen bu gibi mesailde mevzu bahis olamaz. Ve hiç bir zaman bu şekilde vukubulacak ihtidalara itimad olunamaz. Binaenaleyh öteden beri kendilerini müttefiklerini tehlikede gördükleri zaman bir vasıta-i iğfal olarak (bir aldatmaca olarak) ihtida ettiklerini ileri süren bu kabil eşhasın müracaatlarına suret-i katiyyede atf-ı ehemmiyet edilmemesi ve bilahere İslam namı altında neşr-i mefsedetden (fesatlıktan) geri kalmayacak bu adamların ihtida etseler bile yine tayin olunan mahallere sevklerinden sarf-ı nazar olunmaması ehemmiyetle beyan olunur" (Taner Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur*, s 296-297).

Kırımın bir diğer boyutu ise ailelerini yitirmiş olan veya ailelerinden zorla koparılan Ermeni yetimleri meselesidir. Çok sayıda Ermeni genç kız, kadın ve oğlan çocuğu bu alt üst oluş esnasında Müslüman ailelerince "evlat edinilir". Bunların arasında gerçekten insani nedenlerle himaye altına alınanlar olduğu gibi, çok sayıda kapatma, besleme, evlatlık gibi zorla Müslüman edilenler vardır. Bu genç Ermenilerin sayısı hiçbir zaman tam olarak bilinmemekle beraber 100,000 ile 200,000 arasında

oldukları tahmin edilmektedir. Bugün Anadolu'nun doğu vilayetlerinde birçok Kürt ve Türk ailede bir "Ermeni babanne" veya "Ermeni Anneanne" vardır.

Emlak-ı Metruke Meselesi

Sürgüne gönderilen Ermenilerin geride bıraktıkları ev, arsa, tarla, bağ, fabrika, kilise, manastır gibi emlaka "Emlak-ı Metruke Komisyonları" tarafından el konulur. Resmi politika bu mülklerin satılacağı ve bedelleri karşılığı Ermenilere gidecekleri mahallerde değerlerine mümasil mülklerin verileceği veya satış bedellerinin kendilerine iletileceğidir. Oysa bu hiçbir şekilde gerçekleşmez ve Ermenilerin terk etmek zorunda kaldıkları mülklere Müslüman muhacirler yerleştirilir. Uzun vadede çok büyük meblağları bulan değerdeki mülkler "millileştirilir" ve bugün Anadolu'da birçok hatırı sayılır servetin kaynağı bu mülklerdir.

Cumhuriyet Dönemi

Lozan Antlaşması imzalandığında TC sınırları dahilinde kalan Ermeni sayısı yaklaşık 300,000'dir. Bunlara kırımdan muaf tutulan Ermeniler, sürgünden geri gelen Ermeniler ve bir süre Müslüman görülüp tehlike geçtiğinde eski dinlerine dönen Ermeniler dahildir. Ermeniler, İstanbul, Diyarbakir, Sivas, Konya gibi merkezlerde yerleşirler. Lozan antlaşmasına göre kendi ruhani önderlikleri, kiliseleri, okulları ve vakıfları güvence altına alınmıştır. Ancak kısa bir süre sonra bu güvencelerin anlamsız olduğu ortaya çıkacaktır. Özellikle 1926'da Medeni Kanun'un kabulünden sonra, Ermeni cemaati, Rum ve Yahudi cemaatleriyle birlikte Lozan'ın verdiği haklardan "gönüllü" olarak feragat eder. Baskı sonucu gelen bu gönüllülük, görünürde Ermenilerin eşit vatandaş olarak özel bir hukuki koruma statüsüne ihtiyaçları olmadığı gerekçesine dayandırılmaktadır. Oysa 1930'lu yıllarda bunun ne kadar yanlış olduğu ortaya çıkacaktır. Özellikle 1934 İskan Kanunu ile Kürt nüfus batı vilayetlerine yerleştirilmeye başlandığı sırada bu politika doğuda yaşayan Ermenilere de uygulanır ve İstanbul'a göçmeye zorlanırlar. Zira bu zaten kendiliğinden oluşmakta olan bir fiili durumla örtüşmektedir; İstanbul dışında yaşayan Ermeniler gayri resmi veya yarı resmi baskılarla göçe zorlanmaktadırlar. Bir çoğu kurtuluşu yurt dışına göçte bulur.

Cumhuriyet döneminde 1915'te olanlardan dolayı nedamet getirilmediği gibi Ermeni tehirci ve katliamlarından sorumlu tutularak cezalandırılmış olan İttihatçıların bazılarına kahraman muamelesi yapılır. Bunlardan biri savaştan sonra yargılanarak idama mahkum edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'dir. 1922'de TBMM tarafından "Milli Şehit" ilan edilir ve ailesine Emlakı Metruke idaresince el konulan Ermeni mülklerinden mülkler verilir ve maaş bağlanır. Bugün halen Kemal Bey'in

idamının yıldönümünde mezarı başında anma törenleri yapılmaktadır ve bu yıl (2011) yapılan törene Kartal Belediye'sinin resmi sözcüsü katılmıştır.

Sonuç: Ermeni meselesinin bugünkü TC devleti ve toplumu açısından önemi

Günümüzde "Ermeni Meselesi" olarak dilimize girmiş olan konunun bugünkü TC devleti ve toplumu açısından iki önemli boyutu vardır.

1- TC siyasi yelpazesinin tümünü birleştirebilen tek konudur. AKP'den CHP'ye 1915'te yaşananları inkar etmek adeta bir refleks haline gelmiştir. Unutmamak gerekir ki 2005 Mayıs ayında Boğaziçi Üniversite'sinde yapılması öngörülen *İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri* konferansı CHP milletvekili Şükrü Elekdağ'ın AKP Meclis Gurubuna giderek şikayetçi olması üzerine ve Adalet Bakanı ve Hükümet sözcüsü Cemil Çiçek'in ünlü "bizi arkamızdan hançerliyorlar" demecinden sonra ertelenmiştir.

2- Osmanlı'dan günümüze gelen, iktidar çevrelerinin "iki boyutlu" denebilecek bir uygulaması söz konusudur. Bir düzeyde Ermeniler tehcir edilirken mümkün olduğunca "insani" koşullarda sevk edildiklerini söyler, müsadere edilen mallara karşılık azami tazminat alacaklarını vaad eder, geride bıraktıkları çocuklarına yerlerine yerleştikten sonra kavuşacaklarını garanti eder vs. Ancak diğer bir düzey vardır ki bu gerçek düzeydir, sevk kabilelerine çıkarılan Ermenilerin ezici çoğunluğu planlı ve sistemli bir biçimde yok edilir.

Azınlıklar nasıl azınlık oldu?

Dr. Ayşe Hür

1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlılık ideolojisi ebediyen tarihe gömülmüş ve Türkçülüğe siyasi bir proje olarak bel bağlayanların sayısı hızla artmıştı. Türk milliyetçiliğinin sahneye geç gelmesi bu görüşün sahipleri açısından arayı kapatma telaşı yaratmış görünüyordu. Osmanlı Devleti'ni sömürgeci planları için iyi bir atlama tahtası olarak gören Almanya'nın şahsında mükemmel bir partner bulan İttihatçılar için "Bulgarlar, Sırlar, Rumlar ve Ermeniler memleket düşmanı; Arap, Arnavud ve Kürtler vatan haini idiler. Muhalefet eden Türkler ise para ile satılmış birer metadan başka bir şey değildi."

1913-1914 arasında Alman General Liman von Sanders'in akıl hocalığında, 4. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Cafer Tayyar (Eğilmez), İzmir Valisi Rahmi Bey ve İttihat ve Terakki Fırkası Katib-i Umumisi Mahmut Celal (Bayar) tarafından yürütülen baskı ve yıldırma operasyonu sayesinde, Bayar'a göre 200 bin, Teşkilat-ı Mahsusa Şefi Kuşçubaşı Eşref'e göre 1,5 milyon Rum nüfus Adalar'a ve Yunanistan'a kaçırıldı. Sadece İzmir'de 'terk ettirilen' malların dökümünü Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey 18 Haziran 1924 günlü *Anadolu* gazetesiyle yaptığı söyleşisinde şöyle veriyordu: "Rumlardan 10.678 ev, 2.173 dükkân ve mağaza, 79 fabrika, 2 hamam, 1 hastane; Ermeni ve Musevilerden 1.600 ev, 2.821 dükkân ve mağaza, 89 fabrika, 2 hamam, 1 hastane."

24 Nisan 1915'te İstanbul'da Ermeni cemaatinin tüm önde gelenleri evlerinden toplanarak Çankırı ve Ayaş'a doğru yola çıkarıldılar. Ülke çapındaki tehcir ise resmen 27 Mayıs 1915'te başladı. 17 ay süren tehcirin bilançosu çok ağır oldu. 1918'de savaş suçlarını soruşturmak üzere kurulan Mustafa Arif (Deymer) başkanlığında kurulan Osmanlı Dahiliye Nezareti Komisyonu'nun raporuna göre Birinci Cihan Harbi'nde ölen Ermeni sayısı 800.000'di. 1928'de Genelkurmay Başkanlığı'nın bir belgesinde "Anadolu, bu maada, Vilâyat-ı Şarkiye Müslümanlarından savaş işlemleri yüzünden veya mülteci olarak 500.000 ini kaybetmiştir. 800.000 Ermeni ve 200.000 Rum da katli ve tehcir yüzünden veya amele taburlarında ölmüştür" deniyordu. 'Resmi tarihçi' diplomat Kâmuran Gürün bile "Binaenaleyh hangi hesabı yaparsak yapalım Türkiye Ermenilerinin Birinci Cihan Harbi içinde her türlü sebepten zaiyat (harp halinde bir toplum olduğu için bu tabiri kullanıyoruz) miktarı 300 bini geçmez" diyerek ciddi bir iskonto yapmıştı ama ortada büyük bir katliam olduğunu inkâr edememişti.

22 Ocak 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekili (Savunma Bakanı Fevzi (Çakmak) Bey, Meclis'teki gizli oturumunda, ülkede halen çoğu Karadeniz bölgesinde olmak üzere 800 bin kadar Hıristiyan bulunduğunu söyleyerek, gayri Müslimlerin ekonomik hayattaki yerlerini korumasından duyduğu rahatsızlığı belirtti. Generale göre Hıristiyanlardan askerlik için bedeli nakdi alınması ve bunların imalathanelerde, yol, köprü, tünel gibi bayındırlık işlerinde çalıştırılması gerekmekteydi. Fevzi Paşa'nın bu önerisi karşısında, Malatya Mebusu Fevzi Efendi 'yaşla!' sesleri arasında 'Efendiler, Ermenilerin denaatı (kötülüğü), ihaneti malumdur' demiş, Ermeni, Rum ve Yahudilerden 500 Lira bedeli nakdi alınmasını, hem de bunların Erzurum'a, Sivas'a yollanıp yollarda çalıştırılmasını istemişti. Ardından da; 'Maksadım onların ezilmesidir.' diye eklemiştir. Bu önerilerle, İttihatçıların 1914'te Ermenileri 'Amele Taburları'na alıp, imha etmeleri arasındaki benzerlik çarpıcıydı.

25 Mayıs 1921'de TBMM'nin Türkçü-ırkçı kanadından Dr. Rıza Nur, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir'e bir mektup yolladı. Mektupta ortaçağda kurulmuş Ermeni Krallığı'nın başkenti olan "Ani şehrine ait izlerin yeryüzünden temizlenmesi başarılırsa bunun Türkiye'ye büyük bir hizmet olacağı" yazılıydı.

Ocak 1923 İzmir'de yayımlanan *Türk Sesi* ve *Yanık Yurt* gazeteleri, Türk tüccarların aralarında birleşerek 'ahlaksız ve çıkarıcı Yahudi tehlikesine' karşı mücadele etmesini istiyordu. Yazılarda Yahudilerin Türkiye'nin ve özellikle İzmir'in 'mikrop yuvaları' olduğu ileri sürülüyordu. Ardından mizah dergisi Akbaba koroya katıldı ve "Yahudilerle iş yapılmayacağını duymadınız mı?", "Bu mikropların bizimle yaşamalarına mı izin verelim?" gibi başlıklarla dolu bir dizi yazı yayımladı. Edirne'deki *Paşaeli* gazetesinde yayımlanan bir dizi yazı sonucu galeyana gelen Edirneliler şehir meydanında toplanarak "bu ülkeden gitme sırası size de gelecek! Yahudiler defolun!" diye bağırды. Polis Yahudilere ait dükkânlara saldırılmasını zorlukla önledi. Babaeski gibi küçük kentlerde yaşayan Yahudiler İstanbul gibi büyük kentlere göç ettiler. Trakya'daki Alyans okulları kapatıldı. Bu öfkenin nedeni belliydi. Ermeniler ve Rumlar tasfiye edilmişti ama Müslümanlara göre çok daha zengin olan Yahudiler hâlâ Türkiye'deydiler...

Ocak 1923'te Lozan Barış Anlaşması'nın bir parçası olarak ondan 6 ay önce imzalanan Türk ve Rum Nüfus Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokolü ile tarihin gördüğü en büyük nüfus mübadelesinin yolu açıldı. Rıza Nur'un 2 Mart 1923'de

Meclis'te yaptığı konuşmayı da hatırlayalım: “Akaliyetler (azınlıklar) kalmayacaktır. Yalnız İstanbul müstesna olmak üzere (Peki Ermeniler? nidaları) Fakat arkadaşlar, kaç Ermeni vardır? (Yahudiler? sesleri) İstanbul'da otuz bin Yahudi vardır. Şimdiye kadar mazarrat çıkarmayan insanlardır. (Gürültüler) Museviler malum, nereye çekilirse oraya giderler. Tabii, olmasalardı daha iyi olurdu derim...”

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması'nın 1. maddesi uyarınca 355 bin kadar Müslüman Türk Yunanistan'ı, 192 bin civarında Ortodoks Rum da Türkiye'yi terk ederken, 2. maddeye göre *etablis* olarak adlandırılan 130 bin Müslüman Batı Trakya'da, 110 bin civarında Rum da İstanbul'da kaldı. 1912'den beri Yunan işgali altında olan Bozcaada ile İmroz (ve Tavşan Adası) Lozan'la güvenlik nedeni ile Türkiye'ye verildiğinde adaların ahalisi mübadele dışında bırakıldı.

16 Mart 1923'te Mustafa Kemal Adana'da esnafa yaptığı konuşmada “Memleket en sonunda yine gerçek sahiplerinin elinde karar kıldı. Ermeniler ve diğerlerinin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir.” Dedi.

Haziran 1923'te Yahudi, Rum ve Ermeni memurlar işlerinden çıkartılarak yerlerine Müslümanlar alınmaya başladı. Gayrimüslim azınlıkların Anadolu'da serbestçe dolaşmaları kısıtlandı. Karar öyle ani olmuştu ki, pek çok kişi kısıtlamalar yüzünden memleketine dönemedi, gittiği yerde mahsur kaldı. Bu yetmezmiş gibi Yahudilerin Filistin'e göçmelerine de engeller konulmuştu.

Eylül 1923'te Kilikya (Adana havalisi) ve Doğu Anadolu'dan savaş sırasında göç eden Ermenilerin geri dönüşünü yasaklayan bir kararname çıkarıldı.

Aralık 1923'te Çorlu'da yaşayan birkaç yüz kişilik Yahudi cemaatine şehri 48 saat içinde terk etmesi emredildi. Hahambaşılığın müracaatı üzerine karar ertelendi ancak benzer bir karar Çatalca için alındı ve hemen uygulandı.

24 Ocak 1924 tarihli Eczacılar Hakkındaki Kanun'la eczane açma yetkisi 'Türk bulunma' meselesine bağlandı.

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu uyarınca 40 kadar Fransız ve İtalyan Okulu kapatıldıktan sonra sıra azınlık okullarının binalarının onarımında, genişletilmelerinde, yeni binalar yapmalarında kısıtlamalara geldi. Okul programları ve sınavlar MEB tarafından denetlenmeye başladı. Türk öğretmenler ve müdür yanında bulunması şart tutulan Türk müdür yardımcısı MEB tarafından atanmış, Türkçe, tarih ve coğrafya ile yurt bilgisi derslerinin Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulması mecburiyeti getirilmişti.

3 Nisan 1924'te Mahsub-i Umumi Kanunu'nun 2. maddesinde değişiklik yapılarak, Birinci Dünya Savaşı için mallarına el konmuş gayri Müslimlere ödeme yapılmaması sağlandı.

3 Nisan 1924'te kabul edilen Avukatlık Kanunu uyarınca 960 avukat iyi ahlaklı olup olmadığı açısından değerlendirildi ve sonuçta 460 avukatın çalışma izni iptal edildi. Böylece Yahudi avukatların yüzde 57'si, Rum avukatların üçte biri işsiz kalmıştı. (Ermeni avukat sayısı belli değil.)

1924 Anayasası'nın 66. Maddesi'nde " Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler." 88. Maddesi'nde "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir" yazıyordu.

1925'te kurulan Türk Antropoloji Tetkikat Merkezi'nin ilk işleri arasında "Türk, Ermeni, Rum ve Musevi gibi farklı irki kökenlere sahip çocuklar üzerine" karşılaştırmalı araştırmalar yapmak vardı.

22 Nisan 1926'da ticari yazışmalarda sadece Türkçe kullanılmasını mecburi kılan kanundan sonra idari kadrolarda çalışan ve Türkçe yazı diline hakim olmayan gayrimüslimler işten çıkarılmaya başladı. Yabancı banka ve firmalarda çalışan Türklerin oranı yüzde 75 olarak belirlenmişti. Bu yönetmelik uyarınca işten çıkarılan Rumları sayısı 5 bindi. Devlet Demiryolları İşletmesi'nin tüm gayrimüslim personeli işten çıkarılmıştı.

1926 yılında antropolojik testlere girildi ve İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin kilo, boy, göğüs çevresi ölçüldü. Bulgular 2 Mart 1926 tarihli *Türk Antropoloji Mecmuası*'nda "Türk Irkı ile İstanbul'da Yaşayan Diğer Irkların Mukâyesevî Tetkiki" başlığıyla yayımlandı. Beş yazarlı raporun temel iddiası şöyle özetlenmişti: "Evet, İstanbul'da asırlardır bir arada pek çok ırk yaşamıştır. Bunların bir kısmı ırksal özelliklerini muhafaza edebilmişlerdir. Ancak Türk irkı dışında kalanların çoğu karışmıştır, melezleşmiştir. Yani saflığını, arılığını koruyamamıştır. Bazı gruplar, kendi ırksal özelliklerini muhafaza edebilmişlerse bunun nedeni de "hâkim olan Türk ırkının" buna izin vermesidir!

1 Ağustos 1926'da devletin, Lozan'ın yürürlüğe girdiği Ağustos 1924'den önce gayri Müslimlerce edinilmiş tüm malları müsadere etme hakkına sahip olduğu ilan edildi. Yahudilere yönelik 'sadakatsizlik', 'nankörlük' gibi ithamlardan bunalan cemaat önderleri Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinden feragat ettiklerini beyan eden mazbatayı Başvekâlete gönderdiler.

30 Eylül 1926'da Mustafa Kemal Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Kongresi adına gelen heyete "Bu kadar mühim olan spor hayatı, bizim için daha mühimdir. Çünkü ırk meselesidir. Irkın ıslah (iyileştirilme) ve küşayişi (ferahlığı) meselesidir. İstifası (ayıklanması) meselesidir ve hatta biraz medeniyet meselesidir..." dedi.

15-20 Ekim 1927'de Mustafa Kemal **Gençliğe Hitabesi**'nde "Ey Türk genci, muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur" dedi.

Ocak 1928'de Bursa Amerikan Koleji'nde üç kız öğrencinin Hıristiyan olduğuna dair haberlerin çıkması üzerine tüm ülkede bir cadı kazanı kaynamış ardından ülkedeki yabancı okullara büyük baskılar yapıldı.

20 Şubat 1928 rejimin gözüne girmek isteyen bir grup İstanbul Üniversitesi öğrencisinin vapur, tramvay gibi toplu taşıma araçlarına 'Vatandaş Türkçe Konuş!' yazılı pankartlarını asmasıyla başlayan dönemin gazetelerinde 'Türkçe Konuş!' hitabına tahammül edemeyen 'sözde vatandaş'lardan söz edilmişti. Bu tarihten itibaren kampanyanın gereklerine uymadıkları gerekçesiyle pek çok kişi hakkında Türklüğü tahkir davası açıldı.

11 Nisan 1928 tarihli Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun'la doktorluk 'Türk olma' şartına bağlandı. Bunu bir dizi başka kanun izledi.

Eylül 1929'de Defterdarlık, Yahudi okullarını, Or Ahayim Hastanesi'ni, Ortaköy Yetimhanesi'ni ve sinagogları ticari müessese sayarak bunlara yapılan bağışları ve intikalleri vergilendirmeye karar verdi. Uygulama geriye doğru, 1925 yılından başlatıldı. Bu yüksek vergileri ödeyemeyen Hahambaşılığa haciz geldi. Hükümetin baskıları sürdü ve bağışlar sıkı takibe alındı. Böylece Yahudi cemaati giderek ekonomik kısıkaca alınıyordu.

1928-1929 yıllarında Diyarbakır ve Harput'taki Ermenilere yerel yöneticiler tarafından Türkiye'den gitmelerinin kendi hayırlarına olacağını telkin edildi.

1929-1930 arasındaki 18 ay içinde Türkiyeli Ermenilerden 6.373 kişi Suriye'ye göç etmek zorunda kaldı.

18 Eylül 1930'da Adalet Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Ödemiş Yaylası'nda irat ettiği "Benim fikrim, kanaatim şudur ki, bu memleketin kendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmak, köle olmaktır" vecizesiyle tarihe geçti.

Ekim 1930 Belediye seçimleri sırasında Cumhuriyet ve Anadolu gazetelerinde, yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) listesinde altı Rum, dört Ermeni ve üç Yahudi olmasından söz ediliyor, gayrimüslimlerin 'Türklük karşıtlığı' esasında SCF etrafında toplandığı, CHF'nin listesinde ise sadece Türklerin olduğu anlatılarak kadim gayrimüslim düşmanlığından medet umuluyordu. CHF İstanbul Mebusu İhsan Paşa seçmenleri "Hamparsunların, Mişonların, Yorgoların rey verdiği bu fırkaya nasıl utanmadan rey veriyorsunuz?" diye azarlamıştı.

1931 yılında Orta öğretim kurumlarında okutulmak üzere 30 bin adet basılan *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının giriş bölümünde "...Bütün tarihte böyle bir ırkı, bir millet halinde görmek, bilhassa zamanımızdaki insan heyetlerinin pek çoğuna nasip olmayan büyük bir kuvvet ve büyük bir şereftir" yazar. Aynı kitapta Türklüğün bileşenleri (siyasi, dil, yurt, tarihi karabet, ahlaki karabet ve ırk ve menşe birliği' olarak tanımlanıyordu.

11 Haziran 1932'de yürürlüğe konan Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun'la yabancıların bazı mesleklerde çalışmaları yasaklandı. Bu durum özellikle Yunan uyruklu serbest meslek erbabını, küçük esnaf ve sokak satıcılarını kapsıyordu.

2-11 Temmuz 1932 tarihli Birinci Tarih Kongresi'nde, ilk olarak Darülfünun'un (şimdiki İstanbul Üniversitesi) hukuk müderrislerinden olan Yusuf Ziya (Özer) tarafından ortaya atılan Türk Tarih Tezi kabul edildi. Tezin yeni sahibi Afet Hanım işi sadece 'medenileştirmek' noktasında bırakmıyor, dünya yüzündeki bütün kültürlerin, bütün halkların 'aslında Türk' olduğunu ileri sürüyordu. 'Türk' ise 'brakisefal' 'beyaz' (Alpin) ırktandı. Bu iddianın en önemli parçasını ise, o yıllarda Hitler'in ırkçı hezeyanlarına dayanak yaptığı Ari ırkını da aslında bir 'Türk ırkı' olduğu oluşturuyordu.

31 Temmuz 1932'de Keriman Halis'in Belçika'da Dünya Güzellik Kraliçesi seçilmesi üzerine Mustafa Kemal "Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını (seçilmesini) çok tabii buldum" dedi.

26 Eylül 1932'de İsmet İnönü Gaziantep Halkevi'nde yaptığı konuşmada "Benim kanaatimce kahramanlık, milletler arasında birinci sırada yer tutmak için ilk şarttır. Kahramanlık kanın fitraten haiz olduğu kudretten gelir. Irkının kahramanlığına Gaziantep en güzel numune olmuştur." der.

Kasım 1932'de İzmirli her Yahudi'ye Türk kültürünü benimsemeye ve Türk diliyle konuşmaya söz veren birer taahhütname imzalatıldı. İzmir Yahudilerini Bursa, Kırklareli, Edirne, Adana, Diyarbakır, Ankara Yahudileri izledi. Gazetelerde, gruplar halinde ihtida eden Yahudi (ve Ermeni) kızlarının haberleri çıkıyordu.

31 Aralık 1932 gecesi, yılbaşı kutlamaları sırasında Maarif Vekili Reşit Galip'in Mustafa Kemal'e armağan ettiği kitaptan birini 'rastgele açıp' okuduğu paragraf şöyleydi: "Kafasını ve vicdanını, en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeğe karar vermiş olan bugünün Türk çocukları biliyor ve bildirecektir ki onlar dört yüz çadırlı bir aşiretten değil, onbinlerce yıllık ari, medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir." Afet İnan'ın belirttiğine göre bu sözleri bizzat Mustafa Kemal yazdırmıştı.

25 Şubat 1933 günü aralarında yazar Peyami Safa, matematikçi Cahit Arf gibi tanınmış isimlerin de bulunduğu Darülfünun ve Milli Türk Talebe Birliği öğrencileri, ceplerine irili ufaklı taşlar doldurarak Osmanlı döneminden beri yataklı trenleri işleten *La Compagnie des Wagons-Lits* (kısaca 'Vagon Li' denirdi) adlı bir Fransız/Belçika şirketinin Beyoğlu'ndaki eski Tokatlıyan Otel binasındaki bürosu önünde toplandılar ve büyük bir protesto gösterisi yaptılar. Ardından yeni bir "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası patlak verdi ve hızla yaygınlaştı.

1933'te Mardin'deki Süryani Patrikliği Merkezini, gizli ve açık baskılara dayanamayarak 'cemaatin arzusu doğrultusunda', 'görülen lüzum üzerine', 'muvakkaten' (geçici olarak) Mardin'den Humus'a taşındı. Ancak o günden beri geri dönmek mümkün olmadı.

14 Haziran 1934'te kabul edilen ve ülkeyi 'Türk kültüründen olan ve Türkçe konuşanlar (has Türkler)', 'Türk kültüründen olan ve Türkçe konuşmayanlar (Kürtler) ve 'Türk kültüründen olmayan ve Türkçe konuşmayanlar' (gayrimüslimler ve diğerleri) olarak üçe bölen İskan Kanunu'ndan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Rumlar ve Ermeniler, kendileri için uygun görülen bölgelere sürüldüler.

21 Haziran-4 Temmuz 1934'de İrkçı Cevat Rifat Atilhan'ın *Milli İnkılap* dergisindeki, Nihal Atsız'ın *Orhun* dergisindeki Yahudi aleyhtarı ve ırkçı yazılarla galeyana gelen kitleler, Çanakkale, Gelibolu, Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski'de Yahudilere saldırdılar. Olaylarda Yahudilere ait evler ve mağazalar yağmalandı, kadınlara tecavüz edildi, bir haham öldürüldü. CHF Trakya teşkilatının örgütlediği anlaşılan olaylar sonucu 15 bin Yahudi, mal ve mülklerini geride bırakıp can havliyle başka şehirlere, ülkelere kaçmak zorunda kaldı. Olaylar yatıştığında bilanço ortaya çıktı. CHF'nin hazırladığı bir rapora göre Trakya ve Çanakkale'de yaşayan 13 bin Yahudi'den 3 bini İstanbul'a göçmüş, pek çok kişi mallarını yağmalarda, mülklerini ise yok pahasına sattıkları için kaybetmişlerdi.

1936'da basılan *İnkılap Dersleri Notları* adlı kitabında CHP Genel Sekreteri Recep Peker "İnsanlık tarihi yirminci yüzyıla açılırken (...) tek bir şey, Türk kanı bu gürültüler içinde temiz kalmıştı. Batı Türklerini bu çöküntü içinde kanının arılığı korudu ve sakladı. Dünyaya batırlık

(babayiğitlik) örneği gösteren Osmanlı ordusunun yüksekliği (...) bu orduları yaratan bay Türk ulusunun kanındaki yücelikten geliyor” diye yazdı.

1936'da Türk Tarih Tezi'nin mucitlerinden Afet İnan, “Türklerin brakisefal Alpin ırkının mükemmel temsilcileri olduğunu göstermek üzere” İsviçreli Antropolog Pittard'ın nezaretinde yaptığı doktora çalışması sırasında Atatürk'ün emriyle tam 64 bin kişiyi antropometrik ölçümlere tabi tuttu. Bu dev ırkçı çalışma (ki Nazi Almanyası'nda bile böylesi yapılmamıştı), Başbakanlık, Milli Güvenlik Bakanlığı, Sıhhat Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı'nın her türlü desteği ile yürütülmüş, ölçümler sivil ve askeri doktorlar, sıhhiye memurları, beden eğitimi öğretmenlerince yapılmış, askerler gönüllü denek olarak Afet İnan'ın emrine sunulmuştu.

1 Kasım 1936'da TBMM'de Hatay meselesi görüşülürken Mustafa Kemal Atatürk şöyle dedi: “Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olarak İskenderun-Antakya havalisinin mukadderatıdır.”

24 Temmuz 1937 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir ilana bakılırsa, Ankara Askeri Baytar Mektebi'ne alınacak öğrencilerde aranan özelliklerden biri “Türk ırkından olmak” idi.

6 Eylül 1938 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan Türk Kuşu Direktörlüğü'ne alınacak tayyare öğretmenlerine dair bir başka ilanda ise ifade biraz daha rafine hale gelmiş ve ‘Türk soyundan olmak’ haline dönmüştü.

Ağustos 1938 Hükümet “Tebaası oldukları devlet arazisinde yaşama ve seyahat bakımından baskılara tâbi tutulan Musevilerin bugünkü dinleri ne olursa olsun Türkiye'ye girmeleri ve ikametleri yasaktır” diyen 2/9498 numaralı kararnameyi çıkardı. Ülkenin tek resmi haber ajansı Anadolu Ajansı'nda çalışan 26 Musevi personelin işine son verildi. Gazete ve dergilerde genel olarak azınlıkları, özel olarak da Yahudileri ülkenin çektiği sıkıntıların sorumlusu gösteren yazı ve karikatürlerde patlama oldu.

1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması sırasında bölgedeki Ermeniler baskılar sonucu Suriye'ye göç ettiler. Göçle ilgili Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesinin 20 Temmuz 1939 sayılı nüshasındaki yazısında şöyle deniyordu: “Neden korkuyorlar? Ne var? Kendilerini yiyeceğimizi mi vehmediyorlar?”

8 Ağustos 1939'da Avrupa'nın çeşitli yerlerinden topladığı 860 Yahudi mülteciyi Filistin'e taşıırken, yolda karşılaştığı bazı sorunlar yüzünden İzmir'e sığınmak zorunda kalan Parita gemisi, yolcuların “Bizi öldürün ama geri göndermeyin” haykırılarına rağmen 14 Ağustos'ta iki polis motorunun refakatinde limandan çıkarıldı. Gemi çıkarılırken *Ulus* gazetesi “Serseri Yahudiler İzmir'den gitti” diye başlık atmıştı.

12 Aralık 1940'da Romanya'nın Köstence limanından aldığı 342 Yahudi mülteci ile İstanbul'a varan ‘yüzen tabut’ namı Salvador'un (aslında 40 kişilik bir tekneydi) bir mil bile gidecek hali olmadığı açık olduğu halde Türk makamları, gemiyi yoluna devam etmesi için zorladı. Sonuç hazindi: 13 Aralık günü Silivri açıklarına şiddetli fırtınaya yakalanan Salvador'un parçalarından tam 219 ölü toplandı. Buz gibi denizden sağ kurtulmayı başaran 123 kişiden 63'ü Bulgaristan'a geri gönderildi, gerisi ise Darien II adlı bir gemiyle 19 Mart'ta Filistin'e ayakbastı.

22 Nisan 1941'de Bir gün kapılarında beliren jandarmalar tarafından 12 bin gayrimüslim erkek, sivrisinek kaynaklı ve sıtma yayan bataklık, rutubet, çamur ve aşırı sıcaklığın bunaldığı, su darlığı çekilen altyapısız kamplara gönderildiler. "İstanbul'u unutunuz!" diye bağırarak çavuşları ve subayların sesi dönemi yaşamış tüm azınlıkların belleğine yerleşti. '20 Kur'a İhtiyatlar' denilen bu 'askerler', Zonguldak'ta tünellerin inşaatlarında, Ankara'da Gençlik Parkı'nın yapımında, Afyon, Karabük, Konya, Kütahya illerinde taş kırma, yol yapma gibi ağır işlerde çalıştırıldılar. 20 Kur'a İhtiyatlar, 27 Temmuz 1942 günü terhis edildiler.

5 Ağustos 1941'de Başbakan Şükrü Saraçoğlu şöyle dedi: "Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız."

15 Aralık 1941 Köstence limanından aldığı 769 Romen Yahudisini Nazi zulmünden kaçırıp Filistin'e götürmek isteyen Struma gemisine, Türkiye'nin izin vermemesi yüzünden 2,5 ay Sarayburnu açıklarında hastalıkla ve ölümle pençeleştikten sonra Karadeniz'e çıkarıldı. Kararı duyan çaresiz yolcular geminin iki yanına üzerinde büyük harflerle "Immigrants Juifs" (Yahudi mülteciler) yazılı bezler asmışlar, tepeye de "Sauvez-nous" (bizleri kurtarınız) yazılı beyaz bayrak çekmişlerdi. Bunun üzerine 200 kadar polis gemiye çıkıp yolcuları tekme tokat güverte altına soktular. Daha sonra geminin çıpası kesildi, dev bir kılavuz gemisine bağlanarak Karadeniz'e çekildi. Struma, 23 mil açıkta, motorsuz, yakıtsız, yiyeceksiz, susuz, ilaçsız kaderine terk edildi. 24 Şubat 1942 günü, saat 02.00'de kimliği bilinmeyen denizaltılarca batırıldı. Faciadan sadece bir kişi kurtuldu. Olaydan sonra başbakan Refik Saydam şöyle demişti: "Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlara mekân olamaz!"

11 Kasım 1942'de Savaş sırasında ortaya çıkan mali sorunları aşmak gerekçesiyle Varlık Vergisi çıkarıldı. Vergi mükelleflerinin yüzde 87'si gayrimüslimdi. Ermeni tüccarlar kapital güçlerinin yüzde 232'si, Yahudi tüccarlar, yüzde 179'u, Rum tüccarlar yüzde 156'sı, Müslüman-Türk tüccarların ise sadece yüzde 4,94'ü oranında vergilendirilmişlerdi. Vergilerini ödeyemeyenler Aşkale, Sivrihisar, Karanlıkdere kamplarına gönderildiler. Kimi malını, kimi canını, kimi onurunu, kimi Türkiye'ye inancını yitirdi.

1946 yılında ilk kez üniversite mezunu gayrimüslimlerin yedek subay olarak askerlik yapmasına izin verildi. Bu demektir ki, daha önce gayrimüslimlere bu yol kapalıydı. Ancak TSK'da bugüne dek gayrimüslim bir komutana rastlanmadı.

1946'da CHP'nin 9. Bürosu tarafından yayımlanan 'Azınlık Raporu'na göre gayrimüslimlerin yüzde 90'ı İstanbul'da yaşıyordu ve bunlar 'acil sorun' oluşturuyordu. Rapor'da şöyle deniyordu: "İstanbul'da özellikle Rumlara karşı ciddi tedbirler alınmalıdır. Bu anlamda söylenecek tek bir cümle var: İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüne kadar bu şehirde tek bir Rum bile kalmamalıdır." Rapora göre bu sorunun çözümüne geçilmeden önce Anadolu'nun geri kalan kısmı gayrimüslimlerden arındırılmalıydı. Rapor doğrultusunda hemen harekete geçildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Ermenilere kapısını açması fırsat bilinip, Ermenilere baskı yapılmaya başladı. Ermeniler göçmen olmak için SSCB konsolosluklarına akın edince de 'Ermenilerin ne kadar hain' olduklarına dair propagandalara hız verildi.

30/31 Ocak 1947 Urfa'nın Kendirli mahallesinde yaşayan yedi kişilik Yahudi ailesinin tüm fertleri katledilmiş olarak bulundu. Cinayetten Urfalı Yahudi cemaati sorumlu tutuldu ve şehirdeki tüm Yahudi erkekleri tutuklandı. Urfalılar dava boyunca Yahudilere boykot uyguladılar. Üç yıl sonra tutuklanan tüm Yahudiler salıverildi ancak Urfa'nın Yahudileri de şehirden uzaklaşmak zorunda kaldılar.

14 Mayıs 1948 İsrail Devleti'nin kurulması, Türkiyeli Yahudilerde gurur ve heyecan yarattı. Artık Türkiye'deki ırkçıların saldırıları karşısında sığınabilecekleri bir ülke vardı. Kitleysel olarak İsrail'e göç etmeye başladılar. Yıllardır Yahudileri ülkeden kaçırtmak için ellerinden geleni yapan kesimler, bunu da Yahudilere hakaret etmek için kullandılar. 'Nankör Yahudi' klişesi yeniden ve yaygın biçimde dolaşıma sokuldu.

6-7 Eylül 1955 günlerinde Kıbrıs'la ilgili olarak Londra'da toplanacak üçlü konferansta Türkiye'nin 'elini güçlendirmek' için İstanbul'da ağırlıklı olarak Rumlara yönelik büyük bir yağma harekâtı örgütlendi. Olayların bilançosu kısa sürede ortaya çıkar. Türk basınına göre 11 kişi ölmüştü ancak sadece üç kişinin adları verilmişti. Bazı Yunan kaynaklarına göre 15 ölü vardı ancak, daha sonra öldüğü iddia edilen bazı kişilerin Yunanistan'da yaşadığı anlaşılmıştı. Yaralı sayısı resmî rakamlara göre 30, gayri resmî rakamlara göre 300'dü. Sadece Balıklı Hastanesi'nde 60 kadın tecavüz nedeniyle tedavi görmüştü. Tecavüze uğrayanların 200'ü aştığı sanılır. Olaylar sırasında, resmî rakamlara göre 5.300'ü aşkın, gayri resmî rakamlara göre 7 bine yakın bina saldırıya uğradı. Hasarın mali portresi konusundaki en düşük tahmin o günün değerleriyle 150 milyon lira, en yüksek tahmin 1 milyar liraydı.

1964'te Kıbrıs Olayları'nın etkisiyle Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleştiği ve ünlü Johnson Mektubu'nun Türkiye'yi köşeye sıkıştırdığı günlerde, Atatürk ve Venizelos arasında 1930 yılında imzalanan 'Dostluk Antlaşması' bir hükümet genelgesiyle, Türk hükümetince tek taraflı olarak iptal edildi. Hükümet, önce Türkiye'deki Yunan uyrukluların tapu müdürlüklerindeki işlemlerini durdurdu, ardından da bankalardaki paralarını bloke kararı aldı. Türkiye'de doğup büyümüş, burada ticaret yapan, esnafılık yapan, emekçilik yapan Yunanistan vatandaşı Rumlar sınır dışı edildiler. Sürgünlerin yanlarına bir bavul ve 200 lira almalarına izin verilmişti. Türkiye Cumhuriyet yurttaşı Rumlarla, aynı din ve etnik kökten gelen Yunanistan tebaalı Rumların onlarca yıldır İstanbul'da birlikte oluşturdukları aileler de bu sürgünü çok acı şekilde yaşadı. Çünkü eşi Yunan tebaalı, kendisi Türk tebaalı ailelerin bir bölümü sürgüne gönderilecek, tabii bunların eşleri ve çocukları da aynı sürgünün bir parçası olacaklardı.

1974'te İstanbul'daki Balıklı Rum Hastanesi Vakfı Yönetim Kurulu ile Hazine arasındaki bir dava sonunda, 1936 Beyannamesi uyarınca mal edinilemeyeceği hükmü uygulanmaya başladı. 1912 yılında kabul edilen bir geçici kanunla, vakıflara tüzel kişilik tanınmış ve 'mülhak vakıflar' grubuna alınmışlardı. 13 Haziran 1935 tarihli 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu'nun Geçici I/A maddesine göre ise vakıflar sahip oldukları gayri menkulleri beyan etmeye mecbur tutuldular. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilen listelere '1936 Beyannamesi' denildi. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, verdiği kararda Türkiye'deki azınlıkları Türk olmayanlar olarak değerlendirmişti.

1974 tarihli UNESCO Raporu'na göre yüzyılın başında Ermeni cemaatine ait 2.538 kilise ve 451 manastır varken, geriye sadece 913 kilise ve manastır kalmıştı. Tehcirden sonra Ermeni köy ve şehirlerine yerleştirilen Müslüman ahalinin ilk işi, merkezi ve güzel kiliseleri camiye çevirmek olmuştu. Gerisi ambar, depo ve tavlâ olarak kullanıldı. Geriye kalan 913 kilise ve manastırdan 464'ü tamamen yıkıldı. 252'si yıkılmaya terk edildi, 197'si ise ciddi restorasyon gerektiriyordu.

1984'te Fener Rum Patrikhanesi Heybeliada Ruhban Okulu'nun masraflarını karşılayamadığını söyleyerek kapatılması için izin istedi ancak o güne kadar okulu kapatmak için elinden geleni yapan hükümet, Lozan Barış Antlaşması, diğer ikili anlaşmalar açısından ve 'mütekabiliyet ilkesi' açısından bunun mümkün olmadığını ileri sürerek, bu talebi kabul etmedi. Bugün bir tek öğrencisi olmadığı halde Milli Eğitim Bakanlığı'nca atanan okulun Türk yöneticisi her gün göreve gitmekte. Patrikhane de okulu açık tutmak için masraf yapmaya devam etmekte.

6 Eylül 1986 İstanbul Galata'daki Neve Şalom Sinagogu'na Filistinli Abu Nidal Örgütü'ne bağlı teröristler tarafından yapılan bombalı ve makineli tüfekli saldırısında 22 kişi öldü ancak olay büyük tepki yaratmadı, çünkü Filistin davasına kamuoyunda büyük sempati vardı.

1985-1990 arasında PKK'ya karşı korucu olmayı reddettikleri için topraklarına el konularak yerlerinden edilen Yezidiler kitlesel olarak Batı ülkelerine göç etmek zorunda kaldılar.

15 Kasım 2003 Şişli'deki Beth İsrail Sinagogu ile Galata'daki Neve Şalom Sinagogu'na Müslüman Türk teröristleri tarafından intihar saldırısı yapıldı, 23 kişi öldü, 70'den fazla kişi yaralandı.

5 Şubat 2006 Trabzon'daki Santa Maria Katolik Kilisesi Rahibi Andrea Santoro 16 yaşında bir genç tarafından öldürüldü.

19 Ocak 2007'de AGOS'un kurucusu ve genel yayın yönetmeni Hrant Dink öldürüldü.

18 Nisan 2007 Malatya'da yedi genç Hıristiyanlıkla ilgili yayın yapan Zirve Yayınevi'ni basarak üç büro çalışanını vahşice öldürdüler.

Ocak 2008'de Kırşehirli bir grup lise öğrencisi kendi kanlarıyla yaptıkları Türk bayrağını çerçeveleterek dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'a hediye etti, Büyükanıt bayrağı nemli gözlerle "Biz böyle büyük bir milletiz" diyerek basına takdim etti.

Haziran 2009'da Gaziantep Üniversitesi Bilişim Kulübü üyesi gençlerin kendi kanlarıyla yaptığı bayrak, Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nda, İlker Başbuğ adına Kurmay Deniz Albay Dursun Çiçek tarafından huşu içinde teslim alındı. İlker Başbuğ, TSK'nın içindeki çeteleri, cuntacıları, TSK'nın istihbarat zaafalarını haberleştirenleri eleştirirken 'Türk kanı taşıdıklarına inanmıyorum' dedi.